

FET NACIONAL I MAGISTERI SOCIAL DE L'ESGLÉSIA

Reflexió sobre la cinquena part i la conclusió de la Instrucció Pastoral: *Valoració moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències*

de la LXXIX Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola (Madrid, novembre 2002)

Per Antoni M. Oriol Tataret i Joan Costa Bou
(Barcelona, febrer del 2003)

PRESENTACIÓ

Em plau de presentar el primer llibre redactat en el si de l'àmbit de pensament de la Fundació Dr. Albert Bonet. Aquest estudi permet reflexionar sobre la realitat actual de la sobirania política, l'autodeterminació dels pobles i la relació entre les nacions en diàleg amb el document elaborat per l'episcopat espanyol sobre el terrorisme.

Fet nacional i magisteri social de l'Església respon plenament a les finalitats estatutàries de la Fundació Dr. Albert Bonet que enclouen, entre altres, la promoció del pensament social cristià amb fidelitat al magisteri. Tenim la convicció que aquest treball contribuirà pregonament a donar a conèixer i clarificar la Doctrina social de l'Església sobre la qüestió nacional encaminada a assolir una veritable pau social.

La nostra satisfacció és, si fos possible, encara més plena en recordar amb admiració i agraïment la figura del Sr. Josep Rafael Carreras de Nadal qui, a més del seu compromís voluntàriament i generosament assumit en bé de tantes institucions de Catalunya, trià com especialment destacable ser membre actiu del patronat de la Fundació Dr. Albert Bonet, dins de la qual ha estat treballador i impulsor incansable de la realitat nacional de Catalunya. Durant els darrers anys de la seva vida col·laborà intensament amb els autors d'aquesta obra per elaborar una antologia de textos del magisteri pontifici sobre la realitat nacional, de propera publicació, font de la qual hom s'ha servit en el present estudi.

Els autors, Antoni M. Oriol i Joan Costa, formen part del centre de pensament de la Fundació Dr. Albert Bonet. Antoni M. Oriol és professor emèrit de Teologia Moral Social de la Facultat de Teologia de Catalunya. Joan Costa és l'actual consiliari de la Federació de Cristians de Catalunya i doctor en teologia moral. Ambdós han dedicat bona part del seu estudi a l'aprofundiment de les exigències morals entorn del fet cultural i nacional. Aquest treball n'és, doncs, una conseqüència.

En la meua condició de president de la Fundació Dr. Albert Bonet m'adhereixo al treball d'Antoni M. Oriol i Joan Costa, desitjant que l'obra rebi un bon acolliment per a

donar a conèixer la riquesa del pensament pontifici sobre pobles i nacions, de tanta importància en l'actualitat, malgrat que força desconeguda.

Agraïm també al Sr. Bisbe de Vic, Josep M. Guix, que hagi prologat aquest treball, mostrant, així, la importància d'aprofundir sobre aquesta qüestió i d'actualitzar-la dins l'àmbit eclesial.

Coneixent els dos autors, puc assegurar que han escrit aquest estudi amb un pregon amor a l'Església i a la jerarquia, sense cap sentiment de superioritat, i amb consciència de membres del Cos de Crist per a l'edificació de l'Església.

Malaquies Zayas, canonge
President de la Fundació Dr. Albert Bonet

PRÒLEG

Quan, el mes de febrer de 2003, vaig rebre la primera redacció del llibre que en complau de prologar –redacció que ha romàs substancialment idèntica si bé ha esdevingut i esdevindrà fins a l'últim moment, successivament esmenada i enriquida–, vaig adonar-me que em trobava davant una obra tant densa de contingut com amarada d'amor a l'Església i convençuda dels drets i deures de les nacions.

L'ocasió immediata d'aquest estudi ha estat la *Instrucció Pastoral* de la Conferència Episcopal Espanyola, titulada *Valoració Moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències*, que fou aprovada en l'Assemblea Plenària de novembre del 2002.

Aquesta *Instrucció Pastoral*, d'entrada, fa la impressió de voler tractar únicament el tema del terrorisme d'ETA. Després, per lògica interna –insinuada ja en el títol–, es fa necessària una obligada referència a «un determinat nacionalisme totalitari» i a una «ideologia marxista revolucionària» que, segons el document, es troben a la base del terrorisme etarra. Tanmateix, l'escrit episcopal eixampla horitzons i passa a tractar el nacionalisme en general, el qual –malgrat l'afirmació que fa la *Instrucció* de ser una opció política, en principi acceptada per l'Església, si s'ajusta a la norma moral i a les exigències del bé comú– surt malparat en la valoració ètica que en fa el document.

El llibre que tinc l'honor de prologar centra l'atenció, no en el terrorisme, sinó únicament i exclusiva en el nacionalisme –molt en particular en el dret a la sobirania i a l'autodeterminació– i en el tractament que en fa el document episcopal en la part cinquena i en la conclusió. Per tant, la *Instrucció Pastoral*, a més de ser l'ocasió immediata d'aquest llibre, n'és l'objecte directe pel que fa al tema del nacionalisme.

Abans d'esmentar i sintetitzar els continguts del llibre, em sembla que és de justícia que reconeguem un aspecte positiu que potser no s'ha valorat adequadament. Em refereixo al fet que la Conferència Episcopal Espanyola tractés el tema del nacionalisme en el marc d'una Assemblea Plenària, encara que fos com a derivació del tractament del terrorisme d'ETA. Això hauria estat impensable uns quants anys enrere i, al meu parer, comporta un pas endavant força positiu, malgrat uns quants aspectes que no ens satisfan o ens desagraden i que explicaré més endavant.

El tema desenvolupat en el llibre no és gens fàcil ni còmode de tractar perquè, malauradament, encara suscita suspicàcies, i l'experiència ens diu que és un tema «calent» en el qual la passió tot sovint pot més que la racionalitat. Per això, els dos autors, Mn. Antoni M. Oriol i Mn. Joan Costa, mereixen el nostre agraïment i la nostra felicitació per la publicació d'aquest llibre.

El seu primer mèrit és la riquesa extraordinària de textos aplegats. Provenen d'una Antologia de propera publicació de la qual m'atreveixo a dir que constituirà un recull exhaustiu dels textos dels Papes contemporanis, especialment de Joan Pau II, sobre el tema. Ja només cenyint-nos als que ens ofereix el present treball, dubto que hi hagi un altre recull publicat que pugui competir amb el que ara presento; en tot cas he de reconèixer que jo no en tinc coneixement.

Tanmateix, els autors no es limiten a reproduir els textos pontificis escollits –que sempre extreuen de fonts segures i ben acreditades– sinó que generalment els analitzen, en subratllen les frases més importants i n'extreuen els aspectes doctrinals que els semblen més valuosos.

És veritat –i cal tenir-ho en compte– que no tots els textos pontificis tenen el mateix valor, malgrat que l'autor, la seva autoritat i la seva competència coincideixin. Els tècnics fan recurs a la crítica interna i a l'externa per a una valoració i comprensió adients dels textos pontificis. Dit amb mots més casolans, vull dir que hi ha textos que podríem anomenar de «circumstàncies»; d'altres que van directament adreçats a uns països concrets amb unes peculiaritats geogràfiques, històriques i polítiques molt determinades; d'altres que, per la universalitat de l'horitzó, per la solemnitat del lloc o de la circumstància històrica en què són llegits, gaudeixen d'un valor afegit. En la qüestió que ara ens interessa, tenen un valor molt especial els discursos llegits davant la UNESCO (2-6-1980) o l'ONU (5-10-1995) pels seus principis de valor universal i per l'escenari i per la motivació històrica commemorada. Per contra n'hi ha d'altres que, quan volem donar-los un valor universal o volem aplicar-los a un cas concret, diferent d'aquell que el Papa tenia present quan va dir o escriure unes paraules determinades, pot haver-hi el risc d'una extrapolació.

Un segon punt de vista crític que cal tenir present és el de la reiteració o insistència en un determinat ensenyament, punt, aquest, que s'ha de tenir molt més present quan es tracta d'una matèria com la dels drets i deures de les nacions en l'era moderna i contemporània dels nacionalismes.

Doncs bé, els autors han tingut en compte ambdós criteris, com ho palesen, d'una banda, l'extensió i la intensitat que han esmerçat, posem per cas, en l'estudi dels dos discursos suara esmentats i del missatge per a la Jornada mundial de la pau de 1989; i, de l'altra, en la cura per reunir i exposar les característiques del dret d'autodeterminació. És remarcable, a més, la captació i comprensió de la dimensió analògica que és pròpia de la

realitat i dels conceptes més importants de l'estudi, com ara els de nació i, també, el ja esmentat d'autodeterminació.

Sintetitzem ara el contingut del llibre.

La seva primera part conté una «reflexió predominantment conceptual» que –com tota la resta del treball– ha estat elaborada a la llum del Magisteri Social de l'Església, sobretot del papa Joan Pau II. En ella, després d'oferir-ne la doctrina entorn de les Cultures i de les Nacions, remarcant l'equilibri entre les seves respectives dimensions d'identitat i d'obertura, els autors se centren sobre el tema bàsic del dret a la sobirania i a l'autodeterminació. Ho fan en dos moments:

El primer, de caire fàctic, presenta, amb precisió i sobrietat, dades convincents sobre els pobles que surten de la situació colonial o bé recuperen la sobirania; sobre determinades estructures estatals vigents de signe positiu pel que fa a l'ardu tema de la unipluralitat; sobre Estats que han entrat en una pregona situació de revisió per divisió o per secessió; i sobre Estats que enclouen minories nacionals.

D'aquesta situació de fet, passen, acte seguit, a la de dret, estudiant, sempre a la llum del Magisteri, les dimensions del dret d'autodeterminació, que, tenint com a subjectes seus, des dels Estats plenament constituïts fins als pobles i nacions sense Estat, contempla distintes crist·litzacions estructurals que superen la mera reducció a les hipòtesis, d'altra banda evidents, de la superació de les situacions de colonialisme i d'invasió. El dret d'autodeterminació, en efecte, pot fressar camins federals, confederals i autonòmics; i els Estats, d'un cantó, sense perdre llur sobirania, poden establir acords, reagrupacions diverses, comunitats, organitzacions regionals o continentals; de l'altre, poden replantejar-se la dita sobirania en funció d'acords pacífics de divisió protagonitzats per les nacions que eventualment els componen, o bé cedir-la, donades unes raons objectives, admetent, per sota, la secessió o obrint-se, per dalt, a adients macroestructures.

El que acabo de resumir extremament és exposat amb claredat, coherència, profunditat, esperit i realitat de diàleg intraeclesial, sol·licitud per la llibertat dels fidels cristians en matèria opinable, obertura a ulteriors precisions i possibles esmenes de major autenticitat i nitidesa eclesial i sosteniment de la veritable autonomia dels laics en els afers d'ordre polític.

En la segona part del llibre, de tarannà predominantment operatiu, després de fonamentar teològicament la llibertat de pensament i redacció que és pròpia del teòleg dins l'Església, els autors aporten precisions quant al sentit de les afirmacions del document episcopal sobre «una veritat moral indefugible», «un discerniment moral encertat» i «la necessitat de la conversió dels cors». A partir d'aquest darrer punt, i amb vista a aprofundir-lo, aborden la qüestió del diàleg amb ETA, oferint unes consideracions globals sobre el tema i unes directrius concretes entorn del dit diàleg, la negociació i el perdó.

Abans he valorat positivament que la Conferència Episcopal Espanyola tractés el tema del nacionalisme en l'Assemblea Plenària de novembre del 2002 i que publicqués un document col·lectiu en el qual el nacionalisme hi juga un paper de protagonista.

Llàstima, però, que el tractés en relació amb el terrorisme, perquè, d'entrada, ja queda marcat per una connotació negativa que fàcilment pot crear en el subconscient una prevenció, com si el nacionalisme estigués marcat per l'estigma d'una espècie de pecat original que l'acompanya com un ròssec inseparable.

Al meu parer –parer compartit per un bon nombre de bisbes, simpatitzants i no simpatitzants amb el nacionalisme– va ser molt poc encertat tractar del tema del terrorisme i del nacionalisme en un mateix document. És veritat que el terrorisme etarra està vinculat amb un determinat nacionalisme, com indica el document episcopal: «ETA és una associació terrorista d'ideologia marxista revolucionària, inserida en l'àmbit políticocultural d'un determinat nacionalisme totalitari que cerca per tots els mitjans la independència del País Basc» (n. 24). Si això és així, sembla que el més assenyat hauria estat de clarificar i tractar aquest «determinat nacionalisme totalitari», però prescindir del nacionalisme en general.

Menys encertat fou encara, al parer d'un bon grup de bisbes –probablement majoritari–, fer votar amb un mateix i únic vot la totalitat del document sense permetre de votar per separat el tema del terrorisme i el del nacionalisme. Això era posar l'episcopat, o almenys una bona colla de bisbes, entre l'espasa i la paret i crear una angoixa innecessària davant una alternativa moral totalment artificial. Podem donar per moralment segur que això fou la causa única que el terrorisme no fos condemnat per unanimitat com tots els bisbes desitjàvem. La unanimitat de l'episcopat espanyol en la condemna del terrorisme d'ETA ningú no pot posar-la en dubte. Erraria de cap a peus qui interpretés que els vots que no van donar l'aprovació al document final (vuit negatius i cinc abstencions) signifiquen que tretze bisbes no estaven d'acord amb la condemna del terrorisme etarra. Més encara, és molt versemblant que uns quants bisbes que no estaven d'acord amb la cinquena part del document o que haurien volgut que s'hagués votat per separat el tema del terrorisme i el del nacionalisme, votessin a contracor o amb cert escrúpol de consciència l'aprovació del document per tal d'ajudar el més possible a assolir una presa de posició clara, ferma i sense fissures contra el terrorisme d'ETA.

Hi ha altres aspectes i detalls en l'elaboració de la *Instrucció Pastoral* que també van deixar un mal gust de boca. Solament els apunto: ¿Per què no es va avisar prèviament els bisbes que en el document seria tractat amb amplitud i com a tema fonamental –encara que sigui de manera derivada– el nacionalisme? ¿Per què en la comissió redactora no hi figuraven bisbes ni especialistes favorables o almenys clarament oberts al nacionalisme? ¿Per què algunes objeccions presentades en grup o per escrit van ser menystingudes sense discutir-les? ¿Per què un document que en les primeres sessions va ser presentat

com a *doctrinal*, sense cap avís ni explicació, va passar a ser (sortosament!) una *Instrucció Pastoral*?

A títol de testimoniatge personal, agraeixo que els autors afirmen la seriositat de les raons dels bisbes que discreparen, sia per qüestions de procediment, sia per causa de contingut, ja que m'hi compto. Vaig exposar oportunament, en efecte, els motius que preaven una altra manera de procedir i requerien una exposició més exacta de la doctrina eclesial sobre el tema, un tema que continua i continuarà demanant més pregària, més reflexió i adient reorientació.

Els autors de la present obra són fidels als objectius que es proposen en la Introducció. També ho són en la manifestació honesta i sincera de «les deficiències del seu capítol cinquè [de la *Instrucció Pastoral*] que –procurarem mostrar-ho i demostrar-ho– fan que el seu missatge requereixi un seriós replantejament» (p. 14). Per això no ens han d'estranyar les discrepàncies que manifesten davant d'afirmacions o actituds que, al seu parer, són equivocades, poc convincents, discutibles...

Tampoc no ha d'estranyar que invitin a reflexionar més sobre el dret d'autodeterminació i la manera d'exercir-lo abans de fer judicis morals que vinculen les consciències dels ciutadans. Seria un abús convertir en obligacions morals aspectes opinables que Déu ha deixat a la lliure discussió dels homes. Els desitjos i els esforços orientats a l'autodeterminació i a la sobirania política, si són realitzats sense violència i amb diàleg – encara que comporti certa confrontació política –, no són condemnables ni moralment inacceptables. Un judici condemnatori dels bisbes en aquest afer podria ser titllat d'ingerència política mancada de legítima competència pastoral.

També em sembla encertat de posar alguna mena d'interrogant a la possible sobrevaloració que es fa del respecte a l'estructura política actual dels Estats i a la intangibilitat de la Constitució.

És d'agrair l'actitud no polemista, sinó serena dels autors, que no condemnin ni pontifiquen, sinó que s'esforcen a analitzar científicament els textos. Manifesten les seves profundes conviccions alhora que mantenen l'amplitud de ment dels qui malden per trobar la veritat.

Aquesta obra pensa i convida a pensar. Obre horitzons. Asserena, d'una banda, i exigeix raonadament, de l'altra. Contribueix a la recerca i trobada de noves i més estables estructures de convivència civil i a l'ampliació i aprofundiment dels criteris i directrius de comunió eclesial. Felicito molt sincerament Mn. Antoni M. Oriol i Taret i Mn. Joan Costa i Bou per aquest llibre i els agraeixo l'esforç i temps que han esmerçat en la seva preparació i redacció. Demano al Senyor, l'únic que dóna l'increment, que es digni a beneir el camp que ells han plantat i conreat.

Abans de posar punt i final a aquest pròleg, pot ser bo que aclareixi la raó per la qual l'he redactat jo. La primera i principal són els vincles d'amistat que mantinc amb els dos autors i la simpatia que servo per l'estudi dels textos pontificis relacionats amb la Doctrina Social de l'Església, tasca a la qual vaig dedicar-me durant gairebé deu anys de docència.

Tanmateix, també hi ha altres raons. Mn. Antoni M. Oriol pertany al Presbiteri de la diòcesi de Vic. Per aquesta raó jo sóc el seu bisbe des de fa vint anys. Diverses vegades ha col·laborat amb la Conferència Episcopal Tarraconense i amb la Comissió Episcopal de Pastoral Social de la Conferència Episcopal Espanyola. Ha estat molts anys professor de moral econòmica, política i social a la Facultat de Teologia de Catalunya i en diferents ocasions ha revisat escrits meus, abans d'ésser publicats.

Mn. Joan Costa i Bou pertany al Presbiteri diocesà de Barcelona –el meu Presbiteri originari– i va cursar un màster en Doctrina Social de l'Església a l'Institut Social Lleó XII, de Madrid, amb el qual jo he estat vinculat estretament des de l'any 1953, com alumne, professor, primer doctor i primer degà i, darrerament, com a president de la Fundació Pablo VI. L'any 2000, Mn. Joan Costa, doctor en teologia moral, publicà el llibre *Nació i nacionalismes. Una reflexió en el marc del magisteri pontifici contemporani*, editat també en castellà.

Tant de bo que aquest estudi –que a mi em sembla que es troba en la línia assenyada i cristiana amb què han tractat el tema el venerable Dr. Josep Torras i Bages i el Dr. Ramon Masnou i Boixeda, tots dos antecessors meus a la Seu de Vic–, esdevingui una eina pràctica i segura per a conèixer més bé la doctrina pontifícia sobre aquest punt i per a dialogar serenament i caritativa en un tema tan important per a una convivència més justa i pacífica.

Fem-nos-hi tots en «l'obediència de la caritat i en l'amor de la fraternitat» (1Pe 1,22).

Dr. Josep Maria Guix, bisbe de Vic

Vic, 20 d'abril del 2003, Pasqua de Resurrecció del Senyor.

TAULA DE CONTINGUTS

Presentació	3
Pròleg.....	5
Taula de continguts	11
Taula d'abreviatures	15
Introducció	17
I. Reflexió predominantment conceptual	20
A) Cultures	20
1) Afirmació.....	20
2) Obertura	22
B) Nacions.....	23
1) Discurs a la UNESCO (2-6-1980)	24
2) Discurs a l'ONU (5-10-1995)	27
C) Sobirania política i autodeterminació.....	31
1) Dret a la sobirania i a l'autodeterminació.....	31
a) Superació del colonialisme i recuperació de la sobirania	31
+ Superació del colonialisme.....	31
+ Recuperació de la sobirania	33
b) Estructures estatals vigents	35
+ Estats que es troben en situació satisfactòria (models suís i belga)	35
.....	35
+ Estats amb pobles autòctons	38
+ Estats en situació de revisió	48
– Divisió (decisió plurilateral): Txecoslovàquia	48
– Secessió (decisió unilateral): Iugoslàvia	52
+ Estats amb minories nacionals.....	63
– En general.....	64

	– Un cas particular de minoria ètnica: la minoria gitana	75
2)	Dimensions del dret d'autodeterminació.....	77
a)	Un dret objectiu.....	78
b)	Un dret d'estricta justícia i respectuós, alhora, dels processos històrics	78
c)	Un dret universal.....	79
d)	Un dret plenari	80
e)	Un dret fonamental	80
f)	Un dret garant de les llibertats fonamentals	81
g)	Un dret polièdric.....	82
h)	Un dret fonamentador de la pau.....	83
i)	Un dret expressiu de maduresa històrica	84
j)	Un dret vàlid per a tothom, sense excepció, en recolzar sobre principis morals abans que sobre normes jurídiques	85
k)	Un dret que requereix un sistema jurídic mundial..	86
l)	Un dret que reclama, posat el cas, acords jurídics concrets	87
m)	Un dret que implica exigències d'ordre natural.....	88
n)	Un dret necessitat d'una Carta dels drets dels pobles	89
o)	Un dret punt de convergència dels drets humans considerats a escala dels pobles.....	90
p)	Un dret a exercir dins la comunitat internacional, la qual reuneix no solament Estats, sinó també nacions amb drets i deures	91
q)	Un dret recolzat en els principis de la legalitat internacional	92
r)	Síntesi.....	95
3)	Peroració, a la claror dels principis esmentats	97
a)	Consideracions globals.....	97
b)	El número 29 de la Instrucció Pastoral.....	98
c)	El número 30 de la Instrucció Pastoral.....	102
D)	Nacionalisme	104
1)	El nacionalisme com a opció positiva.....	105
2)	La degeneració ideològica del nacionalisme	106
E)	Nació i Estat.....	110

1)	La distinció Nació–Estat; l'Estat nacional i plurinacional	110
2)	La qüestió de la negació unilateral de la sobirania d'Espanya	111
II.	Reflexió predominantment operativa.....	114
A)	Vessant moral.....	114
1)	Consideració sobre la llibertat cristiana.....	115
2)	Una veritat moral indefugible?.....	116
3)	Un discerniment moral encertat?	117
4)	Valoració moral i conversió	118
B)	Vessant dialògic.....	118
1)	Aproximació inicial de caire sintètic.....	118
a)	No al terrorisme	118
b)	No al diàleg amb ETA	119
2)	Directrius sobre el diàleg, la negociació i el perdó	120
a)	Universalitat	121
b)	Audàcia.....	122
c)	Unicitat.....	123
d)	Gratuitat.....	124
e)	Metodicitat	125
f)	Esperança.....	126
g)	Amor	127
	Cloenda	129
	Apèndix I. Una experiència internacional exemplar en matèria de secessió	130
	Apèndix II. Documents dels episcopats espanyol, català i basc	135
	A) CONFERÈNCIA EPISCOPAL ESPANYOLA, Valoració moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències, Madrid, novembre 2002.	136
	B) CONFERÈNCIA EPISCOPAL TARRACONENSE, Arrels cristianes de Catalunya, 27-12-1985.	145
	c) CARTA PASTORAL DELS BISBES DE BILBAO, SANT SEBASTIÀ I VITÒRIA, preparar la pau, 29-5-2002.	163

TAULA D'ABREVIATURES

CA	<i>Centesimus annus</i>
DIIM	<i>De Iustitia in Mundo</i>
<i>DiM</i>	<i>Dives in misericordia</i>
DMCGXXIII	<i>Discorsi Messaggi Colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII</i>
DS	<i>Denzinger – Schönmutter</i>
GS	<i>Gaudium et spes</i>
PO	<i>Pastorale officium</i>
PT	<i>Pacem in terris</i>
RH	<i>Redemptor hominis</i>
RA	<i>Redemptionis anno</i>
SRS	<i>Sollicitudo rei socialis</i>

INTRODUCCIÓ

A finals de novembre de 2002 la Conferència Episcopal Espanyola donà a llum la *Instrucció Pastoral* intitulada *Valoració moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències*. L'aprovació, la presentació i el contingut del document motivaren i continuen motivant una munió de reaccions que fan de la seva recepció un esdeveniment eclesial realment significatiu. Els autors de la present reflexió, d'una manera especial hem rellegit, meditat, portat a la pregària i fet font d'autoexamen i de diàleg la seva cinquena part.

Resumim la finalitat del nostre escrit dient que, en primer lloc, volem palesar l'íntima connexió que es dona entre els membres de la seqüència següent: home → família → cultura → nació → internacionalitat → gènere humà. Aquesta lligada successió, en clau positiva comporta l'espontani sorgiment dels drets i deures respectius; i, en registre negatiu, l'exigència de no interferir-los amb decisions i institucions la finalitat de les quals és negar la dita seqüència o bé la seva vivència pràctica en els àmbits antropològic (que afecta l'home com a home), ètic (que concerneix el seu comportament) i jurídic (que n'ateny els drets humans).

Intentem alhora copsar el sentit profund d'un dret i deure concret, el dret/deure d'autodeterminació, que és l'expressió ètica, jurídica i política de l'esmentada seqüència en cada un dels nivells successius i, doncs, també, a nivell nacional.

Ens proposem, en tercer lloc, manifestar la plural possibilitat de directrius d'acció que brolla de la Doctrina social de l'Església quan, des de la saviesa dels seus principis de reflexió i la prudència dels seus criteris de judici, hom s'endinsa en la complexa realitat de la convivència civil i política de la vida humana.

Coherentment amb el que acabem de dir, volem palesar la nostra convicció que la realitat que anomenem *Espanya* té davant seu eventuals camins d'afirmació, replantejament i solució més amples que els que la *Instrucció* indica i subratlla, un cop

ateses les possibilitats que la veritat, la justícia, la solidaritat i la llibertat ofereixen a les persones i els pobles que engloba.

D'ací també que vulguem testimoniar la nostra admiració i el nostre estímul respecte a les nacions de l'Estat espanyol que cerquen llur reeiximent –tan pluralment cristal·litzable– a través del diàleg i amb esperit de cooperació.

Afegim que una lectura atenta de la *Instrucció Pastoral* ens obliga, a més a més, a indicar les deficiències del seu capítol cinquè que –procurarem mostrar-ho i demostrar-ho– fan que el seu missatge requereixi un seriós replantejament.

No cal dir que el nostre tarannà ens impulsa a manifestar per endavant el nostre agraïment per totes les objeccions i observacions que hom vulgui fer-nos i que procurarem incorporar en la mesura de llur veritat i bé. Cerquem, en efecte, la veritat del bé i el bé de la veritat.

La finalitat que acabem d'explicitar enclou la consecució, entre altres, dels següents objectius. En primer lloc, maldarem per discernir les afirmacions de la *Instrucció Pastoral* fonamentant-nos en el Magisteri pontifici, sobretot del Papa actual, Joan Pau II. Aquest discerniment palesarà acceptació cordial, anuència amb matisos o discrepància raonada, segons els casos.

Ens proposem, acte seguit, d'ajudar la reflexió de persones i institucions que se'ns han adreçat amb cerca de llum davant un document que, des del primer moment, ha tingut i continua tenint una recepció fortament contraposada.

Desitgem, a més, palesar que les raons que mogueren els senyors bisbes discrepants a votar en contra o en blanc eren serioses.

Intentarem, d'aquesta manera, contribuir a una ulterior clarificació, a curt i mitjà termini, del tema que s'hi tracta, decisiu per a la vida i les opcions de tants membres de l'Església i de tantes comunitats cristianes, d'una banda; i de tants ciutadans, de tants grups polítics i de les respectives nacions, segons els casos, de l'altra.

En desenvolupar els anteriors objectius tenim presents i volem secundar les intencions dels bisbes explicitades en el document: desitgen «animar tots els cristians a exercir la llibertat per a la qual Crist ens ha alliberat» (núm. 36); recorden que «l'Església proposa una veritat indefugible» per a assolir la pau (núm. 37); constaten que «la pertinença a l'Església i l'educació en la fe no són madures mentre no s'expressen en un discerniment moral encertat» (núm. 38); i subratllen el valor del «diàleg i col·laboració entre les diferents institucions socials i polítiques [...] per a garantir fermament els legítims drets dels ciutadans...» (núm. 40).

Procedirem presentant, enquadrats, els paràgrafs de la *Instrucció Pastoral* que seran objecte d' anotació, i emfasitzant les frases que considerem oportunes, per a fer-ne sengles comentaris. Fonamentarem les nostres reflexions en un selecció de documents pontificis extrets de *Nació i Nacionalisme. Antologia del Magisteri pontifici contemporani*, de propera edició, a càrrec d' Antoni M. Oriol, amb la col·laboració de Joan Costa i Josep Rafael Carreras de Nadal (†). I incorporarem reflexions extretes del llibre *Nació i Nacionalismes* de Joan Costa (M&MEuroditors, Facultat de Teologia de Catalunya, Barcelona 2000).

Adduïm, excepcionalment, el següent fragment del paràgraf primer de la *Instrucció* i n' oferim, acte seguit, el paràgraf 26 per raó de les sengles breus observacions introductòries que hi afegim.

1. [...] Por eso, cuando la dignidad de la persona queda ultrajada porque se atenta contra su vida, contra su libertad o contra su capacidad para conocer la verdad, los cristianos no pueden callar. **Los obispos, como sucesores de los apóstoles, tenemos de modo singular la responsabilidad de ofrecer a todos los hombres, creyentes o no, la luz del Evangelio, anunciando que *para vivir en libertad, Cristo nos ha liberado* (Ga 5, 1). Liberados por Él del pecado, que divide a los hombres, todos podemos encontrarnos en una convivencia verdadera: Jesucristo es nuestra paz (Ef 2, 14). Desde Él discernimos y enjuicamos los caminos de la auténtica paz a la vez que la violencia e injusticia que la hacen imposible.**

La *Instrucció*, amb aquesta afirmació i amb els judicis de valor moral que fa al llarg del text, estableix algunes afirmacions clarament doctrinals que es presenten com a vinculants de la consciència dels destinataris.

26. **La presente Instrucción Pastoral no pretende ofrecer un juicio de valor sobre el nacionalismo en general. Nos ceñimos al juicio moral del nacionalismo totalitario, en la medida en que constituye el trasfondo del terrorismo de ETA.** No es posible desenmascarar, en efecto, la malicia de ETA sin ofrecer una clarificación moral sobre el trasfondo político-cultural del terrorismo etarra y su incidencia en la convivencia entre los pueblos de España.

La *Instrucció Pastoral* ofereix, de fet i malgrat la voluntat explícita de no fer-lo, un judici moral sobre el nacionalisme en general (vegeu, més endavant, les observacions

sobre els núms. 31 i 32a); i no podia ser altrament, en la mesura que la negació d'una part implica una determinada valoració del tot.

Seguint el fil del text farem, en primer lloc, una reflexió de caire predominantment conceptual i passarem a continuació a fer-ne una segona de predominantment operativa.

I. REFLEXIÓ PREDOMINANTMENT CONCEPTUAL

Una cop hàgim redimensionat el tema de *les cultures* aprofundirem, en un segon moment, el de *les nacions* per centrar-nos, en tercer lloc, en el de *la sobirania política i l'autodeterminació*. Acte seguit tractarem, en un quart punt, sobre *el nacionalisme*; i, en cinquè lloc, sobre *la relació Nació-Estat*. Procedirem així seguint fil per randa l'ordre expositiu de la *Instrucció Pastoral*.

A) CULTURES

27. "La nación – dice Juan Pablo II - es la gran comunidad de los hombres que están unidos por diversos vínculos, pero sobre todo, precisamente, por la cultura".²⁵ **Ahora bien, las culturas no son nunca de por sí compartimentos estancos, y deben ser capaces de abrirse unas a otras.** Están constituidas ya de antemano a base del rico intercambio del diálogo histórico entre ellas. Todas necesitan dejarse impregnar por el Evangelio.²⁶

En la doctrina de l'Església, *les cultures* són descrites en un doble moment d'afirmació i d'obertura. En remarcar, d'entrada, la segona dimensió no parlant, amb la mateixa proporció, de la primera, el document inclina el judici cap a un cantó de la balança, com s'anirà confirmant en els quatre números que segueixen, malgrat que –com tampoc no podia ser altrament– hi veurem també textos positius.

Estudiem com descriu el Magisteri les cultures des del doble moment esmentat d'afirmació i d'obertura.

1) Afirmació

Les cultures tenen com a referents els homes, els pobles, les nacions, els territoris i les comunitats concretes; impliquen diversitat i diferència; i, doncs, són úniques, originals i

orgàniques en llur estructura. Vegem-ho a la claror d'unes afirmacions pontifícies que expliciten tots i cada un dels referents esmentats (les cursives són nostres).

- a. «La cultura és la forma peculiar amb què els *homes* expressen i desenvolupen les seves relacions amb la creació, entre ells i amb Déu formant el conjunt de valors que caracteritzen un poble i els trets que el defineixen. Entesa d'aquesta manera, la cultura té una importància fonamental per a la vida de les nacions i per al cultiu dels valors humans més autèntics.» (Discurs a les autoritats civils i acadèmiques, Cuba, 23-1-1998).
- b. «La cultura és la clau que possibilita d'accedir als secrets més profunds i més gelosament custodiats de la vida dels *pobles*; és l'expressió fonamental i unificadora de llur existència, perquè en la cultura es troben les riqueses, gairebé inexpressables, de les conviccions religioses, de la història, del patrimoni literari i artístic, del substrat etnològic, de les actituds i de la *forma mentis* dels pobles.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 12-1-1981: IGPII, IV/1 [1981] 54-71).
- c. «La cultura pressuposa la llibertat, però alhora forja i conserva el sentit de llibertat i la identitat espiritual de les *nacions*.» (Discurs al món de la cultura, Praga, 21-4-1990: IGPII, XIII/1 [1990] 966-970).
- d. «Les cultures es caracteritzen sempre per alguns elements estables i permanents i altres de dinàmics i contingents. En la major part dels casos, les cultures es desenvolupen sobre *territoris concrets*, en els quals els elements geogràfics, històrics i ètnics s'imbriquen de manera original i irrepètible.» (Missatge de la Jornada mundial de la pau, Ciutat del Vaticà, 8-12-2000, 5).
- e. «El nostre respecte per la cultura dels altres arrela en el nostre respecte per l'esforç que fa *cada comunitat* per donar resposta al problema de la vida humana.» (Discurs a l'ONU, Nova York, 5-10-1995, 10: IGPII, XVIII/2 [1995] 730-744).
- f. «Estranyar-se de la realitat de la *diversitat* –o, pitjor, intentar extingir aquesta diversitat– significa tancar-se la possibilitat de sondejar la profunditat del misteri de la vida humana. La veritat sobre l'home és l'immutable criteri amb el qual totes les cultures són judicades; però cada cultura té quelcom a ensenyar sobre una o altra dimensió d'aquesta veritat complexa. Per tant, la *diferència*, que alguns troben tan amenaçadora, pot esdevenir, mitjançant un diàleg respectuós, la font d'una més profunda comprensió de l'existència humana.» (ibid.).
- g. «Considerant totes les vicissituds de la humanitat, hom resta sempre meravellat davant les complexes i variades manifestacions de les cultures humanes. Cada una d'elles es diferencia de les altres pel seu específic itinerari històric i pels conseqüents trets característics que la fan *única, original i orgànica* en la seva pròpia estructura. La cultura és expressió qualificada de l'home i de les seves vicissituds històriques, tant a nivell individual com col·lectiu.» (Missatge de la Jornada mundial de la pau, Ciutat del Vaticà, 8-12-2000, 4).

La veritat d'aquestes afirmacions queda confirmada testimonialment pel fet del diàleg que el Papa ha instaurat amb totes les cultures de la terra, incloses les dels pobles aborígens i indígenes, el respecte i envigoriment de les quals apresca amb admirable energia.

2) Obertura

Les cultures constitueixen un fenomen d'interrelació que comporta obertura, elements comuns i diàleg. A continuació sintetitzem l'ensenyament pontifici entorn d'aquesta trilogia.

- a. La interrelació de les cultures comporta *obertura*. Tota cultura és construïda per cada una de les nacions; simultàniament, tota cultura és oberta a altres nacions, a altres societats i es posa al servei del gran intercanvi entre tots els homes. Si és important, d'un costat, saber apreciar els valors de la pròpia cultura, de l'altre, cal prendre consciència que cada cultura, essent com és un producte típicament humà i històricament condicionat, també implica necessàriament uns límits. Per tal que el sentit de pertinença cultural no es transformi en tancament, hi ha un antídoto eficaç que és el coneixement serè, no condicionat per prejudicis negatius, de les altres cultures.
- b. D'altra banda, a la claror d'una anàlisi atenta i rigorosa, les cultures mostren molt sovint, per sota les seves modulacions més externes, significatius *elements comuns*. Això és visible també en la successió històrica de cultures i civilitzacions. La genuïna cultura respecta el misteri de la persona humana i, doncs, ha d'implicar un intercanvi dinàmic entre el particular i l'universal. Ha de cercar una síntesi entre la unitat i la diversitat. Només l'amor és capaç de mantenir aquesta tensió en un equilibri creatiu i fecund.
- c. Anant a la rel de la qüestió, cal adonar-se del fet que el *diàleg* entre les cultures sorgeix com una exigència intrínseca de la naturalesa mateixa de l'home i de la pròpia cultura. Les cultures troben en el diàleg la salvaguarda de llur caràcter peculiar i de la comprensió i comunió recíproques. Són, per tant, cridades a evitar dos extrems: la impermeabilitat i l'homologació.

Per a tot aquest apartat vegeu els següents discursos del papa Joan Pau II: Al món acadèmic, Riga (Letònia), 9-9-1993: IGPII, XVI/2 (1993), 709-711; Al món de la cultura, Thilissi (Georgia), 9-11-1999; Jornada mundial de la pau, Ciutat del Vaticà, 8-12-2000.

Una lectura atenta i reflexiva d'aquestes formulacions pontificies duu a l'evidència que la cultura –pel que fa al primer eix, afirmatiu–: 1. és decisiva per a definir els valors i trets d'un poble i té una importància fonamental per a la vida dels homes i de les nacions; 2. és la clau d'accés a la vida dels pobles i el lloc de la *forma mentis* dels

pobles; 3. pressuposa, forja i conserva la llibertat i identitat de les nacions; 4. en la seva pluralitat sociològica es desenvolupa majoritàriament en territoris concrets en els quals els elements geogràfics, històrics i ètnics s'imbriquen de manera original i irreplicable; 5. palesa l'esforç de cada comunitat per donar resposta al problema de la vida humana; 6. en i des de la seva diversitat possibilita de sondejar el misteri de la vida humana i ensenya quelcom sobre la veritat de l'home; 7. en i des de la seva diferència pot esdevenir, mitjançant el diàleg, la font d'una més profunda comprensió de l'existència humana; 8. cada cultura és única, original i orgànica en la seva estructura.

I si passem a rellegir amb la mateixa atenció reflexiva el segon conjunt d'afirmacions, referent a l'eix de l'obertura, direm –també de manera sintètica– que: 1. les cultures, construïdes per cada una de les nacions, són obertes a altres nacions; apreciades en els seus valors, impliquen alhora, necessàriament, uns límits i, doncs, per evitar-ne el tancament, cal que coneguin serenament les altres cultures; 2. molt sovint mostren elements comuns, diacrònicament i sincrònica; impliquen un intercanvi dinàmic entre el particular i l'universal, i han de sintetitzar la unitat i la diversitat; 3. llur mutu diàleg sorgeix com a exigència intrínseca de l'home i de la mateixa cultura i salvaguarda tant el seu respectiu caràcter peculiar com la comprensió i comunió recíproques, la qual cosa les fa evitar els dos extrems de la impermeabilitat (que aïlla) i de l'homogeneització (que arrana).

Aquestes observacions tenen un valor fonamental per a les seccions següents de la nostra reflexió. En efecte, de llur comprensió i acceptació objectives brollen connaturalment la comprensió i acceptació subjectives de la tesi del dret d'autodeterminació dels pobles, com anirem veient i des d'ara anticipem.

B) NACIONS

28. Las naciones, en cuanto ámbitos culturales del desarrollo de las personas, están dotadas de una “soberanía” espiritual propia y, **por tanto, no se les puede impedir el ejercicio y cultivo de los valores que conforman su identidad.**²⁷

Esta “soberanía” espiritual de las naciones puede expresarse también en la soberanía política, **pero ésta no es una implicación necesaria.** Cuando determinadas naciones o realidades nacionales se hallan legítimamente vinculadas por lazos históricos, familiares, religiosos, culturales y políticos a otras naciones dentro de un mismo Estado **no puede decirse que dichas naciones gocen necesariamente de un derecho a la soberanía política.**²⁸

29. Las naciones, aisladamente consideradas, **no gozan de un derecho absoluto a decidir sobre su propio destino**. Esta concepción significaría, en el caso de las personas, un individualismo insolidario. De modo análogo, **resulta moralmente inaceptable que las naciones pretendan unilateralmente una configuración política de la propia realidad y, en concreto, la reclamación de la independencia en virtud de su sola voluntad**. La “virtud” política de la solidaridad, o, si se quiere, la caridad social, exige a los pueblos la atención al bien común de la comunidad cultural y política de la que forman parte. **La Doctrina Social de la Iglesia reconoce un derecho real y originario de autodeterminación política en el caso de una colonización o de una invasión injusta, pero no en el de una secesión.**

D'una manera connatural, en tractar de les cultures ha sorgit el tema de les nacions (vegeu els punts a. i c. de l'apartat a) i el punt a. de l'apartat b). D'una manera connatural, diem. Tant és així que el número 27 comença amb una citació de Joan Pau II que afirma que la nació és la gran comunitat dels homes que estan units sobretot i precisament per la cultura; l'una i l'altra són dues realitats tan connexes que el present número 28 afirma –seguint també Joan Pau II– la «sobirania» espiritual de les nacions en tant que són àmbits culturals del desenvolupament de les persones. En comentar, doncs, ara l'afirmació del núm. 28 sobre les *nacions* recordarem la inicial del paràgraf anterior (núm. 27); procedim així a fi d'evitar duplicitats en el comentari. Tinguem present, a més, que la citació que la *Instrucció* fa del núm. 27 pertany al discurs de Joan Pau II a la seu de la UNESCO; la nota 27 del paràgraf 28 pertany al discurs a l'Assemblea general de les Nacions Unides. Aquests dos textos tenen un altíssim valor doctrinal (posseeixen una gran riquesa conceptual i antropològica), pastoral (cerquen la realització de la plenitud humana i cristiana de les persones) i testimonial (foren pronunciats davant dos públics selectes i representatius). N'oferim, doncs, la part més significativa com a punt de referència fonamental en la qüestió que ens ocupa.

1) Discurs a la UNESCO (2-6-1980)

Considerem que és molt important explicitar el que el Papa afirma en el primer àmbit (UNESCO), tant pel seu valor intrínsec com pel pes que adquireix en ponderar-lo en referència al text següent. Veurem més endavant que el sant Pare alinea la nació entre les societats o aliances naturals o originals. Tanmateix Joan Pau II fa un pas més enllà del que havia escrit Pius XII respecte a la vida nacional (Ràdiomissatge de Nadal de 1954), concretant diversos elements fonamentals de la seva identitat entre els quals el determinant i específicatiu, com a vincle d'unió, és «sobretot i precisament» la cultura,

que engloba la llengua, la història, els costums, la tradició, etc. Més encara, en establir i aprofundir la idea de sobirania cultural de les nacions mostra com n'emergeixen els corresponents deures de defensar-les i de no envair-les.

El fet que una nació defensi la seva sobirania cultural i, juntament amb ella, l'estructura política que l'ha de servir, no és fruit de cap nacionalisme negatiu, sinó que constitueix un deure de justícia de i vers els membres de la nació. Sorgeix, així, la necessitat de respectar, protegir i fomentar les distintes sobiraniaes nacionals en conformitat amb el seu ésser. El Papa parla, així mateix, de sobirania en un sentit molt ampli. La presenta com el dret de la comunitat a crear i mantenir la pròpia identitat, la pròpia cultura i nació. Es tracta, abans que res, d'una sobirania moral i fonamental, cultural i històrica; però alhora ha d'ésser una sobirania *total* que abasti també l'àmbit polític en la mesura que és necessari per a mantenir la pròpia identitat. D'ací que lamenti que determinades nacions no frueixin de la dita total sobirania.

El dret a fonamentar l'esdevenidor és una altra manera d'enunciar el dret a l'autodeterminació.

Per a facilitar la comprensió del text que segueix, en subratllem els conceptes de «ser més»; «dret de la nació»; «per i per a la cultura»; «llengua»; «testimoni»; «sobirania nacional»; «esdevenidor»; «sobirania fonamental [tres vegades]»; «la nació, subjecte de la sobirania que prové de la cultura autèntica que li pertany en sentit propi»; «home, sobirà suprem»; «no capitulació, lluita»; «primacia de les realitats culturals de l'home»; «sobirania històrica»; «sobirania total»:

«14. Si, en nom del futur de la cultura, s'ha de proclamar que l'home té dret a *ser més* i si, per la mateixa raó, s'ha d'exigir una sana primacia de la família en el conjunt de l'acció educativa de l'home per a una veritable humanitat, cal també situar en la mateixa línia el *dret de la nació*; cal col·locar-lo alhora en la base de la cultura i de l'educació.

»La nació és, en efecte, la gran comunitat dels homes que resten units per lligams diversos, però sobretot, i precisament, per la cultura. La nació existeix *per la cultura i per a la cultura* i així ella és la gran educadora dels homes a fi que puguin *ser més* en la comunitat.

»La nació és aquella comunitat que posseeix una història que supera la història de l'individu i de la família. És també en aquesta comunitat, en funció de la qual tota família educa, que la família inicia la seva tasca d'educació, començant pel que és més senzill: *la llengua*. I així possibilita que l'home, infant encara, aprengui a parlar per tal d'esdevenir membre de la comunitat que és la seva família i la seva nació.

»En tot això que ara estic proclamant i que desenvoluparé encara més, les meves paraules tradueixen una experiència particular, un *testimoni* particular en el seu gènere. Sóc fill d'una nació que ha viscut les majors experiències de la història, que ha estat

condemnada a mort pels seus veïns diverses vegades, però que ha sobreviscut i que ha continuat essent ella mateixa. Ha conservat la seva identitat, i ha conservat, malgrat les divisions i ocupacions estrangeres, la seva *sobirania nacional*, no perquè es recolzés en els seus recursos de força física, sinó recolzant-se únicament en la seva cultura. Aquesta cultura s'ha manifestat, donada la circumstància, com a dotada d'un poder superior al de la resta de forces.

»El que dic ací respecte al dret de la nació al fonament de la seva cultura i del seu *esdevenidor* no és, doncs, el ressò de cap *nacionalisme*, sinó que es tracta sempre d'un element estable de l'experiència humana i de les perspectives humanistes del desenvolupament de l'home. Hi ha una *sobirania fonamental* de la societat que es manifesta en la cultura de la nació. Es tracta de la sobirania per la qual *l'home* és, al mateix temps, *sobirà suprem*. I, en expressar-me així, penso igualment, amb una profunda emoció interior, en les cultures de tants pobles antics que *no han capitulat* quan s'han trobat enfrontats amb les civilitzacions dels invasors i continuen essent per a l'home la font del seu ésser d'home en la veritat interior de la seva humanitat. Penso també, amb admiració, en les cultures de les societats noves, d'aquelles que es desvetllen a la vida en la comunitat de la nació pròpia –tal com la meua nació es despertà a la vida fa deu segles– i que *lluïten* per mantenir la seva identitat i els seus valors contra les influències i les pressions de models proposats des de l'exterior.

»15. En adreçar-me a vosaltres, senyores i senyors, que des de fa més de trenta anys us reuniu aquí en nom de la *primacia de les realitats culturals de l'home*, de les comunitats humanes, dels pobles i de les nacions, us dic: amb tots els mitjans a disposició vostra, vetlleu per aquesta *sobirania fonamental* que posseeix cada nació en virtut de la seva pròpia cultura. Protegiu-la com la nineta dels ulls per a *l'esdevenidor* de la gran família humana. Protegiu-la! No permeteu que aquesta *sobirania fonamental* esdevingui una presa de qualsevol interès polític i econòmic. No permeteu que esdevingui víctima dels totalitarismes, imperialismes o hegemònies per a les quals l'home no compta si no com a objecte de dominació i no com a subjecte de la seva pròpia existència humana.

»Per a aquests també la *nació* –la seva pròpia nació o les altres– només compta com a objecte de dominació i d'esquer d'interessos diversos, i no com a subjecte: *el subjecte de la sobirania que prové de la cultura autèntica que li pertany en sentit propi*. ¿No hi ha, en el mapa d'Europa i del món, nacions que posseeixen una meravellosa *sobirania històrica*, provinent de la seva cultura i que, amb tot, al mateix temps estan privades de la seva *total sobirania*? ¿No és un punt important per a l'esdevenidor de la cultura humana, important sobretot en la nostra època, quan és tan urgent d'eliminar les restes del colonialisme?» (Discurs a l'Organització de les Nacions Unides per l'educació, la ciència i la cultura, París, 2-6-1980: IGPII, III/1 [1980] 1636-1655).

Parlàvem del fonamental valor prolèptic dels textos adduïts en l'apartat sobre les cultures (pp. 20-23) del nostre comentari. Heus-ne ací, en els fragments que acabem de citar, una primera –i tan decisiva!– confirmació. Remarquem-ne les següents formulacions: 1. cal col·locar el dret de la nació en la base de la cultura i de l'educació; 2. la nació existeix «per» la cultura i «per a» la cultura; 3. Polònia ha conservat la seva identitat, la seva sobirania nacional, recolzant-se únicament en la seva cultura; 4. hi ha una sobirania fonamental de la societat que es manifesta en la cultura de la nació; 5. es tracta de la sobirania per la qual l'home és, al mateix temps, sobirà suprem; 6. les realitats culturals de l'home, de les comunitats humanes, dels pobles i de les nacions tenen primacia; 7. cada nació posseeix una sobirania fonamental en virtut de la seva pròpia cultura; 8. no s'ha de permetre que aquesta sobirania fonamental de la nació esdevingui una presa de qualsevol interès polític o econòmic; 9. no s'ha de permetre que aquesta sobirania fonamental de la nació esdevingui víctima de totalitarismes, imperialismes o hegemònies; 10. la nació compta com a subjecte de la sobirania que prové de la cultura autèntica que li pertany en sentit propi.

2) Discurs a l'ONU (5-10-1995)

Passem ara a l'àmbit, encara més prominent, de l'ONU. Farem també una selecció d'afirmacions que reblen la importància de les anteriors i les duen a ulteriors perspectives.

Aquest discurs s'ha de qualificar de transcendental dins el context de la doctrina pontifícia sobre la qüestió nacional i els drets dels pobles. El Papa hi fa una síntesi de principis ja coneguts, però dispersos en una multitud d'intervencions –d'ell i d'altres Papes–, enriquits amb nous aclariments i noves precisions. Juntament amb l'anterior discurs a la UNESCO (2-6-1980) i el missatge per la Jornada mundial de la pau (8-12-1988) sobre les minories, constitueix una espècie de cos doctrinal que corona l'ensenyament de l'Església sobre l'ordre polític nacional i internacional.

Joan Pau II comença el seu discurs indicant allò que l'Església vol aportar a la reflexió sobre el decurs de la història. Constata l'anhel de llibertat dels pobles com un dels signes dels temps. I adreça les vies de solució envers la llei natural com a «gramàtica que serveix al món per afrontar aquesta discussió sobre el propi futur».

La segona guerra mundial sorgí a causa de la violació dels drets de les nacions. Aquests continuen essent violats. Cal, doncs, complementar la defensa dels drets de les persones amb la dels drets de les nacions.

El discurs pontifici es mou en el context del doble pol, harmonitzat, d'universal i particular que duu a l'afirmació de la necessitat d'aprofundir-lo des del triple punt de vista antropològic, ètic i jurídic; i, doncs, a no infravalorar-lo com un «simple residu del passat». Això és de cabdal importància enfront de la freqüent literatura que acut a aquest residualisme qualificant les justes aspiracions nacionals de telúriques, juràssiques, mítiques... Aquest doble pol és immanent a l'ésser humà i singularment fecund: som membres de la «gran família» humana i, alhora, estem lligats a «particulars grups humans» (família, nació i pàtria) de manera necessària i més intensa.

Sobre aquest fonament antropològic es basen els drets de les nacions, que expressen les exigències del *pol de la particularitat*; aquests drets són els drets humans considerats des del nivell comunitari i requereixen una reflexió inajornable per assolir un just ordre internacional, malgrat la dificultat de delimitar el concepte de nació, que no s'identifica necessàriament amb el concepte d'Estat. Heus ací els drets de les nacions: 1. a l'existència (pressupòsit dels altres drets nacionals). Cap Estat ni nació ni organització internacional no estan legitimats per a considerar que una determinada nació no és digna d'existir; aquest dret pot cristal·litzar en una sobirania estatal, en un Estat federal, en confederacions, en Estats d'àmplies autonomies regionals. En els tres darrers casos cal «un clima d'autèntica llibertat, garantida per l'exercici de l'autodeterminació dels pobles». Aquesta afirmació és una clau de volta de la doctrina pontificia pel que fa a la qüestió nacional; 2. a la pròpia llengua i cultura; aquest dret expressa i promou l'originària «sobirania» espiritual d'un poble i permet sobreviure fins i tot a la pèrdua de la independència política i econòmica; 3. a modelar la pròpia vida segons les pròpies tradicions; aquest dret exclou la violació dels drets humans fonamentals, en particular, l'opressió de les minories; 4. a construir el propi futur; aquest dret fonamenta, al seu torn, el d'educar les noves generacions segons el propi tarannà nacional.

Afegim-hi una observació: el dret a l'autodeterminació exclou –negativament– una dependència imposada i inclou –positivament– un tarannà d'espontaneïtat i d'autorealització. Insistim-hi: el dret d'autodeterminació és la *garantia*, com diu el text, de la llibertat i, aquesta, és condició de possibilitat del dret a l'existència d'una nació.

Des del *pol de la universalitat* sorgeixen els deures de les nacions envers les altres nacions i envers la humanitat, que consisteixen a viure en una actitud de pau, de respecte i de solidaritat; això promou un fecund «intercanvi de dons», en equilibrar els deures amb els drets.

Fins ara el fet nacional ha estat analitzat des de la perspectiva universal ⇔ particular. El text enfoca a continuació la perspectiva particular ⇔ particular sota la

categoria de *diferència*, la dimensió positiva de la qual explica a la claror dels conceptes de misteri i de comunió.

És molt interessant, finalment, la reflexió que el discurs ofereix sobre l'ONU, reflexió que podem sintetitzar de la següent manera: cal fer un *salt de qualitat* (que implica fressar un concret *camí reial*) d'institució administrativa a centre moral; de relacions funcionals a relacions familiars (família de les nacions); de convergència d'interessos a relacions de confiança, suport i respecte; de domini dels forts a acolliment i servei dels febles; de nivell organitzatiu a nivell orgànic; d'existència *amb* els altres a existència *per als* altres; d'intent de superació de les guerres a superació efectiva de les guerres; d'igualtat de drets entre els pobles a participació dels pobles des de la igualtat de drets; de respecte de les identitats culturals a preament de les identitats culturals com a riquesa de la humanitat. Fent-ho així s'assoleix l'ideal de les Nacions Unides: sobirana igualtat de tots els seus membres i relacions amistoses entre les nacions, fonamentades en els principis d'igualtat de drets i d'autodeterminació.

Per ajudar la comprensió del text, anàlogament al que hem fet abans remarcuem els conceptes següents: «el problema de les nacionalitats»; «necessitat impetuosa d'identitat i de supervivència»; «grup ètnico-cultural, nació, pàtria»; «bipolaritat universal-particular»; «fonament antropològic dels drets de les nacions»; «drets de les nacions: són els drets humans a nivell de vida comunitària»; «reflexió inajornable»; «il·legitimitat de negar l'existència a una nació»; «dret fonamental de les nacions a l'existència que pot concretar-se jurídicament de diverses maneres»; «agregacions altres que una única sobirania estatal»; «n'és condició una autèntica llibertat, garantida per l'exercici de l'autodeterminació dels pobles»; «dret a la pròpia llengua i cultura»; «sobirania espiritual originària»; «la cultura permet a una nació de sobreviure a la pèrdua de la pròpia independència política i econòmica»; «dret de modelar la pròpia vida segons les pròpies tradicions»; «dret de construir el propi futur».

«7. Avui, el *problema de les nacionalitats* es col·loca en un nou horitzó mundial, caracteritzat per una forta mobilitat que fa cada vegada menys marcats els mateixos confins ètnico-culturals sota la pressió de múltiples dinamismes com les migracions, els mitjans de comunicació, i la mundialització de l'economia. Tanmateix, i precisament en aquest horitzó d'universalitat, veiem ressorgir amb força l'apressament de particularismes ètnico-culturals, gairebé com una *necessitat impetuosa d'identitat i de supervivència*, una espècie de contrapès a les tendències homologants. És una dada que convé no infravalorar com si fos un simple residu del passat; demana més aviat ser desxifrada amb vista a una reflexió aprofundida en el pla antropològic i ètico-jurídic.

»Aquesta tensió entre particular i universal, en efecte, es pot considerar immanent a l'ésser humà. La naturalesa comuna mou els homes a sentir-se, tal com són, membres d'una única gran família. Però, per la concreta historicitat d'aquesta mateixa naturalesa,

estan necessàriament lligats d'una manera més intensa a particulars grups humans; en primer lloc la família, després els diversos grups de pertinença, fins al conjunt del respectiu *grup ètnico-cultural* que, no casualment indicat amb el terme *nació*, evoca el néixer, mentre que, indicat amb el terme *pàtria (fatherland)*, evoca la realitat de la mateixa família. La condició humana és posada així entre *aquests dos pols –la universalitat i la particularitat–* en tensió vital entre ells; una tensió inevitable, però singularment fecunda, si és viscuda amb equilibri serè.

»8. Sobre aquest *fonament antropològic* es basen també *els drets de les nacions, que no són altra cosa que els drets humans considerats en aquest específic nivell de la vida comunitària*. Una reflexió sobre aquests drets certament no és fàcil, tenint en compte la dificultat de definir el concepte de nació, que no s'identifica *a priori* i necessàriament amb l'Estat. És, tanmateix, una *reflexió inajornable*, si hom vol evitar els errors del passat i proveir a un just ordre mundial.

»El seu dret a l'existència és certament el pressupòsit dels altres drets d'una nació: ningú, doncs –ni un Estat ni una altra nació ni cap organització internacional– *no està mai legitimat a afirmar que una determinada nació no és digna d'existir*. Aquest *dret fonamental a l'existència* no exigeix necessàriament una sobirania estatal, ja que *són possibles diverses formes d'agregació jurídica entre diferents nacions*, com ara en els Estats federals, en les Confederacions o en els Estats caracteritzats per àmplies autonomies regionals. Poden existir circumstàncies històriques en les quals *agregacions altres que una única sobirania estatal* poden resultar fins i tot aconsellables, però a condició que hi hagi *un clima d'autèntica llibertat, garantida per l'exercici de l'autodeterminació dels pobles*. El dret a l'existència implica naturalment, per a cada nació, també el *dret a la pròpia llengua i cultura*, mitjançant les quals un poble expressa i promou aquella que jo anomenaria *la seva originària sobirania espiritual*. La història demostra que, en circumstàncies extremes (com les que s'han vist en la terra en què vaig néixer), és precisament *la seva mateixa cultura la que permet a una nació de sobreviure a la pèrdua de la pròpia independència política i econòmica*.

»Cada nació té consegüentment també *dret a modelar la pròpia vida segons les pròpies tradicions*, excloent, naturalment, tota violació dels drets humans fonamentals i, particularment, l'opressió de les minories. Cada nació té també *dret a construir el propi futur* fornint a les generacions més joves una educació apropiada.» (Discurs a l'Organització de les Nacions Unides, en el 50è aniversari de la seva fundació, New York, 5-10-1995: IGPII, XVIII/2 [1995] 730-744).

La simple lectura atenta dels fragments anteriors palesa per via de contrast la *reducció* que la *Instrucció Pastoral* fa tant del text original com de les seves conseqüències. En efecte, limitar, d'una banda, el missatge de l'ONU al que en diu el núm. 28 i a la nota 27 de la *Instrucció*, i deduir, de l'altra, d'un antecedent doctrinal tan ric la mera redacció negativa: «por tanto, no se les puede impedir el ejercicio y cultivo

de los valores que conforman su identidad», no reflecteix ni de bon tros el contingut de plenitud del pensament pontifici en la nostra matèria, pensament que, fet extensible a totes les realitats antropològiques, podem resumir amb l'afirmació: persones, famílies, pobles, nacions, humanitat, sigueu allò que sou!

L'esmentada reducció no deixa de tenir conseqüències en els paràgrafs següents, com veurem a continuació. Abans, però, volem remarcar la positiva tensió existent entre, d'una banda, la sobirania *espiritual, nacional, fonamental i històrica* de les nacions i, de l'altra, llur sobirania *total*. Certament, la mediació que junyeix aquests dos pols depèn d'una munió de circumstàncies que caldrà ponderar adientment, com veurem; mai no, però, en detriment del primer pol.

Afegim, alhora, que ens trobem amb un segon cas de la *inclinació de la balança* de què parlàvem en iniciar la consideració de les cultures: allí es deia: «Ahora bien, las culturas no son nunca...»; aquí s'afirma: «y, por tanto, no se les puede impedir...». Tot seguit llegim: «pero ésta no es una implicación necesaria» i, tres ratlles més avall: «no puede decirse que dichas naciones...». Dissortadament, aquest llenguatge tan predominantment restrictiu i negatiu continuarà en els propers números. Ho assenyalarem en el moment oportú.

C) SOBIRANIA POLÍTICA I AUTODETERMINACIÓ

Fent el nou pas prefixat, en aquest apartat volem presentar la doctrina de Joan Pau II sobre *el dret a la sobirania política i a l'autodeterminació*. En veurem diverses modalitats, en concretarem les principals dimensions i, a la seva claror, comentarem, en clau de peroració, la *Instrucció pastoral*.

1) Dret a la sobirania i a l'autodeterminació

A títol propedèutic, volem començar a partir de dues evidències, recordades en el núm. 29 de la *Instrucció* i compartides per tothom: la superació del colonialisme i la recuperació de la sobirania.

a) *Superació del colonialisme i recuperació de la sobirania*

+ Superació del colonialisme

Pel que fa a la superació del colonialisme, des dels pontificats de Joan XXIII i Pau VI s'han anat multiplicant els casos d'independització de nacions subjectes a un estatut colonial. En tots ells, els Papes han palesat la joia per aquesta transició, li han donat suport i han obert perspectives de futur per als nous Estats. Vegem, entre d'altres, els següents casos (pontificat de Joan XXIII):

1. Togo

«En aquesta hora històrica de l'accés del vostre país a la independència política, Nós som feliços de repetir-vos, estimats fills del noble Togo –que abracem amb una comuna sol·licitud paternal–, les paraules que Nós pronunciàvem en la recent creació del primer Cardenal de l'Àfrica negra: “el nostre cor s'adreça amb una joia confiada vers el Continent africà.” Us saludem, saludem igualment el cap de govern i les més altes autoritats religioses i civils, us felicitem amb tota la nostra ànima.» (Missatge en ocasió de l'Independència de la República de Togo, Ciutat del Vaticà, 13-4-1960: DMCGXXIII, II [28-10-1959/28-10-1960] 868-870).

2. Congo

«Nós som profundament feliços per poder-vos adreçar aquest radiomissatge en ocasió de la vostra independència política i de l'accessió del vostre noble país a la sobirania.» (Radiomissatge als bisbes, el clergat i els fidels del Congo, Ciutat del Vaticà, 30-6-1960: DMCGXXIII, II [28-10-1959/28-10-1960] 431-435).

3. Congo (Brazzaville)

«La feliç notícia de la Missa i del *Te Deum* d'acció de gràcies que el govern i el poble congolès han fet celebrar en el primer dia de llur independència nacional ha omplert la nostra ànima d'un viu consol.» (Missatge en ocasió de l'Independència de la República del Congo, Ciutat del Vaticà, 7-11-1960: DMCGXXIII, III [28-10-1960/28-10-1961] 828-830).

4. República del Níger

«Responent la vostra filial petició, Nós som feliços d'adreçar-vos, en ocasió de la celebració de la independència de Nigèria, aquest missatge que serà per a vosaltres un nou testimoni de la nostra paternal benvolença vers aquest país i de la nostra participació en l'alegria de totes les poblacions nigerianes.

»Com no felicitar, per tant, avui, el poble nigerià? En efecte, els primers mesos de la seva jove independència no han desmentit les seves més antigues tradicions.» (Carta al bisbe de Bianey amb motiu de la celebració de la independència de la República del Níger, Ciutat del Vaticà, 18-12-1961: DMCGXXIII, IV [28-10-1961/28-10-1962] 1026-1027).

Amb els mateixos sentiments, Joan XXIII s'adreçà als pobles de Madagascar (12-7-1960), Dahomey (25-9-1962), Senegal (5-10-1962), Argèlia (1-7-1962), etc.

També Pau VI en participà vivament, com podem veure en els casos de Rwanda (15-9-1964), Malta (28-11-1964), Illa Maurici (1-3-1968), Swaziland (6-9-1968), Illes de les Bahames (6-6-1973), etc. Com a mostra, vegem el que digué a propòsit de Rwanda:

«Amb continuïtat amb els nostres predecessors immediats, vostè no ignora quina atenció afectuosa tenim pels pobles del Continent africà, la majoria dels quals ha accedit ara a la independència política. Ens trobem davant una situació nova i de gran conseqüència en el concert de les nacions. L'Església catòlica per la seva part ha previst i afavorit, mitjançant la seva acció religiosa i social, aquesta evolució que és tan conforme amb la natura de les coses.» (Al·locució en la presentació de credencials del primer ambaixador de la República de Rwanda, Ciutat del Vaticà, 15-9-1964: IPVI, II [1964] 548)

Noteu, en la darrera afirmació, el subjecte: l'Església catòlica; la seva posició: no solament preveure, sinó també afavorir; la seva contribució: mitjançant l'acció religiosa i social; la seva constatació de base: l'evolució dels pobles africans vers la independència política és natural, és «conforme amb la natura de les coses». És aquesta dada objectiva allò que cal copsar sempre. Que, després, noves i terribles formes de neocolonialisme (d'imperialisme econòmic-polític-cultural) hagin malmès l'esmentada evolució natural, no solament no contradiu l'actitud positiva en qüestió, sinó que l'envigoreix, pels camins, això sí, d'una inhumana contradicció abusiva.

A tall de colofó del que acabem de dir, fa bo de llegir, pel seu realisme, el següent paràgraf de l'encíclica *Centesimus annus* de Joan Pau II:

«En el mateix període es va desenvolupant un grandios procés de descolonització, en virtut del qual nombroses nacions aconseguen o recuperen la independència i el dret a disposar lliurement d'elles mateixes. Això no obstant, amb la reconquesta ferma de la sobirania estatal, aquestes comunitats polítiques en molts casos comencen tot just el camí de la construcció d'una autèntica llibertat.» (CA 20).

+ Recuperació de la sobirania

Pel que fa a la recuperació de la sobirania, és evident que països sobirans que han estat objecte d'invasió, d'ocupació, d'ingerència indeguda i violenta, etc., tenen tot el

dret a invocar el principi d'autodeterminació per assolir novament l'estatut de llibertat política que els correspon. Només cal al·ludir a l'abundosa doctrina dels Papes contemporanis sobre aquest tema amb motiu de les dues guerres mundials.

Com a prova suficient, n'adduïm dos fragments. El primer pertany a un discurs adreçat a un grup de connacionals polonesos l'any 1980; és remarcable per la doble apel·lació que fa, en primer lloc, a la contribució bèl·lica de Polònia (cas clar de guerra defensiva) com a justificació del dret moral a la independència i a la sobirania i, en segon lloc, a l'ordre moral internacional com a exigència del just dret d'autodeterminació; i és també notable per la força d'universalització de què gaudeix, a través de la pregària i del testimoni, amb vista al respecte fàctic de l'esmentat ordre internacional i dels drets de tota nació, orgànicament lligats als drets de l'home.

«No podem oblidar-la també perquè la segona guerra mundial, a través de l'enorme contribució de la nostra nació, justifica particularment el dret moral a la independència i a la sobirania de l'existència d'aquesta nació. Sobirania significa just dret a l'autodeterminació, el respecte de la qual és requerit per l'ordre moral internacional.

»Per aquesta raó sostinc que, independentment de la circumstància que sóc polonès, tinc el dret i el deure, en el marc del meu ministeri, de parlar d'això.

»En aquests primers dies de setembre que cada any ens recorden l'horrible violència feta a la nostra pàtria, solament vint anys després de la reconquesta de la independència subsegüent a la partició de Polònia, hem de pregar de manera particular perquè l'ordre moral internacional sigui respectat a Europa i a tot el món, perquè ni la nostra pàtria ni cap altra nació no siguin víctimes de l'agressió i de la violència de qui sigui. Hem de pregar per això i testimoniar-ho. D'altra banda, tots ho estem fent. Testimoniar i pregar perquè les relacions a Europa i al món sencer es fonamentin sobre el respecte dels drets de tota nació, que són orgànicament lligats als drets de l'home. Aquestes són, estimats compatriotes, les reflexions necessàries lligades cada any al començament de setembre. Les adreço a vosaltres aquí presents, les adreço a tots els nostres connacionals que són a la pàtria, les adreço a tots els homes de bona voluntat del món. Aquestes són les paraules de la pau, aquella pau de la qual l'Església, per la missió rebuda de Crist, vol fer-se servidora per tota la humanitat, per tots els homes de bona voluntat.» (Discurs a un grup de connacionals polonesos, Castel Gandolfo, 3-9-1980: IGPII, III/2 [1980] 527-529).

El segon text, adreçat als periodistes, l'any 1990, en vol cap a Mèxic, mostra un nou exemple de judici del Papa sobre un país que ha estat integrat dins d'un altre Estat per raons injustes: es tracta d'un judici prudencial que no fa trencadissa, però que s'obre amb claredat vers un futur que aconsegueixi les exigències de la justícia. Joan Pau II defensa els «drets universals de les nacions». Dins aquest context, pren nota, amb

realisme, de *dos aspectes* (una concreta aspiració nacional i un problema global; una situació especial i una altra d'internacional) i, dins el pol soviètic, de l'etapa de la perestroika; alhora que recorda que els drets de les nacions foren violats per l'URSS de Stalin i el Reich de Hitler. Remarquem, a més, en el fragment, la importància del diàleg, però no de qualsevol diàleg, sinó només d'aquell que és veritablement eficaç; és a dir, el que esdevé camí real vers les exigències objectives de la justícia en les aspiracions nacionals dels pobles, en aquest cas de Letònia i Lituània.

«Cal considerar dos aspectes. D'una banda, hi ha l'aspiració d'una nació, justificada pel seu passat. De l'altra, hi ha també un problema global que afecta aquesta part del món i, diria, la perestroika soviètica. Ambdues coses han d'entrar dins el programa. Amb aquesta finalitat hom repeteix contínuament, i jo ho faig en totes les meves declaracions, que les coses s'han de resoldre en un diàleg, però un diàleg eficaç. Penso que no podem anar més enllà de moment, que cal donar suport als drets universals de les nacions. Aquests drets han estat profundament violats a Europa, sobretot per l'acord Ribentrop-Molotov de 1939. També la meva pàtria ha estat tocada directament. I alhora han estat tocats els països bàltics. Hom comprèn que hi ha aquí una situació especial. D'altra banda, hi ha una situació internacional. En aquest cas hi ha també l'ordre de la perestroika soviètica, que cal avaluar en funció de les dimensions d'aquest immens país, compost de tants pobles. Certament, la perestroika s'ha d'obrir, i penso que ja ho ha fet, a les aspiracions dels pobles que componen la Unió Soviètica. La Unió Soviètica no és un Estat nacional, és un Estat pluralista.» (Resposta a uns periodistes en el vol cap a Mèxic, 6-5-1990: OR [7/8-5-1990] 6).

b) *Estructures estatals vigents*

A continuació, a títol ja d'aprofundiment directe, reflexionarem sobre quatre tipus d'estructures estatals vigents.

+ Estats que es troben en situació satisfactòria (models suís i belga)

Melior est conditio possidentis. Aquest aforisme, acceptable si s'entén bé, és molt oportú per iniciar aquest moment nuclear de la nostra reflexió. És una decisió prudent, quan hom es troba davant de casos conflictius, començar per fets que no solament no ho són, sinó que palesen la trobada i la vivència d'una solució. Afegim, doncs, a l'anterior abelliment propedèutic aquest doble testimoni positiu, escollit entre molts d'altres.

1. Suïssa

Comencem pel cas de Suïssa. Aquesta és presentada, primer de tot, com un model de voluntat de convivència política. Joan Pau II lloa el fet que els suïssos hagin format una societat en què cada grup, sense renunciar en res a la seva identitat, acull i respecta la de l'altre. Els anima a continuar amb aquest respecte envers les diversitats, les minories ètniques, les llengües, els costums diferents. Notem també la correspondència de l'estructura política amb aquesta diversitat en la unitat: ordre constitucional sòlid, fonamentat sobre la democràcia directa, el federalisme i l'Estat de dret. Aquesta estructura, que expressa «saviesa», constitueix un model envejable.

«3. [...] situats en l'encreuament de rutes i més tard en la cruïlla dels imperis i de les civilitzacions, els suïssos han hagut d'aprendre, ben aviat, a viure dins la diversitat i, sense renunciar per res a llurs identitats particulars, a acollir la de l'altre i a respectar-la en tant que altra. És així que hom féu el llarg aprenentatge de la tolerància, l'ensenyament més elevat de la qual els fou aportat per sant Nicolau de Flüe, pare tutelar de la concòrdia confederal.

»4. Avui, vosaltres sou els representants d'aquest país que reposa sobre un ordre constitucional sòlid, els pilars del qual són la democràcia directa, el federalisme i l'Estat de dret. Més d'un país podria envejar aquesta saviesa!» (Discurs durant la trobada amb el Consell Federal suís, Berna [Suïssa], 14-6-1984: IGPII, VII/1 [1984] 1752-1757).

2. Bèlgica

Oferim dos fragments de sengles discursos de Joan Pau II, el primer adreçat a un grup de parlamentaris belgues l'any 1986 i, el segon, dos anys després, a l'ambaixador de Bèlgica.

En el primer fragment, la societat belga és presentada en la seva condició de país constituït per tres comunitats lingüístiques. El Papa fa una exhortació a cultivar aquest model de convivència –el de la unitat en la pluralitat– i expressa el desig que sigui exemple per a tot el món.

«4. En el concert de les nacions, Bèlgica té una vocació pròpia que revelen tant la seva funció de nexa d'unió a Europa com el seu passat d'adhesió a la fe catòlica i a les llibertats fonamentals. A vosaltres que, conjuntament, representeu les tres comunitats del vostre estimat país, francòfona, flamenca i germanòfona, desitjo repetir les meves paraules de l'any passat a Koekelberg: "Cultiveu aquest model de convivència que pot ser exemplar per al món!"» (Discurs a un grup de parlamentaris belgues, Castel Gandolfo, 19-9-1986: IGPII, IX/2 [1986] 660-663).

El segon discurs insisteix en la triple fórmula: «respecte de la dignitat de l'home i dels pobles», «sense detriment de les persones i dels pobles», «atenció a cada

persona i a cada poble». Persones i pobles són parions en densitat ètica perquè, en darrer terme, els pobles són conjunts harmònics de persones que expliciten llurs potencialitats individuals (llibertat d'acció) i socials (comunitat d'acció): realment, hi va «el desenvolupament humà autèntic». Noteu també la persistent insistència del Papa en la uni-pluralitat: «Bèlgica és una societat única amb múltiples rostres.» Què és allò que ho possibilita? Heus aquí, resumida, la resposta: el fet que els responsables proposin un model social que possibilita de viure conjuntament diverses comunitats, específicament respectades, i de concórrer totes les persones en l'edificació de la comunitat nacional. Ens trobem davant la descripció d'un nou model federal de convivència que és fruit d'una contínua adaptació a les exigències de la realitat. En efecte, «les persones», «els habitants de Bèlgica», «els ciutadans», d'una banda esdevenen objecte de protecció, d'afavoriment i de confiança en llur vida i acció; de l'altra, les estructures esdevenen objecte d'adaptació a la situació del moment, cosa que es tradueix en adients reformes de les institucions federals i locals.

«L'atenció a cada persona i a cada poble forma part dels elements fonamentals de la vida pública. [...] Vostè acaba d'oferir algunes característiques de la societat belga, constituïda per diferents confessions religioses i diferents cultures, que són cridades no solament a coexistir, sinó també i, a més, a intensificar el seu diàleg i les seves col·laboracions amb vista a edificar conjuntament una societat única amb multitud de rostres. Per als responsables, l'aposta primordial consisteix, per tant, a proposar un model social que possibiliti de fer viure conjuntament distintes comunitats en el respecte de les especificitats i, tanmateix, amb la cura que totes les persones concorrin a l'edificació de la comunitat nacional, fundada sobre els valors humans, espirituals i morals essencials del seu patrimoni, més enllà dels interessos particulars. Nombrosos belgues, particularment afectats per esdeveniments dolorosos, han volgut que les persones siguin més protegides, perquè la vida humana és el valor primordial i inalienable. A fi de respondre a aquesta demanda legítima, així com per a adaptar les estructures a la situació del moment i per a complir la seva missió d'una manera més apropiada davant el conjunt dels habitants de Bèlgica, les autoritats del vostre país han desitjat de retornar la confiança als ciutadans gràcies a les reformes de les institucions federals i locals; la confiança en les persones i les institucions és, en efecte, un dels elements essencials de la vida democràtica.» (Discurs a l'ambaixador de Bèlgica, Ciutat del Vaticà, 6-7-1998).

Sempre oberts al diàleg, considerem que una disposició d'esperit a favor dels drets de les nacions i una consideració fàctica de les situacions satisfactòries de convivència que duguin a un plantejament i a una cerca empàtica de solucions pel que fa a la convivència dels pobles dins l'Estat espanyol i en el context europeu, són no solament aconsellables, sinó també necessàries per assolir aquella objectivitat que és requerida

pel bé de la veritat i per la veritat del bé. Nosaltres treballem amb aquest esperit. I és des d'aquest esperit que fem una lectura de la realitat que empra el: *sí, i per tant* (el llenguatge positiu) i evita el *sí, però* (el llenguatge adversatiu), tan abundós en la *Instrucció* que ens ocupa.

+ Estats amb pobles autòctons

Passem ara a considerar la doctrina pontifícia sobre els drets dels pobles autòctons. Aquesta doctrina ens posarà davant els ulls un primer vessant del ric i polivalent concepte d'autodeterminació que transcendeix de totes totes el migrat i gasiu ús que en fa el document pastoral que comentem. I, diguem-ho a la bestreta, en seguiran d'altres molt més rics encara.

1. Canadà

Presentem a continuació tres passatges que reflecteixen significativament la situació del Canadà.

En un primer text, que pertany al discurs pronunciat l'any 1984 a Sainte Anne de Beaupré, Joan Pau II saluda els pobles autòctons del Canadà. En reconèixer llur identitat, no dubta a anomenar-los nacions. Parla, en efecte, de «les diferents nacions dels Amerindis», disperses per les nombroses regions d'aquell Estat. Com veurem tot seguit, no es tracta d'un abelliment lingüístic, sinó d'una realitat que implica decisió, cultura i llengua pròpies. Aquí es presenta, doncs, un cas de plurinacionalitat a l'interior d'una mateixa comunitat política.

Noteu la importància de les directrius concretes que aporta el Papa a partir de la constatació de les identitats índia i inuit: sense negar el benifet del progrés –no s'ha de romandre ancorat en el passat–, cal que indis i inuits controlin el seu esdevenidor, que preservin les seves característiques culturals i que s'endegui un sistema escolar que respecti les seves llengües.

«1. [...] Sense perdre res de la vostra identitat cultural, vosaltres heu comprès que el missatge cristià us havia estat destinat per Déu, igualment com als altres. Avui, jo vinc a saludar-vos, a vosaltres els autòctons que ens apropem als orígens del poblament del Canadà, i vinc a celebrar amb vosaltres la nostra fe en Jesucrist. Recordo aquell bell dia de la beatificació de Kateri Tekakwitha, a Roma, on molts de vosaltres éreu presents. No oblidó pas les caloroses i insistents invitacions que m'heu adreçat. Però no podia anar a visitar cada una de les vostres viles i territoris: els de les diferents nacions dels Amerindis, dispersats en nombroses regions del Canadà, i els dels Inuit, l'horitzó familiar dels quals és el de les neus i dels gels que són propers al Pol nord.

»4. [...] Vosaltres us inquieteu per l'esdevenidor de la vostra identitat índia, per la vostra identitat inuit i per la sort dels vostres fills i nets. Malgrat tot, no refuseu pas els progressos de la ciència i de la tecnologia. Percebeu els reptes que plantegen i sabeu ja treure'n profit.

»Nogensmenys, amb raó, voleu controlar el vostre esdevenidor, preservar les vostres característiques culturals, endegar un sistema escolar que respecti les vostres llengües pròpies.» (Discurs als Amerindis i als Inuit, Sainte Anne de Beaupré [Canadà], 10-9-1984: IGPII, VII/2 [1984] 404-409).

En un segon discurs, pronunciat a Edmonton, en ocasió del mateix viatge pastoral, el Papa reitera que els pobles aborígens tenen drets, i entre aquests –notem-ho bé–, remarca el d'autodeterminació. Heus ací una clara afirmació d'aquest dret a favor d'una concreta nació dins un Estat sense posar en qüestió aquest Estat.

El Papa, en efecte, proclama la llibertat requerida per a una justa i equitativa mesura d'autodeterminació en la vida d'aquests pobles autòctons i, doncs, tots els seus drets i els seus correlatius deures; i condemna l'opressió física, cultural i religiosa, alhora que tot allò que d'una manera o altra podria privar els esmentats pobles o qualsevol grup de tot el que els pertany amb just dret. Remarquem que, en aquesta doctrina, l'autodeterminació i el consegüent autogovern són la tesi, agombolada pels conceptes de justa pertinença i de dret de participació; i que el grau i mode de la dita autodeterminació i de l'esmentat autogovern són la hipòtesi, que esdevé tan més justa com més encarna la tesi.

Notem finalment la seriositat de l'afirmació: «és clara la posició de l'Església que els pobles tenen dret, en la vida pública, a participar en les decisions que afecten llur vida»; aquesta participació abraça els àmbits econòmic, social i polític. La present doctrina general és aplicada pel Papa als esmentats pobles autòctons que s'esforcen a ocupar el lloc que «justament els pertoca» entre els pobles de la terra, amb un just i equitatiu grau d'autogovern. Acabem aquesta glossa blasmant amb el Papa, en clau negativa, la secular injustícia amb què aquests pobles foren tractats pels nous arribats, que sovint consideraren inferior llur cultura.

«1. [...] Vosaltres heu escollit com a tema general per a aquesta celebració "l'autodeterminació i els drets dels pobles aborígens". De part meva, estic content de poder reflexionar amb vosaltres sobre qüestions que tan de prop toquen la vostra vida.

»2. [...] Estic al corrent de l'agraïment que vosaltres, pobles indià i inuit, teniu als missioners que han viscut i han mort entre vosaltres.

»4. [...] Predicant l'Evangelí entre vosaltres, els missioners desitgen romandre prop vostre en les vostres batalles i en els vostres problemes i en el vostre esforç just per a obtenir el ple reconeixement de la vostra dignitat humana i cristiana com a pobles indígenes, com a fills de Déu.

»6. [...] He vingut per assegurar-vos, i per assegurar a tot el món, el respecte de l'Església pel vostre antic patrimoni, per les vostres nombroses tradicions ancestrals dignes d'un gran mirament.

»Sí, estimats germans i germanes, he vingut per cridar-vos a Crist, per proposar novament a vosaltres i a tot el Canadà, el seu missatge de perdó i de reconciliació. La història recorda clarament que, a través dels segles, la vostra gent ha estat repetidament víctima de la injustícia a causa dels nous arribats, els quals, amb llur ceguesa, sovint van considerar inferior tota la vostra cultura. Avui, afortunadament, aquesta situació s'ha capgirat àmpliament i la gent aprèn a apreciar la gran riquesa que hi ha en la vostra cultura i a demostrar-vos un gran respecte.

»7. [...] Avui vull proclamar aquella llibertat que és exigida per una justa i equitativa mesura d'autodeterminació en la vostra vida de pobles autòctons. En unió amb tota l'Església, proclamo tots els vostres drets i els deures respectius. I condemno l'opressió física, cultural i religiosa, i tot allò que de qualsevol manera podria privar-vos a vosaltres o a qualsevol grup de tot el que us pertany amb just dret.

»8. És clara la posició de l'Església que els pobles tenen dret, en la vida pública, a participar en les decisions que afecten llur vida: "la participació constitueix un dret que ha d'ésser aplicat en els camps econòmic, social i polític" (DIIM 1; GS 75).

»Això és veritable per a tothom. Però té aplicacions particulars per vosaltres, com a pobles autòctons, en els vostres esforços per ocupar el lloc que legítimament us pertoca entre els pobles de la terra amb un just i equitatiu grau d'autogovern.» (Discurs a les poblacions autòctones, Edmonton [Canadà], 18-9-1984: IGPII, VII/2 [1984] 591-597).

En el tercer text, que forma part del discurs a Fort Simpson tres anys més tard (1987), el Papa, una vegada més, afirma que l'Església exalta la igual dignitat humana de tots els pobles i defensa llur dret de salvaguardar la cultura, la tradició i els costums. En concret referma i afirma el dret dels amerindis a un grau just i equitatiu d'autogovern, a un territori propi i als recursos econòmics adients per al seu present i futur. Prèviament els bisbes canadencs havien defensat els drets aborígens fonamentals, inclòs el d'autogovern. El Papa té consciència de prosseguir la tradició ja iniciada per Pau III l'any 1537; es tracta d'una posició permanent de l'Església. Més encara, demana fortalesa i amplitud de mires en la construcció del futur de les tribus i nacions ameríndies. Remarquem, a més, les dimensions universal (tots els pobles

aborígens del món), jurídico-política (trobar la via d'un just acord; d'un «nou acord» per garantir els drets aborígens fonamentals, inclosos els drets d'autogovern; la via justa) i compromesa (l'Església vol fer aquest camí amb vosaltres) d'aquest notable parlament de Joan Pau II. Tant la distinció nació/poble-Estat com els drets pre i intraestats dels pobles i de les nacions esdevenen creixentment lluminosos i fermes en el decurs d'aquest magisteri.

«3. [...] Amb aquest esperit de respecte i servei missioner, repeteixo avui allò que vaig dir en ocasió de la meua visita precedent, és a dir, que la meua vinguda a vosaltres mira el vostre passat per proclamar la vostra dignitat i sostenir el vostre destí. Avui us repeteixo aquestes paraules a vosaltres i a tots els pobles aborígens del Canadà i del món. L'Església exalta la igual dignitat humana de tots els pobles i defensa llur dret de salvaguardar el caràcter cultural propi amb les seves tradicions i els seus costums peculiars.

»4. [...] Una vegada més afirmo el dret a una justa i equitativa mesura d'autogovern alhora que a un terreny propi i a recursos adients i necessaris per al desenvolupament d'una economia vital, adequada a les necessitats de la generació present i de les futures. Prego amb vosaltres a fi que un nou cicle de conferències esdevingui positiu i a fi que, amb el guiatge i l'ajut de Déu, hom pugui trobar la via d'un just acord per coronar tots els esforços que s'estan fent.

»Aquestes temptatives han estat, al seu torn, sostingudes pels bisbes catòlics del Canadà i pels responsables de les principals Esglésies i comunitats cristianes. Reunits tots junts han invocat un nou acord per garantir els vostres drets aborígens fonamentals, àdhuc el dret a l'autogovern. Prego avui que l'Esperit Sant us ajudi a tots vosaltres a trobar la via justa perquè el Canadà pugui esdevenir un model per al món en la defensa de la dignitat dels pobles aborígens.

»Voldria recordar que, a l'albada de la presència de l'Església en el nou món, el meu predecessor el papa Pau III proclamà l'any 1537 els drets dels pobles indígenes d'aquells temps. Afirmà llur dignitat, defensà llur llibertat i declarà que no podien ésser reduïts a l'esclavatge o privats de llurs béns o de llurs propietats. Aquesta ha estat sempre la posició de l'Església (cf. Pau III, PO, 29-5-1537: DS 1495). La meua presència entre vosaltres, avui, signa la meua reafirmació i ratificació d'aquell ensenyament.

»6. [...] L'ànima dels pobles indígenes del Canadà té set de l'Esperit de Déu, perquè té set de justícia, de pau, d'amor, de bondat, de fortalesa, de responsabilitat i de dignitat humana (cf. RH 18). Aquest és realment un moment decisiu de la vostra història. És indispensable que sigueu espiritualment forts i clarividents, mentre construïu el futur per a les vostres tribus i nacions. Tingueu la certesa que l'Església vol fer aquest camí amb vosaltres.» (Discurs a les poblacions indígenes, Fort Simpson [Canadà], 20-9-1987: IGPII, X/3 [1987] 687-691).

2. Equador

En el discurs pronunciat a Latacunga (Equador, any 1985), després de remarcar els valors profunds dels pobles aborígens i les dificultats i sofriments, passats i presents, que han arribat fins al punt de fer-los dubtar d'ells mateixos i de llur identitat, el Papa recorre als grans missioners i teòlegs del segle d'or espanyol: els primers, amb la seva defensa dels drets dels indígenes i amb les seves denúncies que arriben fins a Europa; els segons, amb la seva proclamació dels drets humans dels esmentats pobles, anteriors a totes les lleis positives humanes, de les quals, a més, són mesura. Aquesta afirmació és tan important que l'hem inserit entre les proposicions amb què expressem les dimensions del dret d'autodeterminació i que veurem més endavant.

El Papa constata l'engatjament secular dels esmentats pobles a fi de conservar els seus valors i la seva cultura, cosa perfectament legítima. Els indígenes han de desenvolupar la pròpia cultura, tot esdevenint capaços, alhora, d'assimilar de manera pròpia els descobriments científics i tècnics. Els aborígens més conscients malden pel respecte, tant de la cultura, la tradició i els costums, com de la forma de govern de les dites comunitats. Aquesta és una aspiració legítima inserida en el marc de la veritable expressió de l'esperit humà, que no es pot reduir a unes realitats merament folklòriques. Argumentant *a fortiori* cal dir: si aquests criteris valen per a poblacions aborígens que encara no s'han integrat a la modernitat, molt més valen per a aquells pobles que han conservat la consciència dels seus valors tot endinsant-se alhora en els que caracteritzen la modernitat. La negació d'aquesta evidència duria a la següent contradicció: «Teniu un dret inicial a la vostra cultura i al vostre autogovern que, a mesura que l'anireu exercint, anirà minvant.»

«I, 3. [...] Els valors profunds dels vostres pobles no són realitats purament folklòriques, són realitats en acte que heu mantingut, no sense greus dificultats, a través dels segles.

»Aquestes realitats tan positives, senyal de vigor interior, parlen amb una eloqüència més gran que la dels vestigis de les cultures trobats en llocs com la Tolita, Manta, Pachusala, Angamarca i Ingapirca.

»II, 1. Conec les dificultats i els sofriments que heu trobat en la vostra història passada i present i que, de vegades, us han fet dubtar de vosaltres mateixos i de la vostra identitat.

»Sé també que nombrosos missioners, entre els quals fra Bartolomé de las Casas, el pare Vieira, el bisbe Pedro de la Peña i altres, així com els membres de diversos Concilis lluitaren en defensa dels drets de l'indígena. Ells feren escoltar llur crit de denúncia davant les autoritats europees; amb una energia tan gran que homes de gran talent i cor, com els pares Vitoria i Suárez, es feren ressò d'aquests reclams,

proclamant que els drets humans dels vostres pobles precedien qualsevol altre dret establert per lleis humanes. De llavors ençà el *dret de gentes* és la mesura de les mutables lleis positives i el que apressa llur rectitud i eficàcia.

»La vostra comunitat s'ha engatjat, durant segles, en la conservació dels seus valors i de la seva cultura. No es tracta d'oposar-se a una justa integració i convivència, a nivell més ampli, que permeti a les vostres comunitats el desenvolupament de la pròpia cultura i la faci capaç d'assimilar, de manera pròpia, els descobriments científics i tècnics. Però és perfectament legítim cercar la conservació de l'esperit propi en les seves variades expressions culturals. Així ho han afirmat els vostres bisbes en llur document sobre les *opcions pastorals*.

»III, 1. [...] Els més conscients d'entre vosaltres desitgeu que siguin respectades la vostra cultura, les vostres tradicions i els vostres costums, i que hom tingui en compte la forma de govern de les vostres comunitats. És una legítima aspiració que s'inscriu en el marc de la varietat expressiva de l'esperit humà. Això pot enriquir, no pas poc, la convivència humana, dins el conjunt de les exigències i de l'equilibri d'una societat.» (Discurs als indígenes, Latacunga [Equador], 31-1-1985: IGPII, VIII/1 [1985] 296-304).

3. Austràlia

Joan Pau II exhorta els aborígens australians, en un discurs pronunciat l'any 1986 a Alice Springs, a mantenir la pròpia cultura i l'autoestima, car hi van la genialitat i la dignitat imperibles de llur raça; els convida, amb una imatge tan bellament literària com típicament australiana, a viure una renaixença a partir de llur antiga cultura; i remarca la necessitat ineludible d'uns acords justos i recíprocament reconeguts amb vista a crear una nova societat per al poble aborígen. En resum, imperibilitat, renaixença, acords (ho subratllem en el text). Noteu de pas tant la importància com la dinamicitat del concepte de cultura que brillen en aquestes reflexions del Papa.

«3. Les pintures rupestres i els descobriments recents dels vostres antics instruments i utensilis indiquen la presència de la vostra antiquíssima cultura i demostren el fet que ocupàveu des d'aquells temps aquest país. La vostra cultura que manifesta la genialitat i la dignitat *imperibles* de la vostra raça no pot ser condemnada a desaparèixer. No penseu que els vostres dons valen tan poc que hom no s'ha de preocupar de conservar-los. Compartiu-los entre vosaltres i ensenyeu-los als vostres fills. Els vostres cants, les vostres històries, les vostres pintures, les vostres danses, les vostres llengües no s'han de perdre mai.

»8. Animeu-vos pel fet que moltes de les vostres llengües encara es parlen i que posseïu encara la vostra antiga cultura. Heu conservat el vostre sentit de fraternitat. Si resteu estretament units sereu com un arbre dret en mig d'un incendi en el bosc que crema i consumeix la fusta. Els fulls s'assequen i l'escorça robusta s'escalfa i crema; però a l'interior de l'arbre la limfa continua fluïnt i, sota la terra, les arrels són encara

robustes. Com aquell arbre, vosaltres heu suportat les flames i encara teniu el poder de *renéixer*. Ara ha arribat el moment de *renéixer*!

»11. La creació d'una nova societat per al poble aborigen no pot ser duta a terme sense *acords* justos i recíprocament reconeguts pel que fa a aquells problemes humans, fins i tot si llurs causes es remunten al passat. El màxim valor que hom podrà aconseguir a partir d'aquests *acords*, els quals han de ser actuats sense crear noves injustícies, és el respecte per la dignitat i el desenvolupament de la persona humana. Vosaltres, aborígens d'aquest país i de les seves ciutats, heu de demostrar que maldeu activament per la vostra dignitat de vida. De part vostra heu de mostrar que podeu també vosaltres caminar amb el cap ben alt i imposar el respecte que tot home espera rebre de la resta de la família humana.» (Discurs als aborígens i als illencs de l'estret de Torres, Alice Springs [Austràlia], 29-11-86: IGPII, IX/2 [1986] 1756-1763).

4. Estats Units d'Amèrica

Els pobles formen part d'una única família humana mantenint la seva pròpia identitat. Això és possible en la mesura que es duu a terme el següent *crescendo*: respectar, comprendre, confiar i estimar. El Papa, en un discurs pronunciat l'any 1987 a Phoenix, no solament encoratja a mantenir vives les cultures, les llengües, els valors i els costums dels pobles amerindis, sinó que els veu com a sòlida base per al futur i com a benèfics per a tota la família humana. El text parla de tribus i nacions a l'interior dels Estats Units d'Amèrica. En el decurs de la reflexió podrem constatar progressivament la dimensió analògica del concepte de nació.

«4. És temps de pensar en el present i en el futur. Avui *els pobles* s'adonen cada vegada més clarament de pertànyer tots a una única família humana i tenen la intenció de caminar i de treballar conjuntament en un respecte mutu, en la comprensió, la confiança i l'amor. A l'interior d'aquesta família cada poble preserva i expressa la pròpia *identitat* i enriqueix els altres amb els seus dons de cultura, tradició, costums, història, música, dansa, art i habilitat.

»Des del mateix principi, el Creador ha comunicat els seus dons a tot poble. És cosa clara que els estereotips, els prejudicis, la mesquinesa i el racisme envileixen la dignitat humana que prové de la mà del Creador i que cal contemplar en la seva varietat i diversitat. Us encoratjo, *com a poblacions nadiues que pertanyeu a les diverses tribus i nacions de l'Est, Sud, Oest i Nord*, a custodiar i servir vives les vostres cultures, llengües, valors i costums que heu mantingut tan bé en el passat i que forneixen una sòlida base per al futur. Els vostres costums que caracteritzen les diverses fases de la vida, el vostre amor per les famílies nombroses, el vostre respecte per la dignitat i el valor de tot ésser humà des d'aquell que acaba de néixer fins a la persona anciana, la vostra gestió i cura de la terra: tot això representa un benefici no solament per a vosaltres mateixos, sinó també per a tota la família humana.» (Discurs als Amerindis, Phoenix [Estats Units], 14-9-1987: IGPII, X/3 [1987] 512-517).

Com a digne colofó d'aquesta selecció de pobles autòctons, no podem preterir els dos discursos següents, pronunciats, el primer, a Santo Domingo (1992) i, el segon, l'any següent, al Santuari de Nostra Senyora d'Izamal (Mèxic); en ells el Papa s'adreça a tots els pobles indígenes d'Amèrica –tots: des d'Alaska a la Tierra de Fuego–, per dues vegades. El sol fet d'enumerar-los no solament allibera aquests pobles de l'oblit històric, sinó que, a més a més i sobretot, els acompanya en el seu anar capalt. De dignitat a dignitat va zero: heus ací la raó per la qual l'Església fa seves les aspiracions de tots aquests pobles. «La vostra dignitat –assevera Joan Pau II a Santo Domingo– no és pas més petita que la de qualsevol altra persona o raça.» Encara més, el Papa i l'Església els encoratgen a conservar i promoure llurs cultures (tradicions, costums, idioma i valors). En defensar llur identitat no solament exerceixen un dret, sinó que aconsegueixen un deure: tenen l'obligació de mantenir-la i de transmetre-la a les generacions futures en bé de tota la societat. A la claror de l'experiència històrica, hom percep les greus injustícies que els Estats de tarannà uniformista (colonitzadors d'ahir i injustament hegemònics d'avui) han comès i cometen en no respectar-los –aquells i aquests– *com a persones ni com a ciutadans*; així com la necessitat de frenar i eradicar les polítiques de desaparició forçada i d'aïllament marginador.

5. Santo Domingo

«1. [...] Des de la República Dominicana, on he tingut el goig de trobar-me amb alguns dels vostres representats, adreço el meu missatge de pau i amor a totes les persones i grups ètnics indígenes, des de la península d'Alaska fins a la Tierra del Fuego. Sou continuadors dels pobles tupi-guaraní, aimara, maia, quitxua, txibtxa, nàhuatl, mixteco, araucà, ianomani, guajiro, inuit, apatxes i tants i tants d'altres que es distingeixen per la seva noblesa d'esperit, que han destacat en els seus valors autòctons culturals, com ara les civilitzacions asteca, inca, maia, i que poden gloriejar-se de posseir una visió de la vida que reconeix la sacralitat del món i de l'ésser humà.

»3. En aquesta commemoració del V Centenari, desitjo repetir allò que us vaig dir en el meu primer viatge pastoral a Amèrica llatina: “El Papa i l'Església són amb vosaltres i us estimen: estimen les vostres persones, la vostra cultura, les vostres tradicions; admiren el vostre meravellós passat, us animen en el present i esperen molt de l'esdevenidor” (Al·locució als indígenes de Cuilapán [29.I.1979]: IGPII, II [1979]). Per això vull fer-me també ressò i portaveu dels vostres anhels més profunds.

»Sé que voleu ser respectats com a persones i com a ciutadans. L'Església fa seva aquesta legítima aspiració, ja que la vostra dignitat no és pas més petita que la de qualsevol altra persona o raça. Tot home o dona ha estat creat a imatge i semblança de Déu.

»4. Per això l'Església encoratja els indígenes a conservar i promoure amb legítim orgull la cultura dels seus pobles: les sanes tradicions i costums, l'idioma i els valors propis. En defensar la vostra identitat, no solament exerciu un dret, sinó que també compliu el deure de transmetre la vostra cultura a les generacions venidores, enriquint d'aquesta manera tota la societat.» (Discurs als indígenes d'Amèrica, Santo Domingo, 12-10-1992: IGPII, XV/2 [1992] 341-344).

6. Mèxic

«1. Sento gran goig en estar avui amb vosaltres a Lucatan, esplèndid exponent de la civilització maia, a fi de tenir amb vosaltres aquest encontre que tant he desitjat, amb el qual vull retre homenatge als pobles indígenes d'Amèrica.

»2. [...] El meu missatge d'avui, però, no s'adreça només als aquí presents, sinó que va més enllà dels confins geogràfics de Lucatan per abraçar totes les comunitats, ètnies i pobles indígenes d'Amèrica: des de la península d'Alaska fins a la Tierra del Fuego. [...]

»Sou continuadors dels pobles tupi-guaraní, aimara, maia, quitxua, txibtxa, nàhuatl, mixteco, araucà, ianomani, guajiro, inuit, apatxes i tants i tants d'altres que han estat creadors de cultures glorioses com ara l'asteca, maia, inca.

»5. Amb aquest viatge apostòlic, vull, primer de tot, celebrar la vostra fe, donar suport a la vostra promoció humana, afirmar la vostra identitat cultural i cristiana. La meua presència entre vosaltres vol ser també suport decidit al vostre dret a un espai cultural, vital i social, com a individus i com a grups ètnics.

»Porteu en vosaltres, germans i germanes indígenes d'Amèrica, una rica herència de saviesa humana i, alhora, sou dipositaris de les expectatives dels vostres pobles de cara al futur. L'Església, pel seu cantó, afirma clarament el dret de tot cristià al seu propi patrimoni cultural, com a quelcom inherent a la seva dignitat d'home i de fill de Déu. En els seus valors genuïns de veritat, de bé, i de bellesa, aquest patrimoni ha de ser reconegut i respectat. Dissortadament cal afirmar que no sempre s'ha valorat degudament la riquesa de les vostres cultures ni s'han respectat els vostres drets com a persones i com a pobles. L'ombra del pecat també s'ha projectat a Amèrica amb la destrucció de no pas poques de les vostres creacions artístiques i culturals, i amb la violència de què heu estat tan sovint objecte. Conscients d'aquesta realitat, els bisbes reunits a Santo Domingo, en la IV Conferència general de l'episcopat llatinoamericà, s'han compromès a "contribuir eficaçment a frenar i eradicar les polítiques tendents a fer desaparèixer les cultures autòctones a tall de mitjans d'integració forçada o, al contrari, polítiques que vulguin mantenir els indígenes aïllats i marginats de la realitat nacional" (Santo Domingo, 251).

»6. [...] Per totes aquestes raons, el Papa encoratja els pobles autòctons d'Amèrica a conservar amb sa orgull la cultura dels seus avantpassats.

»Sigueu conscients de les ancestrals riqueses dels vostres pobles i feu-les fructificar.» (Discurs als representants de les comunitats indígenes, Santuari de N. S. d'Izamal [Mèxic], 11-8-1993: IGPII, XVI/2 [1993] 423-427).

Un cop arribats al terme d'aquesta selecció de textos relatius als pobles aborígens, volem remarcar sintèticament les següents dades de contingut i de terminologia que els enriqueixen a fi que el lector en prengui consciència. Reprenem, sense encloure les cometes, fragments textuais dels discursos que acabem de presentar a fi de facilitar-ne la lectura, i assenyalem entre parèntesis els països on foren pronunciats:

a. *Identitat*

Identitat cultural, identitat índia, identitat inuit (Canadà 1); cada poble preserva i expressa la pròpia identitat (Estats Units d'Amèrica); en defensar la vostra identitat, exerciu un dret i compliu un deure (Santo Domingo); vull afirmar la vostra identitat (Mèxic).

b. *Nacions*

Les diferents nacions dels Amerindis (Canadà 1); mentre construïu el futur per a les vostres tribus i nacions (Canadà 3); us encoratjo, com a poblacions nadiues que pertanyen a les diverses tribus i nacions de l'Est, Sud, Oest i Nord a custodiar les vostres cultures, llengües [...] (USA);

c. *Pobles*

Pobles índia i inuit (Canadà 2); pobles indígenes (*idem*); avui us repeteixo aquestes paraules a vosaltres i a tots els pobles aborígens del Canadà i del món (Canadà 3); l'Església exalta la igual dignitat humana de tots els pobles i defensa llur dret de salvaguardar el caràcter cultural propi [...] (*idem*); que el Canadà pugui esdevenir un model per al món en la defensa de la dignitat dels pobles aborígens (*idem*); Pau III proclamà l'any 1537 els drets dels pobles indígenes d'aquell temps (*idem*); els pobles indígenes del Canadà [...] (*idem*); els valors profunds dels vostres pobles (Equador); proclamant que els drets humans dels vostres pobles precedien qualsevol altre dret establert per lleis humanes (*idem*); les persones i els grups ètnics són continuadors dels pobles [aquí la primera llista] (Santo Domingo); conservar i promoure amb legítim orgull la cultura dels seus pobles (*idem*); vull retre homenatge als pobles indígenes d'Amèrica (Mèxic); són continuadors dels pobles [aquí la segona llista] (*idem*); els vostres drets com a persones i com a pobles (*idem*); el Papa encoratja els pobles autòctons d'Amèrica a conservar amb sa orgull

la cultura dels seus avantpassats (*idem*); les ancestrals riqueses dels vostres pobles (*idem*).

d. *Pobles i autodeterminació/autogovern/nova societat*

L'autodeterminació i els drets dels pobles aborígens (tema d'estudi) (Canadà 2); vull proclamar aquella llibertat que és exigida per una justa i equitativa mesura d'autodeterminació en la vostra vida de pobles autòctons (*idem*); els pobles tenen dret, en la vida pública, a participar en les decisions que afecten llur vida [...]; la participació és un dret que ha de ser aplicat en els camps econòmic, social i polític (*idem*); això té aplicacions particulars per a vosaltres, com a pobles autòctons, en els vostres esforços per a ocupar el lloc que justament us pertoca entre els pobles de la terra amb un just i equitatiu grau d'autogovern (*idem*); una vegada més afirmo el dret a una justa i equitativa mesura d'autogovern [...] (Canadà 3); per garantir els vostres drets aborígens fonamentals, inclosos els drets d'autogovern (*idem*); la creació d'una nova societat per al poble aborígen no pot ser duta a terme sense acords justos i recíprocament reconeguts (Austràlia).

e. *Cultures, civilitzacions, llengües, costum, tradicions, etc.*

La relectura dels textos que comentem palesa que la identitat (a.) de les nacions (b.) i pobles (c.) dotats dels drets d'autodeterminació i d'autogovern (d.) té una connexió intrínseca amb les respectives cultures i civilitzacions.

Aquestes dades de contingut i de terminologia confirmen l'afirmació que hem fet més amunt sobre la riquesa i polivalència del concepte d'autodeterminació i del seu humus. En seguiran –afegíem– d'altres molt més riques encara. És el que passem a exposar tot seguit.

+ *Estats en situació de revisió*

En efecte, el diamant del dret d'autodeterminació emet nous llambreigs quan es contempla a la claror dels Estats ja constituïts que entren en situació de revisió. Vegem-ho a partir de dues experiències contemporànies, una de divisió, fruit d'una decisió plurilateral, i l'altra de secessió, resultat d'una decisió unilateral.

– *Divisió (decisió plurilateral): Txecoslovàquia*

La primera experiència que se'ns presenta, digna de tot elogi (i efectivament i reiteradament elogiada), de divisió d'un Estat a partir de les nacions que el componien

és la de Txecoslovàquia. Oferirem en primer lloc textos que descriuen la situació abans de la divisió i passarem acte seguit a considerar el fet i el com de la dissolució subsegüent.

En el següent fragment del discurs de Joan Pau II adreçat al món de la cultura de Praga, cal notar, d'entrada, la distinció entre plural i singular: «les nacions de Txecoslovàquia» i «la consciència de la nació» (vegeu §1.). Tenim un claríssim exemple d'Estat plurinacional o, si voleu, de *nació plurinacional*: la nació txecoslovaca amb les dues nacions, Txèquia i Eslovàquia que, en aquests moments (1990), la componen. És notable, alhora, en aquesta al·locució, la transició natural amb què el Papa passa de «les nacions de Txecoslovàquia» a la «nació txeca».

«1. [...] Les nacions de Txecoslovàquia han palesat, un cop més, llur maduresa en el desenvolupament pacífic de la seva noble revolució i en l'elecció democràtica dels homes als quals han confiat la suprema responsabilitat de l'Estat [...].

»Molt cordialment saludo els artistes [...]. Sé que els artistes txecs i eslovacs [...] han assumit l'heroica i noble comesa de ser la consciència de la nació, de ser la veu de la seva set de justícia i de llibertat [...].

»Quantes vegades, en la història d'aquesta terra, intel·lectuals i artistes s'han posat a primera fila en la lluita per la justícia, per la independència nacional i per la llibertat! M'agrada donar-ne fe en nom de l'Església.

»2. Com a pelegrí vingut a la vostra terra, a les nacions de Txecoslovàquia i, aquí, a Praga, a la nació txeca, saludo tothom amb un cor ple d'afecte.

»Us saludo en el llindar d'una nova etapa de la vostra història i, mentre em congratulo amb vosaltres de tot cor per la llibertat reconquerida, us expresso el meu desig que els propers anys aportin un nou floreig de la vostra vida nacional i cultural.» (Discurs al món de la cultura, Praga, 21-4-1990: IGPII, XIII/1 [1990] 966-970).

Si, dins el context de Txecoslovàquia, el Papa s'acaba d'adreçar a la nació txeca, ara s'adreça al poble eslovac, amb la qual cosa es confirma la consciència que té de les dues nacions que conformaven llavors aquella república federal.

«5. Les proves no han mancat. Sovint els eslovacs han hagut de lluitar per la simple supervivència: pensem només en la incursió dels tàrtars, la llarga ocupació turca i els paranys posats a llur mateixa identitat ètnica. Per a cada dificultat, però, el poble ha trobat en la fe la força de resistir amb una constància indestructible.» (Homilia, Bratislava [Txecoslovàquia], 22-4-1990: IGPII, XIII/1 [1990] 991).

Amb el to solemne que correspon a un discurs davant el Cos diplomàtic, el Papa lloa, tres anys més tard, el caràcter pacífic de la dissolució de Txecoslovàquia. Notem que aquest fet es dona en ple cor d'Europa, en la dècada dels noranta, sense representar cap mena de trauma i com a fruit d'un diàleg perseverant. Tot això aporta, certament, llum per a possibles casos anàlegs a Europa i al món. Aquest discurs és un cas clar de la simultània posició de respecte de la Santa Seu davant les situacions conflictives intraestats i davant els resultats d'una dissolució estatal. Assumir com a criteri un *a priori* de no-discussió davant la hipòtesi de la dissolució dels Estats existents no respon ni a l'exigència de l'ètica ni a la lliçó eloqüent dels fets. Les possibilitats de la comunió en llibertat són molt riques i els esperits prudents, clarividents i magnànims les copsen.

«8. [...] En aquest context voldria encoratjar els dos nous països europeus que han vist la llum, igualment, el dia primer de gener: la República txeca i la República eslovaca. Que el caràcter pacífic de la dissolució de l'antiga República federal txeca i eslovaca, fruit d'un diàleg perseverant, sigui un bon auguri per al desenvolupament de cadascun dels dos nous Estats i per a la qualitat de llurs relacions mútues.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 16-1-1993: IGPII, XVI/1 [1993] 117, 124).

En els tres següents discursos podem veure com el Papa exalta novament l'excepcional valor del cas que ens ocupa.

En el primer, pronunciat l'any 1995 a Nitra en una litúrgia de la Paraula per als joves, Joan Pau II afirma que la manera com s'ha realitzat la divisió de la república txecoslovaca constitueix per al món «un exemple significatiu» de veritable solució de les qüestions entre els pobles o les nacions. Retorna, valgui el joc de paraules, el *ritornello* incessantment repetit del diàleg i el respecte dels drets recíprocs. És notable, a més a més, que, la nació eslovaca mereixi un ulterior elogi a partir de l'acord que ha fet amb Hongria amb vista al respecte de la minoria hongaresa en el seu si. Díficilment trobarem altres casos tan lluminosos en aquesta doble dimensió simultània dels drets de les nacions i de les minories nacionals. Volem insistir conscientment en el fet que no ens trobem solament davant unes clares afirmacions de principi, sinó també i sobretot, davant uns esdeveniments històrics que les revaliden amb definitiu vigor. Aquests esdeveniments palesen que, fins i tot en els problemes de summa dificultat com són els que afecten els drets de les nacions, la solució no ha de fressar necessàriament camins sagnants; les «revolucions de vellut» són possibles... i reals.

«2. Fa cinc anys, en el moment d'acomiar-me, us vaig expressar el desig de reveure-us. S'havia acomplert, llavors, feia ben poc temps, la que, amb imatge eficaç, ha estat anomenada "revolució de vellut". Avui, quan el desig expressat en aquells moments es

realitza, el país constata d'haver atès un altre objectiu: Eslovàquia és autònoma i independent, després de les importants negociacions que han portat les dues nacions, l'eslovaca i la txeca, l'any 1993, a dividir-se pacíficament. Heu ofert al món un exemple significatiu de com es resolen, a través del diàleg i del respecte dels drets recíprocs, les qüestions que poden sorgir en les relacions entre pobles o nacions.

»La comesa que actualment es presenta a la societat eslovaca és important i empenyorativa: edificar el nou Estat sobre les sòlides bases de la veritat, la solidaritat i l'autèntica democràcia, mitjançant la concorde contribució de tots els seus components. El clima de llibertat retrobada podrà envigorir-se pel diàleg i la col·laboració, estesos també a les altres nacions de l'Europa centro-oriental. Un significatiu exemple d'aquest esforç ha estat l'acord amb Hongria entorn de la col·laboració i la pacífica solució de les controvèrsies que puguin sorgir en el futur.» (Discurs en l'arribada a Eslovàquia, Bratislava, 30-6-1995: IGPII, XVIII/1 [1995] 1887).

Presentem a continuació la segona referència elogiosa a la separació pacífica entre Txèquia i Eslovàquia. Si el discurs anterior parlava d'un exemple significatiu (dada objectiva), la present afirmació, que pertany al discurs que el Papa adreçà el dia següent als bisbes eslovacs reunits a Sastin, ens duu vers la dimensió subjectiva, en dir que «aquest fet ha omplert d'admiració tot el món». El Papa reitera que aquest esdeveniment constitueix un model per a molts pobles esquinçats per conflictes sagnants. Espanya n'és, a la seva manera, un (vegeu l'enèrgica afirmació de Joan Pau II en el Discurs al Cos diplomàtic de 13-1-2001: «Més a prop nostre cal mencionar –i amb quina tristesa!– els atemptats terroristes que sembren la mort a Espanya i que deformen el país tot humiliant l'entera Europa, que es troba en recerca de la seva identitat»). Més endavant insistirem, tanmateix, en la necessitat –si cal, contra tota esperança– de treballar per construir camins de diàleg, pau i democràcia.

«1. Jo us saludo amb una joia i un afecte particulars per aquest primerencontre amb la nova Conferència episcopal eslovaca que s'ha constituït després dels esdeveniments que han menat el vostre país a la independència. Es tracta d'un esdeveniment que ha omplert d'admiració tot el món. En efecte, els txecs i els eslovacs han sabut assolir llurs objectius pels camins del diàleg, la pau i la democràcia, constituint un model per a molts pobles esquinçats per conflictes sagnants.» (Discurs a la Conferència Episcopal d'Eslovàquia, Sastin, 1-7-1995: IGPII, XVIII/2 [1995] 5-11).

Com a colofó d'aquesta secció adjuntem, en tercer lloc, el fragment següent del discurs pronunciat quatre dies més tard en una audiència general a la Ciutat del Vaticà, pel seu valor d'emmarcament històric –de l'abans i el després– *de l'admirable*

fet de la divisió pacífica de Txecoslovàquia, que ressalta encara més en compararla amb els dissortats conflictes de l'ex-Iugoslàvia.

«1. [...] La nació eslovaca té un llarg passat propi que arriba fins als temps de Ciril i Metodi i de llur missió dins els confins del regne de la gran Moràvia. També fins a aquells temps es remunta la seu episcopal de Nitra, una de les seus més antigues de tota l'Europa central. En el curs de llur història, els eslovacs van viure primer dins l'àmbit de la gran Moràvia i després esdevingueren part del regne hongarès; això durà fins a l'última guerra mundial. L'any 1918 nasqué la república txecoslovaca, en l'àmbit de la qual els eslovacs –amb exclusió del període de la segona guerra mundial– anaren modelant llur existència estatal fins l'any 1993.

»Amb una viva admiració cal prendre acta que les dues repúbliques ara independents, la txeca i l'eslovaca, han sabut dividir-se de manera pacífica sense conflictes, sense vessament de sang, a diferència del que s'ha esdevingut dissortadament en l'ex-Iugoslàvia. La divisió tenia a la base les múltiples diversitats de les dues nacions, malgrat que semblants sota molts aspectes, particularment en el lingüístic. D'aquesta manera, la nació Eslovaca té ara el seu Estat, que abraça la vasta i fèrtil planura que es troba al sud dels Càrpats i de les muntanyes Tatra.» (Discurs en l'Audiència general, Ciutat del Vaticà, 5-7-1995: IGPII, XVIII/2 [1995] 41-44).

– *Secessió (decisió unilateral): Iugoslàvia*

Passem ara, seguint l'ordre preestablert, a considerar una nova situació: la que és fruit de la secessió d'un Estat constituït. Ens cenyim al cas iugoslau que, com acabem de veure, ha estat objecte de comparació al·lusiva de part del Papa: «les dues repúbliques ara independents, la txeca i l'eslovaca, han sabut dividir-se de manera pacífica sense conflictes, sense vessament de sang, a diferència del que s'ha esdevingut dissortadament en l'ex-Iugoslàvia.» I la comparació és pertinent, ja que Iugoslàvia, com veurem, hauria pogut fressar un camí semblant. Seguir breument les vicissituds d'aquesta experiència estrictament contemporània, també ens aportarà molta llum per a la qüestió que ens afecta i que, en aquests moments, pel que fa al nostre comentari, adquireix novament el relleu d'una discrepància específica amb l'afirmació darrera del núm. 29 de la *Instrucció pastoral*.

◦ La nació iugoslava

Si retrocedim, posem per cas, al pontificat de Pau VI, veurem, entre altres dades, que, en una audiència als catòlics eslovens (6-4-1967), els parla de «la seva estimada nació», referint-se òbviament a Iugoslàvia; el 12-11-1970 parla de «la nova Iugoslàvia» en un discurs al seu ambaixador; el 21-11-77 s'adreça als bisbes iugoslavs.

Com era Iugoslàvia abans de la secessió que estem considerant? El següent fragment del discurs de Joan Pau II pronunciat l'11-9-1994 (vegeu més endavant el final del paràgraf dedicat al tema de la secessió de Croàcia) respon així: «En el passat no han mancat experiències històriques de diverses nacions europees reunides en Estats federals, com s'esdevingué, per exemple, amb la República iugoslava: després de la segona guerra mundial constituïa una federació, la Federació dels eslaus del sud.»

En un discurs adreçat l'any 1991 a tots els fidels a Ciutat del Vaticà, el Papa contempla globalment Iugoslàvia com un Estat encara plurinacional en el qual, però, els pobles o grups nacionals cerquen noves relacions en llibertat, igualtat i justícia des del respecte a llur identitat.

«Mentre saludem la Reina del cel, us convido avui a unir la vostra pregària a la meva pels pobles de Iugoslàvia, diversos per cultura, fe, història i llengua, en cerca de noves relacions de llibertat, igualtat i justícia, en el respecte dels drets dels homes i de les nacions [...]. Que hom assegurï a tots els grups nacionals el respecte de llur identitat, i que tots conjuntament trobin el camí vers el bé comú!» (Introducció a la pregària del Regina Coeli, Ciutat del Vaticà, 21-4-1991: IGPII, XIV/1 [1991] 828-829).

Passem ara a considerar, a títol criteriollògic i orientatiu, un fragment del discurs que Joan Pau II adreçà, aquest mateix any, quatre mesos més tard, al Cos diplomàtic, reunit a Budapest, que ens posa davant els ulls la que podem anomenar recomanació prudencial habitual del Magisteri en situacions de tensió: acceptació –de part de les nacions i de les minories– de l'entitat política corresponent; i reconeixement –de part dels governs– de llurs drets iguals (llengua, justa autonomia, cultura pròpia). Notem l'adjectiu: drets *iguals*.

«5. Els països de la regió central d'Europa han començat a reconstruir un món de llibertat. Sabem que hom assisteix també al ressorgiment de tensions entre grups de nacionalitats diferents, presents dins una mateixa entitat política. Jo he apel·lat manta vegada al respecte dels drets de totes les nacions, de totes les minories: elles han d'acceptar la constitució del país que les enclou, però els governs els han de reconèixer també drets iguals, àdhuc el dret a usar llur llengua materna, a gaudir d'una justa autonomia i a mantenir llur pròpia cultura.» (Discurs al Cos diplomàtic, Budapest, 17-8-1991: IGPII, XIV/2 [1991] 322-327).

El següent –quart– text, que pertany a una carta adreçada per Joan Pau II, dos mesos després, a l'episcopat croata, enuncia les posicions del Papa (paràgrafs primer i cinquè), de l'opinió pública general (paràgrafs segon i tercer) i del dret internacional

(paràgraf quart) davant del fet global de les relacions concretes entre els pobles. Notem l'energia de les dues afirmacions del segon paràgraf: «l'anhel dels homes d'avui és que sigui possible organitzar la convivència dels pobles en el respecte de llurs drets i de llurs legítimes aspiracions»; «no es pot tolerar més la supremacia d'un poble sobre un altre, ni d'un poble sobre una minoria d'altra nacionalitat». La carta palesa el suport que dóna la Santa Seu al reconeixement de la independència d'Eslovènia i de Croàcia, alhora que d'altres repúbliques que la reclamin, dins el context de l'Acta d'Hèlsinki. La *cerca de noves solucions* de què parlàvem suara (segon text) se'ns presenta davant els ulls en plena realització.

«En la meua pregària no em canso d'implorar de Déu el do de la pau per al poble croat, per al poble serbi, per a tots els pobles de les terres iugoslaves, que són cridats a viure els uns al costat dels altres sobre un mateix petit tros d'Europa. Prego amb la ferma esperança que, finalment, el bon sentit, el dret i la justícia prevaldran sobre la força de les armes. [...]

»L'anhel dels homes d'avui, a Europa i al món sencer, és que sigui possible organitzar la convivència dels pobles en el respecte de llurs drets i de llurs legítimes aspiracions. Avui no es pot tolerar més la supremacia d'un poble sobre un altre, ni d'un poble sobre una minoria d'altra nacionalitat. [...]

»Avui hom reconeix, respecta i garanteix els drets dels pobles i els drets de les minories. Avui no es poden modificar les fronteres d'un Estat amb l'ús de la força. [...]

»Aquests principis, profundament humans i cristians, han estat codificats també en solemnes documents internacionals, que han de constituir una norma de conducta per a tots els governants [...].

»Per la seva banda, aquesta Seu Apostòlica prossegueix a sostenir, de la manera i amb els mitjans que li són propis, tots els esforços que miren a establir un efectiu alto el foc, amb vista a les altres iniciatives de solució de la crisi iugoslava. Particularment, ella dóna suport a la Conferència de Pau de la Haia, i s'esforça perquè neixi un consens internacional a favor del reconeixement de la independència d'Eslovènia, de Croàcia i d'altres repúbliques que en facin requeriment, en conformitat amb els principis de l'Acta final d'Hèlsinki, subscrits pels Estats membres de la Conferència per a la seguretat i cooperació a Europa.» (Carta a l'Episcopat croata, Ciutat del Vaticà, 10-10-1991: IGPII, XIV/2 [1991] 799-800).

° La independència de les nacions de l'ex-Iugoslàvia

Entrem ara en la consideració concreta de la independència que assoleixen progressivament, via secessió, dues de les nacions que componien l'ex-Iugoslàvia: Croàcia i Eslovènia. Ometem els restants casos per a no fer-nos carregosos.

1. Croàcia

En llegir el text que segueix, adreçat l'any 1992 al seu primer ambaixador, hem de tenir present que Croàcia, com acabem de veure, era considerada nació abans d'assolir la independència. Heus ací un bon exemple de canvi d'ordenació jurídic-política: de pas de nació dins una república federal a nació que assoleix l'estatut d'Estat independent. Notem també que el Papa parla de «personalitat» –mot ben fort i expressiu–; viure la «personalitat» exigeix desenvolupar-se segons el propi tarannà nacional que, en el cas que ens ocupa, comportà, de fet, la independència. El text al·ludeix a una independència assolida per les armes: el mitjà no fou bo, però el resultat ho fou (vegeu el que Joan Pau II diu a continuació). Ens trobem davant el greu problema moral del com, dels mitjans. Que s'hagin emprat, dissortadament, mitjans injustos no es pot invocar com a argument decisiu per a negar la bondat del fi, que és just (l'autodeterminació i el seu fruit a Croàcia). Ara bé, això rebla, per via de contrast, el valor de la veritable alternativa a la violència: «el diàleg lleial i perseverant». En efecte, com veurem tot seguit, aquest hagués estat possible, i la guerra que esclatà als Balcans mancà de justificació.

«1. [...] D'ara endavant, havent recobrat Croàcia la seva independència, aquests lligams esdevenen més estrets. Jo voldria d'entrada definir-ne l'esperit a partir de l'estimació que inspiren la vostra història i la vostra cultura, dels sentiments d'amistat i respecte que tinc envers el vostre poble, de la comunió en la fe catòlica que comparteix la majoria dels vostres compatriotes. [...]

»2. Els greus esdeveniments que han senyalat la proclamació i el reconeixement de la independència de Croàcia han suscitat, com vostè sap, el viu interès de la Santa Seu, que no ha omès d'adreçar crides a fi que fossin deixades les armes i s'instaurés el diàleg. L'Església no es cansarà d'afirmar que la defensa dels drets de les persones i dels pobles no es pot fer mitjançant la violència, sinó només amb un diàleg lleial i perseverant. Rebent-lo avui, auguro, una vegada més, que tots els ciutadans de la seva república coneguin una pau sòlidament establerta.

»Es tracta que, ara, el poble croat, ric amb la seva identitat cultural, construeixi el seu esdevenidor sobre fonaments sòlids. Només un Estat de dret en el qual tot habitant gaudeix del respecte dels altres, en el qual tota persona veu reconeguts els seus drets, en el qual tot ciutadà té la possibilitat d'expressar-se lliurement i d'obrar cercant el bé comú pot assegurar la dignitat i la felicitat de tothom. Vostè ha recordat que l'Església insisteix sobre els drets de l'home, dels individus i dels pobles. Ho fa per l'alta concepció que té de la natura de l'home, criatura estimada i salvada per Déu, i de la vocació de l'home, cridat a formar una societat solidària i fraterna, guiada per la preocupació de garantir el bé de tots els seus membres. Els drets de la persona són reconeguts de la manera més segura quan esdevenen objecte d'un consentiment clar i

lliure i quan inspiren una acció pública orientada vers la prosperitat, el desenvolupament físic, intel·lectual i espiritual de les persones, de les famílies, de les comunitats.

»La seva nació es troba davant la comesa d'afermar les seves institucions amb aquest esperit. Ningú no pot ser deixat al marge del camí. És important, particularment, de permetre a les minories de trobar el seu lloc just a l'interior del país. La cohesió de la societat no es pot adquirir evidentment al preu d'exclusions, qualssevilla en siguin els motius, ni en nom d'un nacionalisme exacerbant. La noblesa d'un poble és saber coexistir serenament amb altres pobles, mantenint-se obert i acollidor. [...]

»En aquest context, les nacions que han recuperat recentment allò que m'agrada definir com llur *personalitat* haurien de participar activament en la vida internacional i de trobar els sosteniments que els són necessaris.» (Discurs a l'ambaixador de Croàcia, Ciutat del Vaticà, 3-7-1992: IGPII, XV/2 [1992] 15-18).

La visita a Croàcia de l'11-9-1994 forní l'ocasió, al successor de Pere, de pronunciar, a l'aeroport de Zàgreb, una paraula autoritzada sobre els drets dels pobles i de les nacions, a partir de les vicissituds de la història passada i recent dels Balcans.

No hi ha excepcions: totes les nacions, grans i petites, tenen dret a l'existència i al reconeixement polític. Aquest dret es pot fer efectiu, sigui amb la independència, sigui de manera federativa (en altres textos es presenten altres models possibles). En aquest segon cas –el federatiu–, la condició bàsica és el respecte a la llibertat: llibertat per a co-constituir un únic Estat, o per eixir-ne i constituir-se en Estat autònom, si es donen «determinades circumstàncies» o es compleixen «certes condicions». Pel que fa a aquesta darrera hipòtesi, i aplicant-ho al cas de l'ex-Iugoslàvia, el Papa afirma que «això es verificà l'any 1991 en el territori de l'ex-Federació iugoslava»; i rebla: «Cada una de les repúbliques que naixeren com a fruit d'aquest procés té dret a la seva pròpia sobirania, i l'ordenament internacional no els el pot negar.»

És molt important adonar-se que estem, com rebla el text, davant d'uns «principis fonamentals de l'ordre ètico-jurídic internacional».

Notem, doncs, que una nació té dret a una estructura estatal que la serveixi eficaçment segons totes les exigències de la justícia. Que aquesta estructura sigui d'Estat uninacional o plurinacional, confederal, federal, autonòmic o d'altra mena (vegeu més amunt el discurs a l'ONU) depèn d'unes circumstàncies de les quals cal dir, en clau negativa, que no poden encloure coacció i, en clau positiva, que han de ser-li beneficioses, com més millor, en funció del bé comú propi i universal.

«2. [...] Tant de bo que la vostra història sigui veritablement mestra per al present. Les vostres arrels, que s'endinsen en una tradició de més de tretze segles de fidelitat als

valors evangèlics, han llevat, en els vostres avantpassats, molts fruits de tolerància i comprensió, que s'han manifestat en el respecte i la col·laboració amb els pobles veïns, fins i tot quan es tractava de reivindicar l'autonomia de la vostra nació.

»3. Romangueu a l'alçada d'aquests exemples. Us hi empeny la història recent del vostre país i d'Europa. Per a nombroses nacions, aquest segle ha marcat l'àrdua i sovint dolorosa recerca de la independència i de la pau. Els esdeveniments de què el continent europeu ha estat teatre durant els darrers anys subratllen amb força una dada inequívoca: tant les nacions grans com les petites formen part de la gran família dels pobles –ens referim sobretot als europeus– i totes tenen dret a l'existència. Vaig parlar d'això l'any passat a Tallin durant la meua visita als països bàltics, subratllant que “els drets de la persona humana i també els drets dels pobles són fonament de la civilització humana, cristiana, democràtica, europea” (10-9-1993). Tota nació té dret al reconeixement polític. En el passat no han mancat experiències històriques de diverses nacions europees reunides en Estats federals, com s'esdevingué, per exemple, amb la República iugoslava: després de la segona guerra mundial constituïa una federació, la Federació dels eslaus del sud.

»Forma part de la naturalesa d'una federació el fet que diverses nacions s'uneixin lliurement en un únic Estat. Però cadascuna d'elles, en determinades circumstàncies i amb certes condicions, en pot eixir i constituir-se en Estat autònom. Això es verificà l'any 1991 en el territori de l'ex-Federació iugoslava. Cada una de les repúbliques que han nascut com a fruit d'aquest procés té dret a la seva pròpia sobirania, i l'ordenament internacional no els la pot negar.

»Si hom considera aquests principis fonamentals de l'ordre ètico-jurídic internacional, cal dir clarament que la guerra que esclatà als Balcans i que segueix causant nombroses víctimes en la Bòsnia i Hercegovina manca de tota justificació. Per tant, cal l'esforç de tots perquè cessi el més aviat millor i s'avii un procés de pau constructiu.» (Discurs de comiat, Zàgreb [Croàcia], 11-9-1994: IGPII, XVII/2 [1994] 293-294).

2. Eslovènia

Ens correspon ara considerar un altre exemple de secessió respecte a l'Estat iugoslau sorgit després de la segona guerra mundial: el cas d'Eslovènia. Ho farem a partir de cinc textos que hem seleccionat per la seva concisa expressivitat.

Eslovènia, que havia proclamat la seva independència el 25-6-1991, fou reconeguda com a Estat per la santa Seu el 13-1-1992. El primer fragment que aportem i que pertany al discurs que Joan Pau II adreçà a finals d'aquest mateix any a la Conferència episcopal eslovena –constituïda per cinc bisbes i tres diòcesis– en visita *ad limina*, palesa el fet conegut que Eslovènia era ja una nació quan formava part de l'Estat iugoslau.

«2. [...] El connubi del vostre patrimoni cultural amb la fe cristiana, no solament ha assegurat la permanència de la vostra entitat nacional, sinó que també n'ha afavorit el desenvolupament, talment que ella pot avui inserir-se de ple dret en el concert de les nacions europees.» (Discurs a la Conferència Episcopal eslovena, Ciutat del Vaticà, 6-11-1992: IGPII, XV/2 [1992] 487).

El segon fragment que adduïm forma part del discurs que el Papa adreçà a principis de 1993 al President de la nova República en visita a l'Estat Vaticà. Cal remarcar la importància decisiva de la primera afirmació: «l'autonomia nacional (=la independència) és un valor important, però no absolut.» Pensem honestament que cal aplicar-la també al fet d'Espanya. Volem dir que, en un text com la *Instrucció pastoral* que comentem, no s'hi val a baixar unilateralment a les afirmacions sobre les nacions i els nacionalismes que hom hi fa, sense parlar anàlogament del conjunt que les engloba. L'adjectiu *absolut* ha de ser discernit en tot cas, també quan s'aplica a Espanya, com a comunitat política.

«2. Eslovènia, a més a més, tal com emergeix de la seva actual Constitució, sap que l'autonomia nacional és un valor important, però no absolut. Massa vegades en la història antiga i recent, fins als nostres dies, el sentiment patriòtic ha degenerat en nacionalismes tancats i agressius, precursors de llàgrimes i de sang. Heus ací, doncs, un repte decisiu per al moment històric que la humanitat està vivint. A fi de no repetir errors que en el passat han pesat tristament sobre la història europea i mundial, cal repetir amb força que, abans dels interessos nacionals, hi ha els homes amb llur inalienable dignitat i que, per damunt de les tradicions particulars de cada un dels grups humans, es posa la comunitat universal, que cal construir en la justícia, en la solidaritat, en la pau. "Tot grup ha de tenir compte de les necessitats i de les legítimes aspiracions dels altres grups, més encara, del bé comú de tota la família humana" (GS 26).» (Discurs al President de la República eslovena, 19-2-1993: IGPII, XVI/1 [1993] 460-465).

A causa de la importància del tercer text que a continuació adduirem (entrevista amb el periodista Jas Gawronski), convidem a fer la següent reflexió, ni que sigui excepcionalment àmplia.

Mons. Rodé, secretari del Consell Pontifici de la Cultura ha escrit: «L'actitud de la Santa Seu enfront dels moviments nacionalistes ha prosseguit la línia definida pels Papes del segle XX: no incitar gens ni mica vers la independència i mantenir davant aquests problemes una prudència extrema, fins al punt de donar la impressió de voler mantenir, en la mesura que es pugui, l'*statu quo*. Però un cop assolida una situació en què apareix amb claredat que diverses gents no poden continuar vivint en un mateix

Estat a causa de conflictes sagnants que se sumen a les antigues recriminacions mútues, la Santa Seu ha pres una actitud valenta de suport a la independència, amb el convenciment que és l'única via possible per a la pau.

»Això és el que ja declarava Pau VI, l'any 1973, a propòsit dels conflictes d'Angola i Moçambic: “Mentre no es reconeixin i es respectin degudament els drets de tots els pobles, i en especial el dret a l'autodeterminació i a la independència, no podrà haver-hi una pau autèntica i duradora” (AAS, 66 [1974], p. 21).

»D'acord amb aquest principi, la Santa Seu fou un dels primers Estats que va reconèixer la independència d'Eslovènia i de Croàcia –fins i tot abans que la Comunitat Europea–, un fet sense precedents en els annals de la diplomàcia pontifícia.

»Un significatiu pas endavant en el problema dels drets de les nacions el representa el discurs del papa Joan Pau II a la Seu de les Nacions Unides, el 5 d'octubre de 1995. És la primera vegada que un Papa parla amb tanta claredat dels drets de les nacions, considerant-los com una conseqüència dels drets de l'home. Parlant de la Declaració universal dels drets de l'home, adoptada el 1948, el Papa constata que “encara no existeix un acord internacional anàleg que afronti de manera adequada els drets de les nacions” (ONU, núm. 6). I poc després afirma: “Un pressupòsit dels altres drets d'una nació és certament el seu dret a l'existència: ningú, doncs –un Estat, una altra nació, o una organització internacional– no pot pensar legítimament que *una nació no sigui digna d'existir*” (ONU, núm. 8).

»Es tracta de quelcom evident; ningú, però, fins ara no ho havia formulat amb tanta autoritat i d'una manera tan clara i precisa. D'aquest dret fonamental es desprèn lògicament que tot poble té dret a donar a la seva vida sòcio-política la forma que més li convingui, sia com a Estat independent, sia associat a un grup més ampli, com ara un Estat federal, una confederació, o un Estat unitari amb una àmplia autonomia regional» (Mons. FRANC RODÉ, *La «cultura de la nació» en la perspectiva cristiana. La Fe ante los nacionalismos contemporáneos*, dins “Simposio Regional del Consejo Pontificio de la Cultura «Fe cristiana, creadora de cultura para el tercer milenio», núm. 4, Madrid 22/25-10-1995. La traducció és nostra).

Tanmateix podem aprofundir ulteriorment en la línia d'aquest autoritzat criteri remarcant que entre l'*statu quo* mantingut fins al límit i la independència sobrevinguda hi ha una tercera posició netament dinàmica, que l'esmentada entrevista exposa clarament. En efecte, el Papa hi parteix del fet que, a l'ex-Iugoslàvia, la caiguda del comunisme ha coincidit amb un desvetllament dels nacionalismes radicals. La Santa Seu ha intentat sempre d'evitar una guerra fratricida. Eslovènia, Croàcia i Bòsnia tenien, ja des del principi, tot el dret d'endegar referèndums sobre la independència i

elegiren aquest camí: «en tenien tot el dret». Podien, però, haver salvat la pau cercant de negociar una nova solució, per exemple un tipus de confederació. «Dissortadament, les coses es van precipitar vers una altra direcció», i fou la guerra.

Si recordem el discurs del Papa a Zàgreb (11-9-1994), que parla de la federació com d'una estructura en la qual «diverses nacions s'uneixen lliurement en un únic Estat, però cadascuna d'elles, en determinades circumstàncies i en certes condicions, en pot eixir i constituir-se en Estat autònom», sorgeix l'interrogant de si el text que estem comentant no diu el mateix amb altres paraules. Creiem, però, que no. Car no és igual federar-se servant la llibertat (recordeu allò de «les circumstàncies» i de «les condicions») que confederar-se en tant que independent. Els tractats de ciència política ho matisen abastament. Tanmateix, no és aquesta la qüestió decisiva, sinó que ho és el fet que el magisteri de Joan Pau II sosté la viabilitat ètica de la secessió a partir d'un Estat federal en l'origen concret del qual no són causes determinants ni la descolonització ni una mera invasió injusta. Els pobles –les nacions– iugoslaves tenien tot el dret de plantejar-se llur independència i tenien tot el dret d'endegar-ne els adients referèndums. Sobre la terminologia de «real i originari» aplicada a aquest dret, vegeu el que diem més endavant (pp. 98-100).

Heus ací el text que acabem de comentar:

«En un moment de l'entrevista, Jas Gawronski pregunta a Joan Pau II:

»– Però es pot parlar d'una evolució del pensament del Papa des de Kuwait fins a Iugoslàvia?

»I el Papa respon:

»Jo he mantingut sempre la meua posició contra la guerra, naturalment dintre dels límits del que he dit abans, és a dir, que la guerra esdevé justa quan s'adreça a la defensa, perquè, repeteixo, cadascú té el dret de defensar-se. Per tant, no es pot parlar d'una evolució de l'actitud del Papa en el sentit que vostè indica. Mireu, en temps de la guerra del Golf, el problema es plantejava un xic diversament. Segons la meua opinió, en la seva segona fase, aquella fou una guerra no tant de defensa, sinó de caire punitiu. A més a més, l'atmosfera general en aquella regió era molt tensa. Hom volia donar a aquesta guerra el caràcter d'una guerra de religió.

»Tot això explica molt bé la posició de la Santa Seu, que ha estat sempre coherent amb els principis esmentats més amunt i amb la seva particular vocació en la comunitat internacional. En els Balcans la situació és diferent. Ens trobem davant un problema molt dramàtic. Veiem que en l'ex-Iugoslàvia la caiguda del comunisme ha coincidit amb un despertament dels nacionalismes radicals que empenyen les poblacions a la violència i causen inaudites sofrances de molts innocents. La posició de la Santa Seu ha estat sempre aquesta: evitar una guerra fratricida. Quan, al principi, Eslovènia,

després Croàcia, després Bòsnia han decidit d'endegar referèndums sobre la independència i han elegit aquest camí, en tenien tot el dret; però en aquell temps es podia salvar encara la pau cercant de negociar una nova solució, per exemple, un tipus de confederació. Dissortadament, les coses es van precipitar vers una altra direcció.» (Entrevista, 2-11-1993, Ciutat del Vaticà, La Stampa, 2-11-1993).

En el fragment del discurs que tot seguit presentem –quart text– pronunciat l'any 1996 a Ljubijana, és remarcable la joia que mostra el Papa per la independència d'Eslovènia. Aquesta joia és raonada des de tres vessants: el primer evoca que la Seu apostòlica ha vist favorablement la constitució del nou Estat i ha estat entre els primers a reconèixer-ne la independència. El segon –que eleva aquest fet a categoria– estreba en el record (i no només en el record, sinó en el fet de recordar-lo amb força) del dret dels pobles a l'autodeterminació. El tercer posa en relleu la positiva avaluació que ha merescut la manera, alhora pacífica i democràtica, amb què s'ha assolit aquesta sobirania. D'ací l'exhortació de la Santa Seu a recercar l'esdevenidor coratjosament i conjunta des d'un ancoratge en les virtuts del poble eslovè i des de la fe cristiana. Ens trobem davant d'una conscient confirmació, de part de la Santa Seu, de l'assoliment de la independència eslovena i del fonament immediat que li dóna suport: el dret dels pobles a l'autodeterminació.

«2. La primera visita pastoral del Papa a Eslovènia tingué lloc després que aquest país adquirís la seva independència. Aquesta situació, nova en la història del vostre poble, afegeix un ulterior motiu de joia a la meua presència entre vosaltres. La Seu apostòlica, que ha saludat favorablement la constitució del nou Estat, en reconèixer entre els primers la independència i recordant amb força els drets dels pobles a l'autodeterminació, ha seguit amb una atenció particular els esdeveniments que vosaltres heu viscut, i ha apreciat la manera pacífica i democràtica amb la qual heu assolit la plena sobirania.

»També avui, compartint els esforços que esteu fent per superar les inevitables dificultats que acompanyen aquesta nova fase de la vostra història, la Santa Seu us exhorta a cercar amb coratge, dins les virtuts més sòlides del vostre poble i en la fe cristiana, la força per construir, tots junts, el vostre esdevenidor.» (Discurs en la cerimònia de benvinguda a Ljubljana [Eslovènia], 17-5-1996: IGPII, XIX/1 [1996] 1267-1268).

Finalment –i seguint amb Eslovènia–, heus ací un cinquè text paradigmàtic per a la comprensió de la doctrina de Joan Pau II relativa al nostre tema. Fou pronunciat quatre dies després, el mateix any 1996, a Maribor en presència del món de la cultura. El Papa hi reitera la intrínseca relació entre la cultura i la identitat nacional. Aquesta es

pot conservar durant segles, malgrat la privació d'Estat propi: Eslovènia n'és un exemple. La consciència nacional extreu la seva força de la llengua i la cultura, promogudes i desenvolupades per les anteriors generacions. La independència d'Eslovènia té el seu últim fonament en la seva cultura. La Santa Seu –reitera– ha estat entre els primers a reconèixer-la.

«1. [...] La vostra és una cultura antiga. N'esteu legítimament orgullosos, també perquè, gràcies precisament a ella, heu conservat la vostra identitat durant els segles que heu romàs privats d'un Estat. La vostra consciència nacional i la vostra cohesió interna han extret la seva força de la llengua i de la cultura que les passades generacions han promogut i desenvolupat. La mateixa independència d'Eslovènia té el seu últim fonament en la vostra cultura. El reconeixement internacional de la independència eslovena, al qual també la Santa Seu ha participat entre els primers, es tradueix alhora d'alguna manera en el reconeixement de la peculiaritat pròpia de la cultura eslovena com a element decisiu de la identitat nacional.» (Discurs al món de la cultura, Maribor [Eslovènia], 19-5-1996: IGPII, XIX/1 [1996] 1296-1297 1299).

En arribar al final d'aquesta secció, i a tall de síntesi alhora que de fixació de posicions, volem remarcar:

- a. La polivalència del concepte d'autodeterminació adquireix un nou gruix en contemplar-la, com a dret i com a fet, en els esdeveniments esmentats de divisió i de secessió. Ací els protagonistes són, no ja els pobles autòctons que s'hi fonamenten en cerca inicial de l'autorealització que els correspon i dels consegüents acords jurídic-polítics que els reconeixen i garanteixen, sinó unes nacions autoconscients de llur plenitud cultural i històrica i que, d'una banda, en el cas de divisió (Txecoslovàquia), la correalitzen pacíficament (tot palesant que les sobiranes plenes no són, tampoc elles, *absoluts* indiscutibles), amb la qual cosa esdevenen models de diàleg i de nova i ulterior cooperació en el marc del bé comú europeu; i, de l'altra, en el cas de secessió, la duen a terme amb tota justícia (a partir del dret d'autodeterminació com a fonament immediat i del dret que prové d'una cultura específica com a últim fonament), si bé fatídicament, perquè, bandejant ulteriors camins d'acord jurídic-polític, s'endinsen pels inferns d'una terrible lluita armada. Aquest nou nivell de nacions pertanyents a estructures plurinacionals que, esdevingudes insatisfactòries per diverses causes, s'autodeterminen vers models d'Estats sobirans oberts, posteriorment, per dalt, als condicionaments de la Comunitat europea en formació i sempre, per baix, a les reals o eventuais exigències de noves minories, evidencien que el vigor i l'amplitud del dret humà i polític d'autodeterminació no es pot limitar a les soles hipòtesis del colonialisme i de la invasió.

- b. A més, és plaent de rellegir, meditar i assimilar que els nous llambreigs de diamant de l'autodeterminació originen afirmacions –fa bo de fer-ne el flaix– com les que hem oportunament assenyalat: la riquesa analògica del concepte de nació (nació [singular] de Txecoslovàquia, nacions [plural] de Txecoslovàquia, nacions de Txèquia i Eslovàquia); el fet d'una «revolució de vellut»; l'admiració i elogi consegüents al fet; la cerca –lloable– de noves relacions en llibertat, igualtat i justícia via secessió; la cerca –també lloable i, en determinades circumstàncies millor–, de les mateixes noves relacions per camins, posem per cas, confederals; la consciència que, avui, ja no són tolerables el domini d'un poble sobre un altre o d'un poble sobre una minoria ètnica; la insistència del Magisteri en els drets dels pobles i de les minories.
- c. Quan hom copsa, assimila i contempla el fet radical de l'home, ésser constitutivament individual i social, en la seva qualitat de creat a imatge de Déu –i, doncs, d'intel·ligent, lliure i responsable–, hom el percep automàticament com a ésser i subjecte d'autodeterminació (*ad abundantiam*, vegeu l'inici de la segona part de la Summa de Teologia de sant Tomàs). Quan, fent el següent pas connatural, hom el contempla actuant i activant la seva dimensió social i originant les comunitats familiar i política, hom s'adona, també automàticament i amb la mateixa energia, que aquestes comunitats són, anàlogament, éssers i subjectes d'autodeterminació. Quan, tercer pas connatural, homes, famílies i comunitats polítiques s'associen entre si, la mateixa coherència esmentada motiva que ho facin a fi d'acréixer llurs capacitats d'intel·ligència, llibertat i responsabilitat en clau d'ulterior solidaritat i, doncs, llurs respectives riqueses d'autodeterminació i, per tant, no té cap sentit que ho facin sia per a desautodeterminar-se tots plegats en nom d'un totalitarisme igualitari, sia per desautodeterminar-ne una part (per a reduir a condició de servitud un sol o un nombre qualsevol de persones, famílies i comunitats polítiques). De moment aturem ací aquestes observacions, que reprendrem més endavant.

+ Estats amb minories nacionals

Passem ara a incloure en la nostra reflexió sobre el dret a l'autodeterminació un resum de la doctrina del Papa Joan Pau II sobre les minories en general i, més en particular, les nacionals, a fi i efecte d'argumentar *a fortiori* sobre els drets de les nacions dins els Estats plurinacionals: allò que hom diu de les minories, val amb molta més raó de les nacions. Diem: *a fortiori*. D'ací que siguem coherents quan, en la nostra reflexió, considerem en tercer lloc les minories nacionals.

– *En general*

1. El discurs de Joan Pau II al Cos diplomàtic

En el discurs adreçat el 14-1-1984, en la Ciutat del Vaticà, al Cos diplomàtic, el Papa planteja el tema de la independència com a procés, com a pas, i en descriu les característiques: en primer lloc constata amb total realisme que el procés de naixement i de reconeixement dels Estats sobirans no s'ha acabat pas. Qüestió delicada, hi van tant el bé comú com la voluntat autènticament expressada de les poblacions concernides; caldria procedir sempre sense violència i respectant els drets de tots. Acte seguit en proposa tres exemplificacions. La primera –amb suport positiu– afecta la independència de Namíbia i Palestina. La segona es concentra, amb encertadíssima crítica, en els neocolonialismes actuals. La tercera tracta del tema de la secessió, posant en relleu el clar contrast existent entre els drets de les nacions (cultura) i els drets dels Estats (sobirania); i augura que hom els harmonitzi mitjançant formes polítiques ben articulades, equilibrades, que sàpiguen respectar els particularismes i els drets de les minories. En aquest sentit, és remarcable l'obertura d'horitzons de solució que el text ofereix a la sobirania dels Estats no malgrat, sinó precisament en funció de llur solidesa. És albiradora, en efecte, «una nova solidaritat» que no compromet la sobirania i que és lliurement consentida. L'esmentada obertura d'horitzons es concreta en: acords, reagrupacions diverses, «comunitats», organitzacions regionals i organitzacions continentals. Dit altrament, aquesta «nova solidaritat» pot quallar tant *ad intra* (dins els Estats) com *ad extra* (entre els Estats) en noves reestructuracions en funció de les noves situacions i necessitats econòmiques i tecnològiques. La dita sobirania (no compromesa i lliurement consentida) dels Estats roman, però, com a analogat principal.

Què cal fer en cas de rebel·lions armades devastadores en països sobirans que –remarquem-ho– «tenen ja llur història com a nació i que havien realitzat llur unitat»? La resposta de Joan Pau II és: interrogar-se lúcidament i, primer, si és per pressió estrangera o ideològica, desemascarar-ho; segon, si és per injustícies flagrants, o a causa d'un totalitarisme insuportable del propi Estat, obrir-se a reformes justes i necessàries i no optar per un estat de guerra sacrificador de vides innocents i retardador de la solució dels veritables problemes. Pel que fa al terrorisme: cal una cooperació internacional per a extirpar-lo.

«3. Aquest procés de naixement i de reconeixement dels Estats sobirans té límits? Certament, no s'ha acabat pas. Però és una qüestió a resoldre delicada, perquè hi van aspectes jurídics, polítics, històrics que cal ponderar amb prudència, en funció, en tot cas, del bé comú de les poblacions concernides i de llur voluntat autènticament

expressada. Cal desitjar sempre que aquest pas pugui fer-se sense violència i en el respecte dels drets de tots.

»Alguns pobles esperen amb impaciència d'accedir a la independència i ser reconeguts com a tals al si de l'ONU. Nosaltres compartim llur esperança. Entre ells podem, com a mínim, esmentar Namíbia, el camí lent i laboriós de la qual, en aquest aspecte, encara no ha reeixit.

»I, d'altra banda, és desitjable que altres poblacions, com és el cas del poble palestí, puguin tenir una pàtria [...].

»Hi ha finalment, als nostres dies, noves formes i més subtils de dependència per a les quals hom evita curosament el terme de *colonialisme*, però que en tenen les característiques més negatives i més discutibles, amb limitació de la independència i de les llibertats polítiques, l'asserviment econòmic i, això, fins i tot quan els pobles interessats sembla que gaudeixen d'institucions governatives pròpies, de les quals hom ignora fins a quin punt corresponen al desig del conjunt dels ciutadans.

»Contràriament, països sobirans, independents des de fa molt o poc temps, es veuen a vegades amenaçats en llur integritat per la contestació interna d'una fracció que arriba fins i tot a projectar o reclamar una secessió. Els casos són complexos i molt diversos i exigiria cadascun d'ells un judici diferent, segons una ètica que tingui en compte alhora els drets de les nacions fundats sobre la cultura homogènia dels pobles (cf. IGPII, III/1 [1980] 1648) i el dret dels Estats a llur integritat i sobirania. Jo desitjo que, més enllà de les passions –i, en tota hipòtesi, evitant la violència– s'arribi a formes polítiques ben articulades, equilibrades, que sàpiguen respectar els particularismes culturals, ètnics, religiosos i, en general, els drets de les minories. *De totes maneres, la solidesa de la sobirania dels Estats i el progrés que ella representa, no els obstaculitzen, sinó que més aviat els empenyen a establir acords, reagrupacions diverses, "comunitats", organitzacions regionals o continentals que permeten d'afrontar conjuntament els enormes problemes que no eximeixen pràcticament cap país, a l'hora de la crisi econòmica, dels canviaments tecnològics i de llurs repercussions en la vida quotidiana, especialment en les condicions laborals. En la mesura que no compromet el benefici de la sobirania i que és lliurement consentida, també aquesta solidaritat nova és un progrés.*

»4. Quins són, en definitiva, els drets i els deures d'un poble sobirà? Comprenen naturalment la llibertat d'elegir, sense ingerència estrangera, el propi règim polític i aquells que són encarregats d'exercir l'autoritat de l'Estat per a establir i aplicar les mesures que hom pensa que són necessàries pel bé comú de la nació, per orientar-ne el destí en conformitat amb la seva cultura.

»Però, així com la persona humana té drets inviolables i deures correlatius, també els pobles tenen deures en relació amb ells mateixos i, els Estats, en relació amb els pobles. Els pobles tenen l'obligació de palesar que en són dignes, mitjançant un sentit de responsabilitat cada vegada més gran. Els Estats tenen el deure d'estar al servei de

la cultura autèntica, que pertany de manera pròpia a la nació (cf. ib.), al servei del bé comú, de tots els súbdits i de les associacions, cercant d'establir per a tots condicions favorables en funció de les necessitats essencials, de les possibilitats del país i en una relació equitativa entre els nivells de vida dels diversos ciutadans i àmbits socials. No és pas menor l'obligació que tenen de manifestar un respecte cada vegada més gran de les llibertats i dels drets fonamentals de les persones, de les famílies, dels cossos intermedis, comprenent-hi la llibertat de consciència i de religió. Tenen el deure d'oferir a tots, mitjançant les lleis, una garantia de justícia. Tenen el deure de tenir en compte les aspiracions raonables, inclosa l'aspiració a la participació política. Cal absolutament bandejar, quan sorgeixen conflictes a l'interior de la societat, els procediments arbitraris, la tortura, les desaparicions, l'exili, les emigracions forçades de les famílies, les execucions capitals arran de processos sumaris. Això no és digne dels Estats sobirans que es respecten a si mateixos i hom es pot preguntar si la comunitat internacional –els principis i les constitucions de la qual ells, d'altra banda, han acceptat– no podria denunciar més clarament aquesta manca de lògica i posar-hi remei. Pel que a mi m'afecta, faig solemnement una crida a la consciència d'aquests governants, davant Déu i davant llurs pobles.

»En un cert nombre de països sobirans que tenen ja llur història com a nació i que havien realitzat llur unitat, la pau interna roman, malgrat tot, precària per altres raons, rere el fet que han d'afrontar rebel·lions armades devastadores. Quin cost enorme en balafament de béns de necessitat vital, en ruïnes de tota mena, en violència, en pèrdues de vides humanes, sense comptar les oposicions carregades d'odi que romanen! Però també aquí, enfront d'aquests fenòmens, cal tenir el coratge d'interrogar-se lúcidament. ¿La rebel·lió ve d'una força estrangera que cerca de desestabilitzar una regió, que intervé a través de manipulacions ideològiques, que atia l'odi i que fins i tot participa en el combat, el sosté o el manté per fer caure un legítim règim polític? Es tractaria, aleshores, d'un fet deplorable que caldria que fos desemmascarat. O bé la contestació local recolza en el mateix país, sobre injustícies flagrants, sobre un totalitarisme insuportable de part dels governants? Correspondria llavors a aquests, d'obrir-se, sense pèrdua de temps, a les reformes justes i necessàries. Sigui com sigui, hom no pot optar per un estat de guerra tal que sacrifica vides innocents i retarda la solució dels veritables problemes en tants de països on la vida és ja tan precària!

»Em sembla que hom pot trobar fàcilment en aquestes reflexions, coherents amb la Doctrina social de l'Església, orientacions saludables per la solució dels diversos conflictes en curs. Vosaltres penseu segurament que la Santa Seu, com molts dels vostres països, sens dubte, està molt preocupada per l'actual situació a l'Amèrica central, al Líban, a l'Afganistan, a nombroses regions de l'Àfrica, a Cambotja... ¿No caldria que les tropes estrangeres d'ocupació es retiressin i que, alhora, s'establís lliurement un acord polític a l'interior del país amb lleial recerca del bé comú de tots els compatriotes i amb respecte dels deures d'un Estat sobirà, tal com els acabo de recordar? En altres parts del món –siguin quines siguin les causes–deploro també la

prolongació de la guerra, com és el cas del conflicte entre Iran i Irak. I desitjo, d'altra banda, el consens internacional per descoratjar el terrorisme arreu on encara s'acarnissi. Tots nosaltres recordem, alguns exemples particularment odiosos, d'estossinades perpetrades l'any passat.» (Discurs al Cos diplomàtic, 14-1-1984: IGPII, VII/1 [1984] 69-86).

2. La nota 28 de la *Instrucció Pastoral*

Posat el fet que la *Instrucció Pastoral* cita explícitament en la nota 28 del paràgraf 28 una part del text que acabem de transcriure, no volem deixar de comentar-la per dues raons. En primer lloc, perquè el talla deixant fora un fragment que afecta de manera important el nostre tema. Es tracta de l'afirmació de la segona part del cinquè paràgraf del núm. 3, que hem posat expressament en cursiva i que aquí reiterem: «De totes maneres, la solidesa de la sobirania dels Estats i el progrés que ella representa, no els obstaculitzen, sinó que més aviat els empenyen a establir acords, reagrupacions diverses, "comunitats", organitzacions regionals o continentals que permeten d'afrontar conjuntament els enormes problemes que no eximeixen, pràcticament, cap país a l'hora de la crisi econòmica, dels canviaments tecnològics i de llurs repercussions en la vida quotidiana, especialment en les condicions laborals. En la mesura que no comprometen el benefici de la sobirania i que és lliurement consentida, també aquesta solidaritat nova és un progrés.» Noteu:

- a. El discurs no solament no nega, sinó que contempla la possibilitat que una fracció d'un país sobirà arribi fins i tot a projectar i reclamar una secessió. El sentit de la citació suava adduïda és precisament no el de negar aquesta hipòtesi, sinó el d'oferir-hi camins de solució. Si això val per a fraccions (minories), molt més val per a nacions que formen part d'un Estat plurinacional. Aquest tema l'acabem de tractar suficientment a la claror de la doctrina de Joan Pau II sobre la *divisió* i la *secessió*. La *Instrucció pastoral* no és només parcial en retallar algunes citacions, sinó que ho és també en ometre perspectives senceres del Magisteri pontifici. Ho anirem confirmant.
- b. Però hi ha més a dir: el text que estem comentant procedeix en dos grans moments. El primer –ho hem resumit suava i ho reiterem metodològicament–, partint de la posició normal dels Estats, afirma, pel que fa a la hipòtesi de la secessió, que:
 1. cada cas exigeix un judici diferent;
 2. l'exigeix en funció d'una ètica que tingui en compte alhora els drets de les nacions i els drets dels Estats;
 3. són desitjables formes polítiques ben articulades, equilibrades que respectin els particularismes culturals i, en general, els drets de les minories. A més, si recordem el discurs del

Papa als indígenes d'Equador (31-1-1985) en el qual afirmà que «els drets humans dels vostres pobles precedien qualsevol altre dret establert per lleis humanes», hom comprèn ulteriorment el sentit bàsic de la primacia dels drets de les nacions respecte a les Constitucions dels Estats, les quals només són justes –cenyint-nos a la nostra matèria – si els respecten.

- c. El segon moment fa un nou pas: no és només que el que s'acaba de dir expressi la instància de la realitat, sinó que, a més a més, cal adonar-se que la solidesa i la sobirania dels Estats i el progrés que ella representa, ben lluny d'obstaculitzar-los, més aviat els empenyen a establir els cinc tipus d'estructures que suara distingíem segons criteris intra o extra estatals i que ara aprofundim segons categories d'obertura política en funció de la «nova solidaritat» de què parla Joan Pau II. Volem dir, cenyint-nos al cas espanyol (com fa implícitament la *Instrucció Pastoral*) que, a la claror de la Doctrina social de l'Església, són vàlides aquestes dues formulacions que presentem tot seguit de forma comparativa. La columna de l'esquerra correspon al text de la *Instrucció pastoral*. A fi de no fer feixuga la lectura, ens abstenim d'inserir el text de les notes a peu de pàgina; el lector les pot trobar en l'Apèndix II, pp. 160ss. En la columna de la dreta proposem un text alternatiu, que hem redactat a la llum del contingut de la nota 28 del document episcopal, que figura al final del paràgraf que estem comentant.

Text de la <i>Instrucció</i>	Text alternatiu
<p>28. Las naciones, en cuanto ámbitos culturales del desarrollo de las personas, están dotadas de una "soberanía" espiritual y, por tanto, no se les puede impedir el ejercicio y el cultivo de los valores que conforman su identidad.²⁷ Esta "soberanía" espiritual de las naciones puede expresarse también en la soberanía política, pero ésta no es una implicación necesaria. Cuando determinadas naciones o realidades nacionales se hallan legítimamente vinculadas por lazos históricos, familiares, religiosos, culturales y políticos a otras naciones dentro de un mismo Estado no puede decirse que dichas naciones gocen necesariamente de un derecho a la soberanía política.²⁸</p>	<p>28. Las naciones, en cuanto ámbitos naturales del desarrollo de las personas, están dotadas de una "soberanía" espiritual propia y, por tanto, tienen el derecho de ejercer y cultivar los valores que conforman su identidad. Esta "soberanía" espiritual de las naciones no implica necesariamente que se exprese en soberanía política, pero puede expresarse también en ella. Por consiguiente, incluso cuando determinadas naciones o realidades nacionales se hallan legítimamente vinculadas por lazos históricos, familiares, religiosos, culturales y políticos a otras naciones dentro de un mismo Estado, puede y debe decirse que todas, algunas o una de ellas –dadas unas determinadas circunstancias y/o respetadas unas concretas condiciones– gozan del</p>

	derecho a acceder a la soberanía política.
--	--

Comparant ambdós paràgrafs, hom s'adona de llur diferència de tarannà i de les conclusions que se'n deriven, seqüela òbvia del recurs al *sí, però* del primer, tan reductiu, i al *sí, i per tant* del segon. D'altra banda, si bé cal distingir entre sobirania política i sobirania estatal (vegeu, més endavant, el que diem en la *Peroració*), no posem, tampoc aquí, en qüestió la terminologia i partim de l'admissió del fet que quan el número 28 parla de sobirania política l'entén en clau de sobirania estatal.

El text de Joan Pau II passa tot seguit a tractar dels drets i deures d'un poble sobirà (vegeu-ne el núm. 4) i els precisa breument pel que fa a la relació dels pobles respecte a l'Estat i, abundantment, pel que fa a la relació de l'Estat envers els pobles, en els àmbits de la cultura, del bé comú econòmic, de les llibertats i drets fonamentals, de la justícia, de les aspiracions raonables (inclosa la participació política) i de l'exclusió dels procediments arbitraris i violents quan sorgeixen conflictes.

3. El missatge del Papa per a la Jornada mundial de la pau (8-12-1988)

Presentem a continuació un nou document extremament ponderós –d'aquells que, com és diu popularment, n'hi ha per sucra-hi pa–, intitulat *Per construir la pau, cal respectar les minories*, que convida fortament a assimilar-ne el contingut i a realitzar-ne les directrius. Es tracta del missatge per la Jornada mundial de la pau de 8 de desembre de 1988.

Segons ell, el tema de les minories en el nostre temps és greu (car implica el problema de la independència), delicat, urgent, d'importància rellevant i constitueix per a tot home de bona voluntat un objecte d'atenta reflexió. La seva solució requereix no l'oblit o la marginació del problema, sinó afrontar-lo amb veritat i justícia, bandejant tota passivitat i violència.

A continuació Joan Pau II enumera dos principis inderogables i bàsics. Primer, totes les persones humanes i tots els grups humans tenen una dignitat inalienable (una vegada més ens adonem que els drets de les minories i, *a fortiori*, de les nacions, són una eclosió dels drets de la persona humana; pel que fa al dret dels grups humans, és molt important adonar-se que aquest roman inalterat «àdhuc en els casos en què el grup, o un dels seus membres, actua contra el bé comú»). El segon principi afirma que el gènere humà, per originar-se en Déu Creador, gaudeix d'una unitat fonamental.

Tot seguit el Papa enumera un conjunt concret de drets i deures de les minories: dret a existir (es refusa el genocidi i la privació de la terra); a preservar i desenvolupar

la pròpia cultura (es refusa l'extinció cultural, la prohibició de l'ús de la pròpia llengua, el canvi de la nomenclatura patronímica i topogràfica, la ignorància de les expressions artístiques, literàries i festives); a relacionar-se amb els grups d'herència cultural i històrica comuna; i a la llibertat religiosa. Alhora les minories tenen els deures de cooperar al bé comú; de promoure la llibertat i la dignitat de cadascun dels membres, fins i tot en cas de pas a la cultura majoritària; de reclamar el respecte dels drets legítims en el lloc d'origen amb prudència i discerniment; i de valorar conscientment la solidesa de les reivindicacions.

Aquesta conscient valoració duu, de dret i de fet, a una matisada gamma de posicions que, a la claror «de l'evolució històrica i de la realitat actual», d'una banda, i de la necessitat vital de no «romandre presoners del passat i sense perspectives per a l'esdevenidor», de l'altra, van des de la percepció que cal fer el pas a la pacífica divisió o a la necessària secessió, fins –a l'altre extrem– a la raonada convicció conjunta que el bé veritable rau en un (nou) acord no ja de fatal cohabitació, sinó de fecunda convivència feta de major respecte, admissió i cooperació recíprocs.

¿Què cal fer quan, eventualment, sorgeixen problemes entorn de la independència o d'una major autonomia? A la claror del paràgraf núm. 10, cal procedir, en primer lloc, no defugint-los, sinó plantejant-los amb claredat i valentia; es tracta, en efecte, de «reivindicacions que tenen particulars implicacions polítiques»: les concretament esmentades. En segon lloc, afirmant que el camí normal de solució es troba en el diàleg i les negociacions; el seu refús pot obrir la porta a la violència. En tercer lloc, rebutjant, una vegada més, de manera clara i contundent, el terrorisme i blasmant-lo com a «camí inhumà». Malgrat tot, el Papa demana als terroristes que l'escoltin, recordant-los amb elemental realisme que llur acció antihumana «no afavoreix una solució equànime de les reivindicacions avançades per les minories, per a les quals aquests pretenen actuar».

Novament, adonem-nos que el plantejament pontifici no nega com a principi la possibilitat de la secessió d'una minoria. Òbviament, i *a fortiori*, ho hem assenyalat, aquesta possibilitat esdevé més forta en el cas de nacions a l'interior dels Estats. El bé comú, doncs –insistim-hi–, no implica, *a priori* i en tota hipòtesi, la negació de la possibilitat de secessió quan les reivindicacions, com acabem de veure, gaudeixen d'una veritable solidesa. I, això, la *Instrucció* no ho té tampoc degudament en compte.

El paràgraf final (núm. 12) rebla amb encert que el respecte envers els grups minoritaris és considerat, en certa manera, com la pedra de toc per a una harmoniosa convivència social i com l'indicador de la maduresa civil assolida per un país i per les seves institucions. Donada la importància d'aquest missatge, a més de la breu glossa

amb què l'acabem de presentar, ens hem decidit a introduir-hi uns subtítols i a remarcar-ne en cursiva les idees bàsiques.

– UNA DE LES QÜESTIONS MÉS DELICADES I URGENTS DE LA SOCIETAT CONTEMPORÀNEA

«1. “Des del segle XIX s'ha desenvolupat i consolidat arreu del món una tendència en el camp polític, per la qual s'esdevé que els homes del mateix llinatge *volen ser independents i constituir-se en una sola nació*. I com que això, per un conjunt de causes, *no sempre pot ser realitzat*, se segueix que les minories ètniques es troben sovint incloses dintre els límits nacionals d'un altre llinatge, i d'aquí neixen *problemes força greus*” (PT 35).

»Amb aquestes paraules, ara fa vint-i-cinc anys, el meu predecessor de venerable memòria, Joan XXIII, indicava *una de les qüestions més delicades de la societat contemporània*, que amb el decurs dels anys ha esdevingut *cada vegada més urgent*, perquè afecta tant l'organització de la vida social i civil a l'interior de cada país com la vida de la Comunitat internacional. [...]

»No hi ha dubte que, en aquest moment de distensió internacional, a causa d'enteses i mediacions que fan entreveure possibles solucions a favor dels pobles víctimes de conflictes de sang, *la qüestió de les minories assumeix una importància rellevant* i constitueix, doncs, per a cada dirigent polític o responsable de grups religiosos i per a tot home de bona voluntat, un objecte d'atenta reflexió.

– DOS PRINCIPIS INDEROGABLES

»3. En una societat nacional, composta de diferents grups humans, hi ha *dos principis comuns que no és possible derogar*, sinó que més aviat han de ser posats a la base de cada organització social.

»*El primer principi és la dignitat inalienable de cada persona humana*, sense distincions relatives al seu origen racial, ètnic, cultural, nacional, o a la seva creença religiosa. Cap persona no existeix per a ella sola, sinó que troba la seva identitat més completa en relació amb els altres; *el mateix es pot afirmar dels grups humans*. *Aquests, en efecte, tenen un dret a la identitat col·lectiva* que és tutelat en conformitat amb la dignitat de cadascun dels seus components. *Aquest dret roman inalterat àdhuc en els casos en què el grup, o un dels seus membres, actua contra el bé comú*. En aquests casos la presumpta acció il·lícita ha de ser examinada per les autoritats competents, sense que per això tot el grup hagi de ser condemnat pel fet que l'acció contrasti amb la justícia. *Al seu torn, els membres de les minories tenen l'obligació de tractar els altres amb el mateix respecte i sentit de la dignitat*.

»*El segon principi mira a la unitat fonamental del gènere humà*, el qual té el seu origen en un únic Déu creador que, segons el llenguatge de l'Esclusura, “va fer d'un de sol tot el llinatge dels homes, perquè habitessin damunt tota la faç de la terra” (Ac 17,26). *La unitat del gènere humà comporta que la humanitat entera, per damunt de les*

seves divisions ètniques, nacionals, culturals, religioses, *formi una comunitat sense discriminacions entre els pobles, i que tendeixi a la solidaritat recíproca*. La unitat exigeix igualment que les diversitats dels membres de la família humana *siguin posades al servei d'un reforçament de la mateixa unitat, en comptes de constituir un motiu de divisió*.

– LES PERSONES, ELS GRUPS I ELS ESTATS TENEN L'OBLIGACIÓ D'ACCEPTAR I TUTELAR LA DIVERSITAT I D'ORDENAR-LA AL BÉ COMÚ

»*L'obligació d'acceptar i de tutelar la diversitat no pertany només a l'Estat o als grups. Cada persona, com a membre de l'única família humana, ha de comprendre i respectar el valor de la diversitat entre els homes i ordenar-lo al bé comú*. Una intel·ligència oberta, desitjosa de conèixer millor el patrimoni cultural de les minories amb què entra en contacte, contribuirà a eliminar les actituds inspirades per prejudicis que obstaculitzen les sanes relacions socials. Es tracta d'un procés que ha de ser cercat contínuament, ja que semblants actituds reneixen massa sovint sota noves formes.

»*La pau a l'interior de l'única família humana exigeix un desenvolupament constructiu d'allò que ens distingeix com a individus i com a pobles, d'allò que representa la nostra identitat. D'altra banda, aquesta requereix, per part de tots els grups socials constituïts o no en Estat, una disponibilitat a contribuir a l'edificació d'un món pacífic*. La microcomunitat i la macrocomunitat estan vinculades per drets i deures recíprocs l'observança dels quals serveix per a consolidar la pau.

– FINALITAT I OBLIGACIÓ DE L'ESTAT DE DRET

»*4. Una de les finalitats de l'Estat de dret és que tots els ciutadans puguin fruit de la mateixa dignitat i de la igualtat davant la llei. Amb tot, l'existència de minories com a grups reconeixibles a l'interior d'un Estat planteja la qüestió de llurs drets i deures específics*. Molts d'aquests drets i deures contempnen precisament la relació que s'instaura entre els grups minoritaris i l'Estat. En alguns casos, els drets han estat codificats i les minories frueixen d'una específica tutela jurídica. Però no rarament, àdhuc on l'Estat assegura una tutela semblant, s'esdevé que les minories que sofreixen discriminacions i exclusions de fet: en aquests casos, *l'Estat mateix té l'obligació de promoure i afavorir els drets dels grups minoritaris*, ja que la pau i la seguretat interna podran ser garantides només mitjançant el respecte dels drets de tots els qui es troben sota la seva responsabilitat.

– CONCRECIÓ ENTORN DEL DRET A EXISTIR

»*5. El primer dret de les minories és el dret a existir*. Aquest dret pot ser desatès de diverses maneres, fins als casos extrems en què és negat mitjançant formes manifestes o indirectes de genocidi. *El dret a la vida, com a tal, és inalienable i un Estat que persegueixi o toleri actes que tendeixen a posar en perill la vida dels seus ciutadans que pertanyen a grups minoritaris viola la llei fonamental que regula l'ordre social*.

»6. El dret a existir pot ser insidiat també amb formes més subtils. Alguns pobles, *en particular els qualificats com autòctons i aborígens*, sempre han tingut amb llur terra una especial relació, vinculada a llur mateixa identitat, amb les pròpies tradicions tribals, culturals i religioses. Quan *les poblacions indígenes* són privades de llur terra, perden un element vital de la pròpia existència i corren el risc de desaparèixer com a poble.

– CONCRECIONS ENTORN DEL DRET A PRESERVAR I A DESENVOLUPAR LA PRÒPIA CULTURA

»7. Un altre dret a salvaguardar és *el dret de les minories a preservar i a desenvolupar la pròpia cultura*. No és rar el cas que grups minoritaris són amenaçats *d'extinció cultural*. En alguns llocs, en efecte, ha estat adoptada *una legislació que no els reconeix el dret a usar la pròpia llengua*. A vegades han estat imposats també *canvis de noms patronímics i topogràfics*. A voltes les minories veuen ignorades *llurs expressions artístiques i literàries* i no troben espai en la vida pública per a llurs festes i celebracions, i això pot dur a la pèrdua d'una conspícua herència cultural. Es connecta estretament amb aquest dret *el de tenir relacions amb els grups que tenen una herència cultural i històrica comuna i viuen en territoris d'altres Estats*.

– CONCRECIONS ENTORN DEL DRET A LA LLIBERTAT RELIGIOSA

»8. Ací faré sols una breu menció del *dret a la llibertat religiosa*, perquè ja fou objecte del Missatge per a la Jornada mundial de la pau de l'any passat. Aquest dret pertany a totes les *Comunitats religioses*, a més de les persones, i enclou la lliure manifestació tant individual com col·lectiva de la convicció religiosa. Se segueix que aquestes minories han de poder celebrar *comunitàriament* llur culte segons els propis ritus. També han de fruit de la possibilitat de proveir a l'educació religiosa mitjançant un ensenyament apropiat i de disposar dels mitjans necessaris. [...]

– LA DIFICULTAT DE TRADUIR LA LLEI EN COMPORTAMENT DAVANT ELS PREJUDICIS I ELS RECELS ARRELATS

»9. Els drets fonamentals de l'home *són avui sancionats en diversos Documents internacionals i nacionals*. Per molt essencials que puguin ser aquests *instruments jurídics*, no basten encara per fer superar actituds de prejudici i recel profundament arrelades, ni per eliminar aquells modes de pensar que inspiren accions directes contra membres de grups minoritaris. *La traducció de la llei en comportament* constitueix un procés llarg i lent, sobretot amb vista a la remoció de semblants actituds, però no per això aquest procés ha d'esdevenir una empresa menys urgent. *No sols l'Estat sinó també cada persona té l'obligació de fer els possibles per assolir aquesta meta*. L'Estat, tanmateix, pot jugar un paper important afavorint la promoció d'iniciatives culturals i d'intercanvis que facilitin la mútua comprensió i també de programes educatius que ajudin a formar els joves en el respecte dels altres i a treure tots els prejudicis, molts dels quals deriven de la ignorància. *Els pares*, després, tenen una gran responsabilitat, ja que els infants aprenen molt observant i són portats a adoptar les actituds dels pares en les relacions amb altres pobles i grups.

»No hi ha dubte que el desenvolupament *d'una cultura basada en el respecte pels altres és essencial per a la construcció d'una societat pacífica, però és massa evident que la pràctica efectiva d'aquest respecte troba avui dificultats no lleus.*

»En concret, *l'Estat ha de vetllar perquè no sorgeixin noves formes de discriminació com, per exemple, en la recerca d'un allotjament o d'un lloc de treball.* Els proveïments dels poders públics en aquest camp són sovint lloablement completats per generoses iniciatives d'associacions de voluntaris, per organitzacions religioses, per persones de bona voluntat, les quals miren de reduir les tensions i de promoure una major justícia social, ajudant molts germans i germanes a trobar una ocupació i un estat digne.

– LES REIVINDICACIONS DE LES MINORIES QUE TENEN PARTICULARS IMPLICACIONS POLÍTIQUES

»10. Sorgeixen problemes delicats quan *un grup minoritari presenta reivindicacions que tenen particulars implicacions polítiques.* A vegades el grup cerca la independència o, almenys, *una major autonomia política.*

»*Desitjo repetir que, en aquestes delicades circumstàncies, el diàleg i les negociacions són el camí obligat per a assolir la pau.* La disponibilitat de les parts a acceptar-se i a dialogar és un requisit indispensable per arribar a una solució equitativa de problemes complexos que poden atemptar seriosament contra la pau. *Al contrari, el refús del diàleg pot obrir la porta a la violència.*

»*En algunes situacions de conflicte, grups terroristes s'arroguen indegudament el dret exclusiu de parlar en nom de les comunitats minoritàries,* i així les priven de la possibilitat d'escollir lliurement i obertament els propis representants i de cercar, sense intimidacions, solucions adequades. A més, els membres d'aquestes comunitats massa sovint sofreixen pels actes de violència comesos abusivament en llur nom.

»*Que m'escollin els qui estan ficats en el camí inhumà del terrorisme: colpir cegament, matar innocents o fer represàlies sagnants no afavoreix una avaluació equànime de les reivindicacions avançades per les minories, per a les quals aquests pretenen actuar (cf. SRS 24).*

– ELS DEURES DE LES MINORIES

»11. Tot dret comporta deures corresponents. *També els membres dels grups minoritaris tenen llurs propis deures envers la societat i l'Estat en què viuen:*

»*En primer lloc, el deure de cooperar, com tots els altres ciutadans, al bé comú.* Les minories, en efecte, han d'oferir llur específica contribució a la construcció d'un món pacífic que reflecteixi la rica diversitat de tots els seus habitants.

»*En segon lloc, un grup minoritari té el deure de promoure la llibertat i la dignitat de cadascun dels seus membres i de respectar les opcions de tots els seus individus, àdhuc si un decidia passar a la cultura majoritària.*

»Després, en situacions de real injustícia, pot tocar als grups de les minories emigrats a l'estranger de reclamar el respecte dels drets legítims per als membres de llur grup que han romàs oprimits en el lloc d'origen i impeditos de fer sentir llur veu. En aquests casos, però, cal usar una gran prudència i un lúcid discerniment, especialment quan no hi ha possibilitats de tenir informacions objectives sobre les condicions de vida de les poblacions implicades.

»Tots els membres de grups minoritaris, arreu on siguin, hauran de valorar conscientment la solidesa de llurs reivindicacions a la llum de l'evolució històrica i de la realitat actual. No fer-ho, comportaria el risc de romandre presoners del passat i sense perspectives per a l'esdevenidor.

– LA RECONCILIACIÓ HA DE SER LA REGLA, EN FUNCIÓ D'UN AMOR QUE ABRAÇA TOTS ELS POBLES

»12. De les reflexions precedents es dibuixa el perfil d'una societat més justa i pacífica, a l'arribada de la qual tots tenim la responsabilitat de contribuir amb tot l'esforç possible. La seva construcció reclama un fort compromís per eliminar no sols les discriminacions manifestes, sinó també totes aquelles barreres que divideixen els grups. La reconciliació, segons justícia, respectuosa de les legítimes aspiracions de tots els qui formen la comunitat, ha de ser la regla. Per damunt de tot i en tot, la pacient trama per a teixir una convivència pacífica troba vigor i acompliment en l'amor que abraça tots els pobles. Aquest amor pot expressar-se en innumbrables i concretes formes de servei a la rica diversitat del gènere humà, u en el seu origen i en el seu destí.

– PEDRA DE TOC I MADURESA CIVIL

»La consciència creixent que hom adverteix avui a cada nivell envers la condició de les minories constitueix al nostre temps un signe d'esperança segura per a les noves generacions i per a les aspiracions d'aquests grups minoritaris. En efecte, el respecte envers ells és considerat, en certa manera, com la pedra de toc per a una harmoniosa convivència social i com l'indicador de la maduresa civil assolida per un país i per les seves institucions. En una societat realment democràtica garantir la participació de les minories a la vida pública és signe d'un elevat progrés civil, i això redunda en honor d'aquelles nacions en les quals és garantida a tots els ciutadans una tal participació en un clima de veritable llibertat.» (Missatge de la Jornada Mundial de la au, Ciutat del Vaticà, 8-12-1988: IGPII, XI/4 [1988] 1788-1797).

– *Un cas particular de minoria ètnica: la minoria gitana*

El Papa, en el discurs pronunciat a la Ciutat del Vaticà el 26-9-1999 i adreçat al Centre d'estudis gitanos, un fragment del qual presentem a continuació, enuncia des d'un punt de vista general, amb to de naturalitat que les minories desitgen ser reconegudes en llur responsable autodeterminació i en llur desig de participar en l'universal destí humà.

Recordem aquests dos mots: autodeterminació i participació. No solament les nacions, sinó també les minories tenen, segons aquest nou text, dret d'autodeterminació, la qual és alhora responsable i participativa. Un cop més el dret d'autodeterminació se'ns presenta com a real i polivalent. Constitutivament analògic, aquest dret té plena vigència en els seus distints nivells de cristallització. Plantejar-lo amb estricta circumscripció al nivell d'independència i als sols casos de descolonització i d'invasió injusta constitueix un error.

Passant al nostre cas concret, enumera les peculiaritats del poble gitano amb to d'elogi. Podem confegir la següent síntesi: la *Unió Romans*, que constitueix una única comunitat cultural gitana, presenta una dimensió comuna caracteritzada, entre altres, per les següents dades: cultura, poble i història propis; vida, ètnia, itinerari característics; manca de fronteres territorials; refús de la lluita armada; dimensió transnacional; mesures legislatives adients en el context comunitari europeu.

El que acabem de dir palesa que ens trobem davant un cas atípic de minoria ètnico-cultural de caràcter transnacional no estatal, que reivindica simultàniament el dret de ciutadania en el país en el qual viu.

«3. Sé com aprecieu de cor la defensa de la vostra cultura i el fer conèixer les tradicions del vostre poble. Us puc assegurar que l'Església us mira amb confiança i us anima a aprofundir les raons i les motivacions ideals de la vostra història. Esteu preocupats per refermar la vostra típica identitat social i cultural; voleu salvaguardar la característica diversitat de vida, ètnia, cultura i itinerari que us distingeix. La família constitueix per a vosaltres el lloc natural de la consciència ètica com a centre de tota l'existència, nucli fix i insubstituïble de la vostra organització comunitària.

»4. [...] Les minories desitgen ser reconegudes com a tals en la llibertat de llur responsable autodeterminació i en el desig de participar en el destí de tota la humanitat. En aquest escenari renovat d'expectatives i projectes, també vosaltres sou cridats a contribuir a la construcció d'un món més fraternal, d'una autèntica "casa comuna" per tots. Vosaltres constituïu una minoria que no coneix fronteres territorials i que sempre ha refusat la lluita armada com a mitjà per a imposar-se; una minoria paradigmàtica en la seva dimensió transnacional, que recull, en una única comunitat cultural, gents disperses en el món i diversificades per raça, llengua i religió. La vostra dispersió us ha empès, als nostres dies, a reunir-vos en una gran organització, la Unió Romans, en la qual conflueixen les associacions dels Rom, nacionals i locals. Gràcies a aquesta estructura, vosaltres espereu de reeixir més fàcilment amb vista a ser reconeguts com a minoria ètnica que té dret a una pròpia identitat cultural i amb una llengua vostra. Alhora vosaltres reivindiqueu el dret de ser ciutadans igualment com la resta en el país en el qual heu escollit de viure. Avui, una àmplia comprensió i disponibilitat de part dels organismes polítics comunitaris surt a l'encontre d'aquestes aspiracions vostres i, amb una tal finalitat, es van posant a punt gradualment algunes

mesures legislatives, si bé resta molt a fer perquè sobre la terra es consolidi l'autèntica cultura de l'acolliment i de la solidaritat.» (Discurs al Centre d'estudis gitanos, Ciutat del Vaticà, 26-9-1991: IGPII, XIV/2 [1991] 656-659).

2) Dimensions del dret d'autodeterminació

Un cop examinat el tema de l'autodeterminació com a fet i com a dret, vegem, a continuació, les característiques que el defineixen en la doctrina de Joan Pau II. Es tracta, d'un dret: a) objectiu, b) d'estricta justícia i respectuós, alhora, dels processos històrics, c) universal, d) plenari, e) fonamental, f) garant de les llibertats fonamentals, g) polièdric, h) fonamentador de la pau, i) expressiu de maduresa històrica, j) vàlid per a tothom, sense excepció, en recolzar sobre principis morals abans que en normes jurídiques, k) que requereix un sistema jurídic mundial, l) que reclama, posat el cas, acords jurídics concrets, m) que implica exigències d'ordre natural, n) necessitat d'una Carta dels drets dels pobles, o) punt de convergència dels drets humans considerats a l'escala dels pobles, p) a exercir dins la comunitat internacional, la qual reuneix no solament Estats sinó també nacions amb drets i deures, q) recolzat en els principis de la legalitat internacional.

Som plenament conscients, en establir aquesta llista, que les característiques esmentades afecten *pleno iure* les nacions-Estat o, si voleu, els Estats nacionals, sia uninacionals, sia plurinacionals (no fem, en aquests moments, problema de terminologia). Però som conscients alhora que, en la doctrina de Joan Pau II, hi ha dos filons que no s'han destacat com calia, un de caire ètico-jurídic i l'altre de caire ètico-antropològic. En virtut del primer, els trets esmentats, d'una banda pertanyen, en principi, a totes les nacions, fins i tot a aquelles que no gaudeixen de les prerrogatives d'un Estat; i, de l'altra, s'han de formular i aprofundir a partir del fet i de la tesi que la comunitat internacional reuneix no solament Estats sinó també nacions, amb drets i deures correlatius; en efecte, el dret internacional no és només un dret interestatal. En virtut del segon, són les dades constitutives –i, doncs, definidores– de les nacions les que fonamenten i exigeixen en darrer terme el dret d'autodeterminació, ençà i enllà de les eventualitats històrico-jurídiques que, en un segon moment, les expressen i garanteixen o bé les reprimeixen i impedeixen. Els drets humans dels pobles precedeixen qualsevol altre dret establert per les lleis humanes. Considerem que amb aquest preàmbul la lectura de les dades que segueixen esdevindrà creixentment convincent, tot i la seva arduïtat; ens reservem, però, el dret de retornar-hi, un cop acabada l'anàlisi, pel que fa al filó ètico-antropològic.

a) *Un dret objectiu*

Ja en el primer any (1979) del seu pontificat, el Papa, adreçant-se a les autoritats civils de la seva pàtria, enumera, entre els drets *objectius* de la nació, el d'èsser *subjecte sòcio-polític*. Si bé fa aquesta enumeració en el context polonès, tanmateix el supera conscientment en passar del camp subjectiu –el de l'amor al seu propi país– al terreny objectiu: tota nació té uns drets que deriven del seu propi ésser. Noteu, a més, que el colonialisme té diverses formes: no només la política, sinó també l'econòmica i la cultural; i que el text distingeix dues vegades entre nació i Estat.

«3. La pau i el veïnatge entre els pobles es poden construir només sobre el principi del respecte dels drets objectius de la nació, com ara el dret a l'existència, a la llibertat, a ser subjecte sòcio-polític i també a la formació de la pròpia cultura i civilització.

»La Doctrina social de l'Església sempre dona suport a l'autèntic progrés i al desenvolupament pacífic de la humanitat; per això –mentre totes les formes del colonialisme polític, econòmic o cultural romanen en contradicció amb les exigències de l'ordre internacional– cal preuar totes les aliances i els pactes que es basen en el respecte recíproc i en el reconeixement dels béns de tota nació i de tot Estat en el sistema de les relacions recíproques. És important que les nacions i els Estats, unint-se entre ells amb vista a una col·laboració voluntària i conforme a la finalitat, trobin al mateix temps en aquesta col·laboració el creixement del propi benestar i de la pròpia prosperitat.» (Discurs a les autoritats civils, Varsòvia, 2-6-1979: IGPII, II/1 [1979] 1379-1384).

b) *Un dret d'estricta justícia i respectuós, alhora, dels processos històrics*

Un any després (1980), el Papa adreçant-se, aquesta vegada, al Cos diplomàtic reunit a Kinshasa, evoca com a cosa normal el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos i el just desig d'accedir a la real autodeterminació –«segons estricta justícia», diu el document– en tots els camps.

A més –diem això tenint present el núm. 34 del document de la Conferència Episcopal Espanyola en el qual hom demana no posar en perill la sobirania d'Espanya en virtut dels «processos històrics» que l'han forjada–, aquest text que presentem aclareix que la possibilitat d'autodeterminació no significa *a priori* renegar de tot «allò que ha emergit de les vicissituds de la història» (per tant, no significa tampoc, *a priori*, anar en contra del bé comú). Si no ho significa en països que tot just ixen del colonialisme, com ara els països africans, menys ho han de significar, en principi, quan hi va la sort de pobles que han conviscut durant segles.

«4. Cal encara evocar el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos, sense que això signifiqui renegar –perquè el seny no ha de ser absent– d'allò que ha emergit de les vicissituds de la història. ¿Com no desitjar, segons estricta justícia, d'accedir al senyotatge real, en tots els camps, del propi destí? Àfrica ha conegut, sobretot en els darrers vint anys, modificacions innegables de la seva estructura política i social. Romanen, no gensmenys, motius de greu preocupació, sia perquè algunes nacions joves han experimentat dificultats pel que fa a assolir en un període tan breu llur equilibri intern, sia perquè, malgrat les iniciatives de les instàncies internacionals, el procés vers la sobirania es palesa o bé massa llarg o bé mancat de les suficients garanties.» (Discurs a les religioses de Kinshasa [el Zaire], 3-5-1980: IGPII, III/1 [1980] 1105-1106).

c) *Un dret universal*

En el següent fragment, el sant Pare declara, en una Eucaristia a Czestochowa, l'any 1979, la universalitat del dret de tota nació –i subratllem la paraula *tota*– a l'existència, a l'autodecisió (autodeterminació), a la pròpia cultura i al desenvolupament. El respecte d'aquests drets és condició de la reconciliació entre les nacions.

Aquestes afirmacions són notables, a més, perquè, en el paràgraf que immediatament les precedeix, Joan Pau II ha parlat (referint-se a Polònia) de «l'amor a aquesta pàtria, amor a la seva cultura i a la seva història, amor als seus valors específics, que decideixen el seu lloc en la gran família de les nacions; amor, finalment, als connacionals, homes que parlen la mateixa llengua i són responsables de la causa comuna que s'anomena pàtria». Observem-hi la inclusió del mot pàtria (inici i termini del paràgraf) i el contingut (clàssic, d'altra banda) de la realitat de la nació: cultura, història, valors específics, llengua, causa comuna.

«Així com la condició de la unitat interna en l'àmbit de tota societat o comunitat, sigui nacional sigui familiar, és el respecte dels drets de tots els seus membres, així també la condició de la reconciliació entre les nacions és el reconeixement i el respecte del dret de tota nació. Es tracta, sobretot, del dret a l'existència i a l'autodecisió, del dret a la pròpia cultura i al seu multiforme desenvolupament. Sabem prou bé, a partir de la història de la nostra pàtria, el preu que ens ha costat la infracció, la violació i la negació d'aquells drets inalienables. És per això que amb més empenta preguem per una reconciliació perdurable entre les nacions d'Europa i del món. Que ella sigui fruit del reconeixement i del respecte real dels drets de tota nació.» (Homilia a Czestochowa [Polònia], 5-6-1979: IGPII, II/1 [1979] 1448).

d) *Un dret plenari*

El següent paràgraf, adreçat l'any 1980 a l'Assemblea plenària de Justícia i Pau, és molt ric en les concrecions dels drets dels pobles i de les nacions: identitat, patrimoni cultural, esdevenidor, romandre amo de la seva sort i independent, capacitat de desenvolupar els propis recursos i de rebre una compensació adient pels fruits del seu esforç. Tenim aquí una nova i feliç explicitació del contingut del dret d'autodeterminació, que abraça els àmbits cultural, econòmic, polític, etc. Ens trobem, doncs, davant d'un dret que és *plenari*, és a dir, el contingut del qual abraça les dimensions bàsiques de l'existència humana (cosa, d'altra banda, totalment lògica, puix que es tracta de salvaguardar el destí de l'home). Sobre el qualificatiu *independent*, que és el que en aquests moments del nostre comentari pot suscitar més qüestions, vegeu el que diem al final de la present enumeració.

«4. A fi de salvaguardar aquest destí de l'home, cada poble i cada nació ha de poder exercir lliurement el seu dret al manteniment i al desenvolupament de la seva pròpia identitat, del seu patrimoni cultural, del seu esdevenidor, bo i tenint els mitjans de romandre amo de la seva sort i independent. Ha de ser capaç de desenvolupar els seus propis recursos i de rebre una compensació adient pels fruits del seu esforç. Ha de poder compartir les riqueses autèntiques del seu patrimoni amb els altres. En resum, ha de poder esdevenir realment un ple particip dins la família de les nacions.» (Discurs a l'Assemblea plenària de *Justícia i Pau*, Ciutat del Vaticà, 14-11-1980: IGPII, III/2 [1980] 1170).

e) *Un dret fonamental*

Nova dimensió: el següent fragment d'un discurs del Papa al cos diplomàtic congregat a la Ciutat del Vaticà l'any 1987 expressa clarament l'íntima relació existent entre els drets dels homes i els dels pobles: ambdós són manifestació de la dignitat humana i pertanyen a l'àmbit dels drets *fonamentals*. Joan Pau II explicita amb claredat i fermesa els drets de les nacions, per via positiva (enumerant-ne cinc concrecions) i per via negativa (recordant-ne els casos de violació notòria). Cal crear les condicions per a fer realitat l'exercici d'aquests drets de les persones i dels pobles.

Pel que fa a la via positiva, noteu la gradació: independència (*ad extra*), identitat (*ad intra*), autoorganització, autogestió i autodecisió (*ex sese*). Des d'un altre punt de vista reiterem, sense por de fer-nos pesats, que l'enumeració dels drets de les nacions palesa els àmbits decisius de la naturalesa humana: polític (independència i autodecisió), cultural (identitat), social i econòmic (organització i autogestió).

«7. Concretament, el respecte de l'home passa a través del respecte dels seus drets fonamentals. A la pregunta capital: "com conservar la pau?", hom ha de respondre:

“dins el marc de la justícia entre les persones i entre els pobles”. Avui nosaltres tenim la sort de veure els drets de l’home cada vegada més definits i cada vegada més fermament reivindicats: el dret a la vida en tots els estadis del seu desenvolupament; el dret a la consideració, prescindint de la raça, el sexe o la religió; el dret als béns materials necessaris per a la vida; el dret al treball i a l’equitativa repartició dels fruits del treball; el dret a la cultura; el dret a la llibertat d’esperit, a la creativitat; el dret al respecte de la consciència i, particularment, a la llibertat de la relació amb Déu.

»A més, cal no oblidar els drets de les nacions a conservar i a defensar llur independència, llur identitat cultural, la possibilitat d’organitzar-se socialment, de gestionar els propis afers i de decidir lliurement el propi destí, sense estar directament o indirecta a mercè de potències estrangeres. Vosaltres coneixeu com jo els casos en els quals aquest dret és palesament violat.

»Aquests drets són l’expressió de les exigències de la dignitat de l’home. Elaborats sobretot a Occident per consciències que havien estat formades pel cristianisme, han esdevingut patrimoni de tota la humanitat i són reivindicats en totes les latituds. Però, tant com una reivindicació, constitueixen per a les persones i per als Estats un deure de crear les condicions que n’assegurin l’exercici. Els països que volen sostreure’s a aquests deures sota distints pretextos –concepció totalitària del poder, obsessió per la seguretat, voluntat de mantenir privilegis per a algunes categories, ideologies, pors de tota mena– ofenen la pau. Viuen una pseudo-pau que, a més a més, pateix el risc de provocar despertaments dolorosos. Quan aquests països ixen de la dictadura sense preparació per a la vida democràtica –com s’ha vist pel que fa a alguns països l’any passat–, el camí és difícil i lent. Cadascú, llavors, ha de conscienciejar-se de les exigències del bé comú, evitant els excessos individualistes de la llibertat. Aquests països, però, mereixen que hom els animi en aquest camí de la pau, l’únic que té valor.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 10-1-1987: IGPII, X/1 [1987] 69-81).

f) *Un dret garant de les llibertats fonamentals*

En el discurs de comiat d’Alemanya l’any 1996, pronunciat a Berlín, el Papa reclama el dret d’autodeterminació dels nombrosos pobles als quals encara no els ha estat reconegut, i el vincula a les *llibertats fonamentals* de la persona, entre les quals s’enumera la *llibertat política*; en efecte, sense llibertat d’autodeterminació no hi ha llibertat política. Mostra també la seva satisfacció perquè els alemanys orientals pogueren finalment exercir-lo.

Aquest text, a més, convida a una doble reflexió. En primer lloc, per via de contrast, hi esdevé palesa la radical contradicció existent entre aquesta divisió imposada (les dues Alemanyes) i la divisió lliurement pactada (la de Txèquia i Eslovàquia), estudiada més amunt. En segon lloc, a títol de realisme, hi és significativa la conscient referència «als (nombrosos) pobles als quals hom ha negat fins ara el dret d’autodeterminació».

Aquesta negació, amb el pas dels anys, dels decennis, dels segles, pot esdevenir paradoxalment una plasmació newtoniana de la següent llei: els pretextos dels pobles opressors que invoquen el factor temps per a consolidar l'*statu quo* que han imposat són inversament proporcionals –en veritat i en bé– a les raons dels pobles oprimits que veuen en la prolongació de llur asserviment una raó decisiva per a exigir-ne la sospirada i definitiva cessació. Ens ve a la memòria la famosa interrogació del discurs de Joan Pau II a la UNESCO (2-6-1980): «No hi ha en el mapa d'Europa i del món, nacions que posseeixin una meravellosa sobirania històrica, provinent de la seva cultura i que, amb tot, al mateix temps estan privades de la seva total sobirania?» Notem que és la cultura la que origina la dita sobirania històrica. I –ho hem vist– qui diu sobirania diu, en el mateix nivell, autodeterminació.

«3. Els homes estaven dividits entre ells per murs i confins mortals. I en aquesta situació, la porta de Brandenburg, el novembre de l'any 1989, fou testimoni que els homes trencaren el jou de l'opressió i s'alliberaren. La porta de Brandenburg tancada era allí com un símbol de la divisió; quan, per fi, fou oberta es convertí en símbol de la unitat i signe que, finalment, s'havia realitzat l'aspiració de la llei fonamental d'assolir la unitat i la llibertat d'Alemanya en lliure autodeterminació. Per això, hom pot dir amb raó que la porta de Brandenburg s'ha transformat en la porta de la llibertat.

»En aquest lloc tan ric d'història em sento impulsat a adreçar una crida urgent, a favor de la llibertat, a tots vosaltres aquí presents, al poble alemany, a Europa –també ella és cridada a la unitat en la llibertat– i a tots els homes de bona voluntat. Tant de bo que aquesta crida arribi també als pobles als quals hom ha negat fins ara el dret a l'autodeterminació: els nombrosos pobles –efectivament són molts– als quals hom no garanteix les llibertats fonamentals de la persona: la llibertat de fe, la llibertat de consciència i la llibertat política.» (Discurs de comiat, Berlín, 23-6-1996: IGPII, XIX/1 [1996] 1613).

g) *Un dret polièdric*

És notable, en el següent text, que pertany a un discurs pronunciat l'any 1980 a la capital de Kinshasa (el Zaire) –i que és anterior en un dia al ressenyat en l'apartat b)– que, tot i parlar del tema a propòsit d'un país que deixa l'estatut de colònia, el Papa fa una reflexió en paral·lel que involucra la seva nació. Polònia té també el dret a l'autodeterminació i no precisament pel mer refús d'una contingència colonial o d'unes invasions estrangeres, sinó, més radicalment, en nom de la justícia i de la dignitat nacional.

El dret d'autodeterminació, diguem-ho sintèticament, és *polièdric*. En efecte, el Papa subratlla que aquest dret és reivindicable –reiterem-ho– en nom de la justícia i de la dignitat nacional, ençà i enllà de les meres contingències històriques; exigeix

efectivitat (participació real dels ciutadans en el guiatge del propi destí); té lloc en un context de llibertat operativa en tots els nivells de la vida política i social; i requereix permanència: ha de romandre; implica una acció perseverant, respectuosa, harmònica; i no se cenneix exclusivament al primer moment –a la primera etapa– d'una reivindicació justa i digna.

«4. [...] És un fenomen que comprenc molt bé, si més no arran dels meus orígens personals. Jo conec, he viscut els esforços duts a terme pel meu poble a favor de la pròpia sobirania. Sé què significa reivindicar el dret a l'autodeterminació en nom de la justícia i de la dignitat nacional. Certament, aquesta no és res més que una etapa, perquè cal encara que l'autodeterminació esdevingui, acte seguit, efectiva i s'acompanyi d'una participació real dels ciutadans en el guiatge del seu propi destí: així igualment el progrés podrà esdevenir més equitativament benefici de tothom. Certament, la llibertat hauria d'obrar en tots els nivells de la vida política i social. La unitat d'un poble requereix també una acció perseverant, respectuosa de les legítimes particularitats i menada alhora de manera harmònica.» (Discurs al President i a la població de Zaire, Kinshasa [el Zaire], 2-5-1980: IGPII, III/1 [1980] 1071-1074).

h) *Un dret fonamentador de la pau*

En un nou discurs al Cos diplomàtic, a l'inici de l'any 1988, Joan Pau II reitera la fórmula: salvaguardar els drets dels homes i dels pobles per a *fonamentar la pau*. Segueixen unes afirmacions bàsiques pel que fa als drets i aspiracions dels «pobles i nacions». Sovint el llenguatge pontifici ajunta, com ja hem vist, aquests dos termes. Per l'ús que en fa, apareix clar que tant es pot referir a les entitats estatals com a les desproveïdes de poder estatal. Parla del dret a l'autodisposició («a disposar de sí mateixos i del seu propi destí»); aquest dret és negat en dos casos: pobles als quals hom no reconeix encara el dret a la independència i pobles sotmesos a una tutela que gairebé esdevé ocupació; en la segona hipòtesi, hom amenaça el dret d'autogovernar-se en funció de la pròpia cultura i història. Insistim-hi novament, puix que no es cansa mai de fer-ho el Papa: allò que legitima bàsicament l'autogovern és la cultura i la història. Remarca la necessitat de tenir en compte l'aspiració –que qualifica de «cada vegada més extensa i legítima»– de tota nació, fins i tot de la menys poderosa, de ser responsable dels propis afers, de ser subjecte del seu esdevenidor, i de no restar a mercè dels més forts. Noteu finalment, en el núm. 8, la inclusió del mot *pau*, com suara vèiem la del mot *pàtria*.

«7. [...] Més concretament, cal fer estables els fonaments de la pau recolzant-los sobre la salvaguarda dels drets de l'home i també dels drets dels pobles.

»8. La justícia, en efecte, passa a través del respecte dels drets dels pobles i les nacions a disposar d'ells mateixos. Una pau durable entre els pobles no pot imposar-se

per la voluntat del més fort, sinó que ha de ser fruit del consentiment de tots en el respecte dels drets de cadascú, particularment dels febles i de les minories.

»Hi ha encara pobles que no veuen reconegut llur dret a la independència. N'hi ha també que pateixen una tutela, gairebé una ocupació, que atempta contra llur dret de governar-se amb conformitat a llurs valors culturals i a llur història.

»Ultra aquests casos extrems, unànimement reprovats, cal tenir compte de l'aspiració, cada vegada més estesa i legítima, de cada nació, fins i tot la menys poderosa, a ser responsable dels propis afers, subjecte del seu esdevenidor i no solament objecte de contractes interessats o de sol·licitud condescendent de part de les altres nacions.

»A l'Est com a l'Oest, el dret dels pobles a disposar de llur destí i a cooperar lliurement amb els altres al bé comú internacional no pot altrament que afavorir la pau en la mesura que cadascú se sentirà més respectat i, doncs, interlocutor a ple títol en el diàleg entre les nacions.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 9-1-1988: IGPII, XI/1 [1988] 55-67).

i) *Un dret expressiu de maduresa històrica*

Les nacions que formen Europa tenen dret a integrar-s'hi com a família dels pobles, bo i mantenint el seu propi dret a l'autodeterminació. Tenim ací un exemple del bé comú europeu rectament entès, és a dir, d'un bé que lluny de suprimir la identitat dels seus components la respecta i l'estima (civilització de l'amor). Aportem aquest text perquè mostra que l'assumpció serena del dret d'autodeterminació de tota nació és signe de maduresa, una *maduresa* que recolza sobre les dimensions històrica, identitària i cultural. Una vegada més, l'autodeterminació apareix com una fluència –un halo, en llenguatge metafòric– de l'ésser de les nacions. Limitar-la a meres emergències postcoloniales o postinvasores i negar-la en cas de secessió és mutilar-la greument.

«4. [...] Cal augurar en bé de tota Europa que s'hi realitzi aquella civilització de l'amor que és inspirada per l'esperit de l'Evangeli i que és alhora profundament humanista. Ella respon, en efecte, a les profundes necessitats i als desigs de l'home, també en la dimensió social de la seva existència. Dins d'aquesta dimensió, la civilització de l'amor mira vers aquella forma de coexistència i de convivència en virtut de la qual Europa hauria de formar una veritable família dels pobles. Com en cada família humana, cada persona que hi pertany troba tot el respecte que mereix, així, en la família dels pobles, totes les nacions –grans, mitjanes i petites– han de ser respectades. Aquestes nacions posseeixen ja una llarga història, la seva plena identitat i la pròpia cultura. A aquesta seva maduresa històrica correspon el dret a l'autodeterminació, cosa que, naturalment, ha d'esdevenir en el context de l'obligat respecte dels corresponents drets de les altres nacions.» (Discurs de comiat, Munich, 19-11-1980: IGPII, III/2 [1980] 1380).

j) *Un dret vàlid per a tothom, sense excepció, en recolzar sobre principis morals abans que sobre normes jurídiques*

Observeu, en el següent discurs al cos diplomàtic, pronunciat al Vaticà el 13-1-1997, que la pau recolza en el diàleg des del respecte de la identitat i de la història de cadascú, només si ho fa sobre la base del dret dels pobles a la lliure determinació del seu destí, de la seva independència i de la seva seguretat. «No pot haver-hi excepcions!», diu el Papa.

Cal, a més, adonar-se de la claredat amb què s'afirma que la qüestió nacional es planteja en l'àmbit de la dimensió moral de la persona humana. Notem la seriositat de les següents afirmacions: cal una llei moral i la valentia de guiar-se segons ella; la garantia dels drets de les persones i de les nacions rau en uns *principis morals* abans que en normes jurídiques; si, cada vegada més, el dret internacional –que «no és només un dret interestatal» (aquesta afirmació és decisiva)–, d'una banda, tendeix a arribar als individus i, de l'altra, és cridat a esdevenir exclusivament un dret de la pau, concebuda en funció de la justícia i de la solidaritat, hem de prendre consciència d'aquesta actual inflexió positiva de la història i contribuir a intensificar-la i expandir-la. El dret comporta una forta connotació moral fins al punt que aquesta, fecundadora del dret, ha d'anticipar-lo, en indicar la mesura del just i del bo. Recordem aquí, generalitzant-la, l'afirmació que Joan Pau II féu a l'Equador (31-1-1985) a propòsit dels pobles indígenes: «els drets humans dels vostres pobles precedien qualsevol altre dret establert per lleis humanes. De llavors ençà el “dret de gents” és la mesura de les mutables lleis positives i el que apressa llur rectitud i eficàcia.»

«3. [...] Tots junts, jueus, cristians i musulmans, israelites i àrabs, creients i no creients, han de crear i consolidar la pau: la pau dels tractats, la pau de la confiança, la pau dels cors! En aquesta part del món, com en les altres, la pau podrà ser justa i durable només si recolza en el diàleg lleial entre parts iguals, en el respecte de la identitat i la història de cadascú, només si recolza en el dret dels pobles a la lliure determinació del seu destí, en la seva independència i en la seva seguretat. No pot haver-hi excepcions. [...]

»Aquests darrers mesos s'ha estès dramàticament un fogall de tensions en tota la regió dels Grans Llacs a l'Àfrica. Particularment, Burundi, Rwanda i el Zaire s'han trobat emprisonats dins l'engranatge fatal de la violència sense fre i de l'etnocentrisme, enfonsant nacions senceres en drames humans que no haurien de deixar indiferent cap persona. No es podrà trobar cap solució mentre els responsables polítics i militars d'aquests països no s'asseguin al voltant d'una taula de negociació, amb l'ajut de la comunitat internacional, per a examinar junts com configurar llurs necessàries i inevitables relacions [...]. Els europeus, però, han de vigilar també, perquè sempre és possible perdre el rumb, com ho ha palesat la crisi dels Balcans: la persistència de

tensions ètniques, els nacionalismes exacerbats i les intoleràncies de tota mena són amenaces permanents. Els fogalls de tensió que queden en el Caucas ens mostren que el contagi d'aquestes energies negatives només pot aturar-se amb la instauració d'una veritable cultura i d'una veritable pedagogia de la pau.

»4. Aquest ràpid panorama de la situació internacional és suficient per a mostrar que, entre els progressos realitzats i els problemes no resolts, els responsables polítics tenen un ampli camp d'acció. I, potser, allò que més manca avui als protagonistes de la comunitat internacional, no són ni els acords escrits ni les seues on poden expressar-se: aquestes són moltíssimes! Allò que falta és una llei moral i la valentia de referir-s'hi.

»La comunitat de les nacions, com tota societat humana, no s'escapoleix d'aquest principi bàsic: ha de regir-se per una regla de dret vàlida per a totes, sense excepció. Tot sistema jurídic, ho sabem, té com a fonament i com a fi el bé comú. I això s'aplica també a la comunitat internacional: el bé de tots i el bé del tot! Això possibilita d'arribar a solucions equitatives en les quals ningú no és perjudicat en profit d'altres, ni que siguin majoria: la justícia és per a tothom, sense que hom faci cap injustícia a ningú. La funció del dret és donar a cadascú allò que li correspon, d'atorgar-li el que li és degut amb plena justícia. El dret comporta, doncs, una forta connotació moral. El mateix dret internacional es fonamenta en uns valors. La dignitat de la persona o la garantia dels drets de les nacions, per exemple, són principis morals abans que normes jurídiques. Això explica que fossin uns filòsofs i uns teòlegs, entre els segles XV i XVII, els primers teòrics de la societat internacional i els precursors d'un reconeixement explícit del dret de gents. A més, hom pot constatar que el dret internacional no és només un dret interestatal, sinó que tendeix cada vegada més a arribar als individus mitjançant les definicions internacionals dels drets humans, del dret mèdic internacional o del dret humanitari, només per citar alguns exemples.

» [...] El dret internacional ha estat força temps un dret de la guerra i de la pau. Crec que és cridat, cada vegada més, a esdevenir exclusivament un dret de la pau, concebuda en funció de la justícia i de la solidaritat. I, en aquest context, la moral ha de fecundar el dret; ella pot exercir fins i tot una funció d'anticipació del dret, en la mesura que indica la direcció d'allò que és just i bo.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 13-1-1997: IGPII XX/1 [1997] 94-97).

k) *Un dret que requereix un sistema jurídic mundial*

El Papa, parlant a la Cort internacional de Justícia de la Haia l'any 1985, remarca l'exigència del desenvolupament d'un «sistema jurídic mundial» que ha d'incloure el dret dels pobles a l'autodeterminació i a la independència. Cal notar que el Papa utilitza indistintament els mots *pobles* i *nacions*, i que atribueix a aquest dret una gran importància. Recordem que aquest dret és la tesi i que la manera de concretar-lo és la

hipòtesi. El text, a més, situa els drets dels pobles en la llera dels drets humans. I, en adreçar-se a la Cort de la Haia, en remarca duplicadament l'abast internacional.

Cal subratllar també la seriosa terminologia que expressa la presència i l'acció de l'Església en aquest tema: compromís, activa implicació, múltiples declaracions, indicació de criteris (en termes legals i en termes morals).

«4. [...] Una exigència de desenvolupar un sistema jurídic mundial ha estat expressada també per la mateixa comunitat internacional.

»5. Tot això requereix perseverança i suport. L'Església catòlica està compromesa en aquest terreny, com es pot veure, per exemple, a partir de la seva activa implicació en les organitzacions internacionals i de les múltiples declaracions favorables de què han estat objecte de part de la Santa Seu. En procedir d'aquesta manera, l'Església indica els criteris que el desenvolupament d'un sistema internacional jurídic ha de satisfer. En termes legals, aquests criteris poden expressar-se com a reconeixement dels drets humans: el dret a la vida de cada individu, el dret a una existència digna d'un ésser humà, i el dret a ser tutelats per la llei; el reconeixement del dret dels pobles a l'autodeterminació i a la independència i el seu dret a gaudir de la justa part de la riquesa econòmica del món. La *Pacem in terris* expressa els criteris fonamentals en termes morals com veritat, amor, llibertat, justícia i solidaritat.» (Discurs al primer ministre holandès, La Haia, 13-5-1985: IGPII, VIII/1 [1985] 1313-1321).

l) *Un dret que reclama, posat el cas, acords jurídics concrets*

El *considerant* de l'acord de base entre la Santa Seu i l'Organització per a l'alliberament de Palestina sobre Jerusalem (15-2-2000) que presentem a continuació té la particularitat de traslladar a llenguatge jurídic de valor internacional la doctrina del Magisteri sobre els drets nacionals dels pobles. La Santa Seu remarca els drets del poble palestí; subscriu la vigorosa fórmula: «realitzar els drets nacionals legítims i inalienables i les aspiracions del poble palestí» (notem que el binomi drets-aspiracions és molt significatiu, ja que aquestes potencien ulteriorment la legitimitat i la inalienabilitat esmentades); i reconeix al poble palestí el seu caràcter de nació. Posat el fet que Palestina i Israel gaudeixen de la condició de nació, del dret a posseir una pàtria i del consegüent dret d'autodeterminació, i que ambdós pobles conviuen en el mateix territori, el pacte rebla la doctrina que afirma que el dret d'autodeterminació, en cas de conflicte, postula negociacions i un acord garantits internacionalment.

Considerants del preàmbul:

«[...] Demanant una solució pacífica del conflicte palestino-israelià, que hauria de realitzar els drets nacionals legítims i inalienables i les aspiracions del poble palestí, la qual cosa s'ha d'assolir mitjançant negociació i acord, per garantir la pau i la seguretat

a tots els pobles de la regió sobre la base del dret internacional, conforme a les resolucions de les Nacions Unides i del seu Consell de seguretat;

»Declarant que una solució equitativa per a la qüestió de Jerusalem, basada en les resolucions internacionals, és fonamental per a una pau justa i duradora a Orient Mitjà, i que les decisions i les accions unilaterals que alteren el caràcter i l'estat específic de Jerusalem són moralment i legalment inacceptables. [...]

»Reclamant, per tant, un estatut especial per a Jerusalem, garantit internacionalment, que ha de salvar els següents elements: [...]

»c) La identitat pròpia i el caràcter sagrat de la ciutat i la seva herència religiosa i cultural, que té un significat universal. [...]

»Reconeixent que els palestins, independentment de llur afiliació religiosa, són membres iguals de la societat palestina. [...]» (Acord de base entre La Santa Seu i l'Organització per l'alliberament de Palestina, Ciutat del Vaticà, 15-2-2000, Documents d'Església, núm. 741, pp. 267)

m) *Un dret que implica exigències d'ordre natural*

En el discurs de benvinguda a Betlem l'any 2000, el Papa afirma el «dret natural del poble palestí a posseir una pàtria» i el dret del dit poble a viure les relacions amb els pobles veïns «en pau i tranquil·litat». Essent naturals o per fluir del dret natural, aquests drets tenen profundes implicacions polítiques que han de ser garantides pel dret positiu internacional; aquesta afirmació rebla la tesi de la necessitat i la urgència d'una legislació planetària a fi de resoldre plenament les legítimes aspiracions nacionals dels pobles. Una vegada més, el Papa recorda que la negociació, les actituds de compromís i l'acceptació de les exigències de justícia són fonamentals per a superar les situacions conflictives en aquest camp.

«2. [...] La Santa Seu sempre ha reconegut que el poble palestí té el dret natural a una pàtria i el dret a poder viure en pau i tranquil·litat amb els altres pobles d'aquesta àrea. (Cf. RA). En l'àmbit internacional, els meus predecessors i jo hem proclamat repetidament que no es podria posar terme al trist conflicte que afecta Terra Santa sense *garanties estables per als drets de tots els pobles implicats*, sobre la base de la llei internacional i de les importants resolucions i declaracions de les Nacions Unides.

»Tots hem de seguir treballant i pregant per l'èxit de tot esforç autèntic adreçat a portar la pau a aquesta terra. Només amb una pau justa i durable –no imposada sinó garantida mitjançant negociacions– es podran satisfer les legítimes aspiracions palestines. Només llavors, Terra Santa veurà la possibilitat d'un nou futur lluminós, ja no més inútilment perdut en rivalitats i conflictes sinó sòlidament fonamentat en l'enteniment i cooperació per al bé de tots. L'èxit depèn en gran mesura de la coratjosa

disponibilitat dels responsables del destí d'aquesta part del món per assumir noves actituds de compromís i d'acceptació de les exigències de justícia.» (Discurs de benvinguda, Betlem, 22-3-2000).

n) *Un dret necessitat d'una Carta dels drets dels pobles*

El següent discurs, pronunciat l'any 1995 a la Ciutat del Vaticà, que constitueix una síntesi recordatori de l'extensa exposició feta pel Papa a l'ONU el dia 5 d'octubre del mateix any, subratlla especialment que manca un acord internacional que sancioni els drets i els deures de les nacions; cal una *Carta dels drets dels pobles* que garanteixi llur dret a existir en convivència, tolerància i solidaritat. Remarquem els adjectius que qualifiquen els drets esmentats: originaris i inalienables i, alhora, llur contingut concret: existència, llengua i cultura pròpies, educació de les noves generacions segons les pròpies tradicions i respecte dels drets universals, particularment de les minories. Tinguem també presents les altres llistes específiques que han anat sortint en el decurs del comentari.

Sobretot, atorguem al paràgraf núm. 4 la extraordinària importància que posseeix, per a la nostra qüestió, l'afirmació inicial: «Es tracta de reconèixer i promoure, *per a totes* les Nacions del món, més enllà de les diverses configuracions que poden assumir en el pla jurídic-estatal, alguns drets originaris i inalienables» (*idem*). Insistim: 1. Es tracta dels drets de les *nacions* i dels *pobles*, no dels Estats. 2. Tant és així, que aquests drets són vàlids «més enllà de les diverses configuracions que poden assumir en el pla jurídic-estatal». Reiterem-ho sense cansament: les nacions (i els pobles) poden configurar-se jurídic-estatalment com a Nacions-Estat (Estats simples: Estats uninacionals), com a nacions dins d'un Estat (Estats compostos: Estats plurinacionals), com a Nacions-Estat associades a un(s) altre(s) Estat(s), com a nacions autònomes dins d'un Estat, com a nacions federades o confederades, etc. 3. Aquests drets són *originaris* i *inalienables*; no són, doncs, drets merament *polítics*, concedits per la llei, ni tan sols si aquesta és la Llei fonamental o Constitució; al contrari; les lleis (en els seus diversos nivells) han de reconèixer-los i promoure'ls, en funció, sempre, del bé comú. 4. D'aquí el greu que ens sap que la *Instrucció Pastoral* ignori aquests ensenyaments i, conseqüentment, prengui posicions esbiaixades i desorientadores.

«3. En els darrers cinquanta anys hem estat testimonis d'una constant recerca de la llibertat de part d'homes i dones coratjosos, de totes les latituds. Les revolucions no violentes de 1989 i la caiguda de barreres històriques entre l'Est i l'Oest d'Europa són un viu testimoni de com el cor de l'home desitja incessantment aquest valor fonamental. Rere la prova dels fets, la Declaració universal dels drets de l'home ha demostrat la seva perenne actualitat. Hi foren afirmats solemnement la dignitat de la persona

humana amb els drets que li pertanyen, a partir del de la llibertat de consciència i de religió.

»La meditació sobre aquest aniversari, però, m'ha induït a posar en relleu que no hi ha avui, ara com ara, un anàleg acord internacional que sancioni de manera adequada els drets de les nacions. Si la Carta dels drets humans fonamentals il·lumina de manera eloqüent els drets de les persones, cal ara treballar per assolir una Carta que preservi i promogui el dret dels pobles a existir en un esperit de respectuosa convivència, de recíproca tolerància i de concreta solidaritat.

»Avui som espectadors de dos fenòmens aparentment contradictoris: d'una banda, constatem el lliure unir-se o federar-se de grups enters de nacions o països en entitats comunitàries més àmplies; de l'altra, veiem que tornen a emergir i prorrompre particularismes, que són símptoma d'una necessitat d'identitat i de supervivència enfront de vastos processos d'assimilació cultural. Una *Carta de les Nacions*, per tant, que interpreti i ordeni aquests impulsos complementaris en el quadre dels principis ètico-jurídics fonamentals de la humanitat podrà contribuir a una més pacífica convivència entre els pobles.

»4. Es tracta de reconèixer i promoure, per a totes les Nacions del món, més enllà de les diverses configuracions que poden assumir en el pla jurídic-estatal, alguns drets originaris i inalienables: el dret d'existir, de tenir una llengua i cultura pròpia, de l'educació de les generacions més joves segons les pròpies tradicions, però sempre amb respecte dels drets de tothom, particularment de les minories.» (Discurs en el retorn del viatge apostòlic als Estats Units, Ciutat del Vaticà, 11-10-1995: IGPII, XVIII/2 [1995] 808-818).

o) Un dret punt de convergència dels drets humans considerats a escala dels pobles

Presentem a continuació un fragment d'una carta adreçada per Joan Pau II al Director de la UNESCO en el cinquantè aniversari de l'esmentat organisme, ressò també del discurs a l'ONU del 5 d'octubre de 1995.

El Papa afirma, en clau positiva, que cal reconèixer els drets de les nacions; aquestes –notem-ho– són definides sintèticament, si voleu lapidàriament –per enèsima vegada!– com a comunitats unides sobretot pels lligams de la cultura. Es tracta d'un ensenyament constant del Papa actual. Entre els drets de les nacions, aquest fragment reitera els relatius a la llengua, la cultura, la construcció de l'esdevenidor i la transmissió del patrimoni cultural a les noves generacions (no una transmissió qualsevol, sinó aquella que es realitza a través d'una educació adient). Aquestes comunitats, de manera reflexiva, conscient, transmeten pedagògicament el seu patrimoni cultural als joves. Acte seguit, el text afirma que «es tracta dels drets humans

considerats a escala dels pobles». Novament ens trobem davant d'una altra afirmació fonamental que ja coneixem: els drets dels pobles són una plasmació social dels drets humans. Repetim-ho: l'home, ésser alhora constitutivament individual i social, com a social origina els pobles i, doncs, els drets fonamentals dels pobles.

El Papa recalca que aquests drets pertanyen a totes les nacions, *fins i tot a aquelles que no gaudeixen de les prerrogatives d'un Estat*. Heus ací una nova afirmació de valor decisiu per a les nacions constrenyides a assimilar per força els valors d'un Estat assimilista que els nega els serveis d'un veritable Estat. Retinguem-ho: la mancança d'Estat no fa minvar gens els drets inherents a l'ésser de la nació. També de manera lapidària, la carta fonamenta i emmarca els drets de tota nació a realitzar la seva existència. Fonament: en funció de les seves pròpies tradicions. Marc: en el respecte dels drets humans de tothom.

«En efecte, la persona humana no pot ser considerada en la seva sola existència individual: ella té una dimensió social. És precisament en les comunitats on es realitza en gran part l'expandiment de la persona. És també aquí on sorgeixen conflictes perillosos, quan els membres d'un grup se senten oprimits o amenaçats com a tals. Per a refermar la pau, cal, doncs, que hom reconegui els drets de les nacions, comunitats unides per diversos lligams, sobretot pels de la cultura. Els àmbits on treballa la vostra organització són fonamentals per garantir els drets de les nacions, especialment el dret de conservar la pròpia llengua i la pròpia cultura, o el dret de construir el propi esdevenidor, bo i transmetent el propi patrimoni cultural a les joves generacions mitjançant una educació adient. Es tracta aquí dels drets humans considerats a l'escala dels pobles. Per construir una civilització de la pau és cada vegada més important valorar i garantir els drets de tota nació –fins i tot si ella no gaudeix de les prerrogatives d'un Estat– a realitzar la seva existència en funció de les seves pròpies tradicions i en el respecte dels drets humans de tothom.» (Carta al director de l'UNESCO, en el 50è aniversari de l'organització, Ciutat del Vaticà, 14-10-1995: IGPII, XVIII/2 [1995] 849-850).

p) *Un dret a exercir dins la comunitat internacional, la qual reuneix no solament Estats, sinó també nacions amb drets i deures*

En el darrer fragment del present apartat –que pertany a un discurs adreçat també al Cos diplomàtic l'any 1996–, Joan Pau II reitera que *la comunitat internacional reuneix no solament Estats, sinó també nacions, amb drets i deures*. És important veure la conscient continuïtat, en el Magisteri, d'aquesta tesi fonamental que, d'altra banda, palesa amb ulterior vigor l'altra tesi de la diferència entre Estat i nació, no solament *ad intra* (interrelació d'ambdós elements), sinó també, com s'esdevé en el present cas, des del punt de vista de les relacions Estats-Estats, Estats-nacions i nacions-nacions

en l'àmbit planetari. Els Estats, en efecte, tendeixen a absorbir unilateralment aquest entramat de relacions, reduint les internacionals a les soles interestatals. Nacions i Estats constitueixen –han de constituir– la «família de les nacions» (és interessant notar que, espontàniament, parlem més de família de les nacions que de família dels Estats). Cal definir-ne i garantir els drets i matisar-ne els deures; i cal substituir-hi els dret dels forts per la tesi i el fet de la reciprocitat. Aquesta, en registre positiu, comporta acolliment i compartició; i, en clau negativa, refusa –remarquem-ho amb la mateixa energia amb què ho fa Joan Pau II– «els nacionalismes dominadors que han esquinçat i esquincen encara Europa i Àfrica». Són els nacionalismes dels *forts* i no els nacionalismes que cerquen justa *reciprocitat*, sovint els dels febles.

«8. Com he pogut reiterar moltes vegades, allò que la Comunitat internacional reuneix no són només Estats, sinó també nacions formades per homes i dones que entreteixeixen una història personal i col·lectiva. Són els seus drets allò que es tracta de definir i de garantir. Però cal, a la llum del model del que s'esdevé en una família, matisar-los tot recordant la importància dels deures correlatius. En ocasió de la meua recent visita a la seu de les Nacions Unides a Nova York, he usat l'expressió "família de les nacions". Remarcava llavors que "el concepte de *família* evoca immediatament quelcom que va més enllà de les simples relacions funcionals o de la mera convergència d'interessos. La família és, per naturalesa, una comunitat fonamentada sobre la confiança recíproca, el suport mutu i el respecte sincer. En una autèntica família no hi ha el domini dels forts; al contrari, els membres més febles són, precisament per la seva feblesa, doblement acollits i servits" (Discurs a l'Assemblea general de l'ONU, 5-10-1995, núm. 14).

»És el veritable sentit d'allò que el dret internacional eleva a teoria mitjançant la noció de *reciprocitat*. Cada poble ha d'estar disposat a acollir la identitat del seu veí: som a les antípodes dels nacionalismes dominadors que han esquinçat i esquincen encara Europa i Àfrica! Cada nació ha d'estar disposada a compartir els seus recursos humans, espirituals i materials per sortir a l'encontre d'aquells que se'n troben més mancats que no pas els seus respectius membres.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 13-1-1996: IGPII, XIX/1 [1996] 62.64).

q) *Un dret recolzat en els principis de la legalitat internacional*

En un nou discurs al Cos diplomàtic, pronunciat l'any 2001, el Papa insisteix, a propòsit del conflicte àrab-israelià, en el retorn als principis de la *legalitat internacional*, tot marcant les directrius –en clau negativa– de no apropiari-se dels territoris mitjançant la força; i –en clau positiva– de possibilitar el dret dels pobles a disposar de si mateixos. Connectant amb la dita clau negativa, el text refusa, una vegada més, la violència armada –i en especial el terrorisme– com a mitjà per a fer valer, sia els drets, sia les ambicions. Pel que fa a Espanya, a més de subratllar la importància d'aquest text tan

expressiu, remetem a les reflexions que farem més endavant entorn de la reconciliació i el perdó.

Quant a l'Extrem Orient, Joan Pau II, d'una banda, elogia el diàleg llavors establert entre les dues Corees i, de l'altra, el procés de Timor vers la independència. No oblidem, pel que fa a Timor, que el procés de pacificació només assolí un inicial estadi de definitiva consolidació quan una intervenció armada de caire internacional garantí el previ i heroic esforç de la població adreçat vers l'efectiva realització del seu dret a l'autodeterminació.

La naturalesa i la importància de la norma de «retornar als principis de la legalitat internacional» ens obliga a recordar el següent: 1. el Papa no enumera tots el principis, sinó que n'esmenta «només els més importants»; 2. el primer (prohibició de l'apropiació de territoris mitjançant la força) és tan èticament obvi com sovintejadament contradit amb les paraules i els fets en el decurs de la història; 3. el segon (dret dels pobles a disposar de si mateixos) constitueix el nucli de la nostra tesi i de la nostra reflexió; 4. el tercer (respecte de les resolucions de les Nacions Unides) troba una síntesi autoritzada en la *Declaració del cinquè aniversari de les Nacions Unides* (Res. AG 50/6, de 9 de novembre de 1955), en la qual llegim tres assercions íntimament connectades: (a) enunciació del dret d'autodeterminació: «Continuar reafirmant el dret de tots el pobles a disposar d'ells mateixos tenint en compte la situació especial dels pobles sotmesos a la dominació colonial o a altres formes de dominació o d'ocupació estrangeres, i reconèixer el dret dels pobles a prendre mesures legítimes conformement a la Carta de les Nacions Unides per complir el seu dret inalienable a l'autodeterminació»; (b) intangibilitat de la integritat territorial o la unitat política d'Estats sobirans o independents: «Això no ha de ser interpretat com una autorització o un estímul a qualsevol mesura dirigida a desmembrar o comprometre, totalment o parcial, la integritat territorial o la unitat política d'Estats sobirans i independents»; (c) capteniment intern d'aquests Estats: els esmentats Estats són «respectuosos del principi de la igualtat dels drets i de l'autodeterminació dels pobles, i, per tant, dotats d'un govern que representa la totalitat de la població pertanyent al territori, sense cap mena de distinció.» Notem tant el vigor de l'afirmació com l'absoluta lògica de la conseqüència d'aquest tercer punt, tant sovintejadament silenciats.

Aquest tercer aspecte, ignorat i menystingut per molts Estats i pels seus especialistes jurídic-polítics, és, no obstant això: 1. clar en la seva lògica interna, ja que no té sentit que, pel fet de ser territorialment íntegres i políticament uns, els Estats incompleixin *ad intra* allò que proclamen i reclamen *ad extra*; 2. clar en la seva praxi interna i, per tant –notem el vigor d'aquesta deducció–, dotats d'un govern que, en clau positiva, «representa la totalitat de la població pertanyent al territori» i, en clau

negativa, ho fa «sense cap mena de distinció»; 3. clar –encara que discutit pels polítics i especialistes de tendència homogeneïtzadora– en la interpretació de la dita representació, que ho és, sia d'un únic poble o nació (Estats simples) o de distints pobles o nacions (Estats compostos). En aquest segon cas, la representació sense distinció no pot privilegiar un d'aquests pobles o nacions en detriment dels altres. Si ho fes, contradiria palesament el dret d'autodeterminació dels dits pobles, inferiorment tractats. Com ja hem dit anteriorment (vegeu p. 56) la qüestió es redueix a estructurar una forma de govern que tracti els diversos pobles de l'Estat en qüestió talment que se sentin representats igualment i efectiva, sense cap mena de distinció. Si no es procedeix així s'esdevé la següent tragèdia: un cop alliberats de l'opressió colonial, els nous Estats arribats a la independència que contenen en el seu si pobles, nacions, ètnies, minories nacionals, etc. (cal precisar bé en cada cas) s'estructuren hegemònicament entorn d'un d'aquests poble, nació, ètnia, minoria nacional, etc., afirmant i imposant llur ésser i acció sobre la resta, negant la totalitat i establint com a única la pròpia distinció.

«3. [...] Israelians i palestins no poden imaginar llur futur si no és conjuntament, i cada una de les dues parts ha de respectar els drets i les tradicions de l'altra. És ben bé l'hora de retornar als principis de la legalitat internacional: prohibició de l'apropiació de territoris mitjançant la força, dret dels pobles a disposar de si mateixos, respecte de les resolucions de l'Organització de les Nacions Unides i de les Convencions de Ginebra, esmentant només els més importants. Si no és així, tot és de tómer: des d'iniciatives unilaterals arriscades, fins a una extensió difícilment controlable de la violència.

»Aquesta mateixa llum arriba a la resta de regions del nostre planeta on els homes han elegit la violència armada per a fer valer els seus drets o les seves ambicions. Penso en aquest moment en *Àfrica* [...]. Més a prop nostre cal mencionar –i amb quina tristesa!– els atemptats terroristes que sembren la mort a *Espanya* i que deformen el país tot humiliant l'entera Europa, que es troba en recerca de la seva identitat. És vers Europa on adrecen encara la mirada tants de pobles com a un model en el qual inspirar-se. Que Europa no obli mai les seves arrels cristianes que han fet fecund el seu humanisme! Que sigui generosa amb aquells –individus o nacions– que truquen a les seves portes!

»4. [...] La desconfiança, les lluites, com també les seqüeles de les crisis del passat poden, en realitat, ser sempre superades mitjançant la bona voluntat i la solidaritat internacional. *Àsia* ens n'aporta la prova amb el diàleg establert entre *les dues Corees* i amb el procés de *Timor Oriental* vers la independència.» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 13-1-2001).

r) *Síntesi*

Un cop finalitzada l'anàlisi, retornem, com hem dit, a les consideracions preambulars a fi de validar-les ulteriorment, donada la transcendència del tema. Ens limitarem al filó ètico-antropològic, que decideix de l'ètico-jurídic. Aquest darrer fou suficientment enunciat amb i per les pertinents formulacions de Joan Pau II.

Doncs bé, una nova lectura sintètica del que hem analitzat (feta també amb finalitat persuasiva, com les anteriors) ens duu als següents resultats (els reduïm a catorze), resseguint les setze dimensions estudiades:

- a. La nació té drets objectius, com ara a l'existència, a la llibertat, a ésser subjecte socio-polític i a la formació de la pròpia cultura i civilització.
- b. Els pobles tenen dret a disposar d'ells mateixos i el just desig d'accedir al senyoratge real, en tots els camps del propi destí.
- c. Tota nació té dret a l'existència, a l'autodecisió, a la pròpia cultura i al seu multiforme desenvolupament.
- d. Cada poble i cada nació ha de poder exercir lliurement el seu dret a mantenir i desenvolupar la pròpia identitat, el seu patrimoni cultural, el seu esdevenidor, a tenir els mitjans de romandre amo de la seva sort i independent, a desenvolupar els seus recursos, a ser compensat pel seu esforç, a compartir les riqueses del seu patrimoni amb els altres, a esdevenir ple partícip dins la família de les nacions.
- e. Les nacions tenen dret a conservar i defensar llur independència, llur identitat cultural, la possibilitat d'organitzar-se socialment, de gestionar els propis afers i de decidir lliurement el propi destí. Aquests drets són l'expressió de les exigències de la dignitat de l'home. Constitueixen per a les persones i per als Estats un deure de crear les condicions que n'assegurin l'exercici.
- f. Són nombrosos els pobles als quals hom ha negat fins ara el dret d'autodeterminació, als quals hom no garanteix les llibertats fonamentals de la persona, entre les quals la llibertat política.
- g. El dret d'autodeterminació, reivindicable en nom de la justícia i de la dignitat nacional, ha de ser efectiu i ha d'ésser acompanyat d'una participació real dels ciutadans en el guiatge del seu propi destí.
- h. Els pobles i nacions tenen el dret de disposar d'ells mateixos. Una pau durable no pot imposar-se per la voluntat del més fort, sinó que ha d'ésser fruit del consentiment de tots en el respecte dels drets de cadascú, particularment dels

febles i de les minories. Cal tenir compte de l'aspiració de cada nació, fins i tot la menys poderosa, a ser responsable dels propis afers i subjecte del seu esdevenir.

- i. En la família dels pobles, totes les nacions –grans, mitjanes i petites– han de ser respectades. Aquestes nacions posseeixen ja una llarga història, la seva plena identitat i la pròpia cultura. A aquesta seva maduresa històrica correspon el dret d'autodeterminació en el context de l'obligat respecte dels corresponents drets de les altres nacions.
- j. La dignitat de la persona o la garantia dels drets de les nacions són principis morals abans que normes jurídiques.
- k. Un sistema jurídic mundial ha d'incloure, ultra els drets humans, el dret dels pobles a l'autodeterminació, a la independència i a gaudir de la justa part de la riquesa econòmica del món.
- l. En concret, posem per cas, el poble palestí té drets nacionals legítims i inalienables i té dret natural a una pàtria i el dret a poder viure en pau i tranquil·litat amb els altres pobles d'aquesta àrea.
- m. Cal treballar per assolir una Carta que preservi i promogui els drets dels pobles a existir, en convivència, tolerància i solidaritat; cal reconèixer i promoure, per a totes les nacions del món, alguns drets originaris i inalienables; aquests drets comprenen com a continguts l'existència, llengua i cultura pròpies i l'educació de les noves generacions segons les pròpies tradicions, alhora que el respecte dels drets universals, particularment de les minories. Es tracta de reconèixer-los i de promoure'ls, més enllà de les diverses configuracions jurídic-estatals.
- n. Les nacions tenen dret a la pròpia llengua, a la pròpia cultura, a la construcció del propi esdevenidor i a la transmissió del propi patrimoni cultural a les noves generacions mitjançant una educació adient. Es tracta aquí dels drets humans considerats a l'escala dels pobles. Aquests drets pertanyen a totes les nacions, fins i tot a les que no gaudeixen de les prerrogatives d'un Estat. Tota nació té dret a realitzar la seva pròpia existència en funció de les seves tradicions i en el marc del respecte dels drets humans de tothom. Cada poble ha d'estar disposat a acollir; cada nació ha d'estar disposada a compartir.

Com aplicar concretament, entre nosaltres, aquesta doctrina sobre els drets de les nacions?

Partirem del fet, admès implícitament per la *Instrucció pastoral* en el núm. 28, que a Espanya hi ha «nacions o realitats nacionals legítimament vinculades per llaços històrics, familiars, religiosos, culturals i polítics a altres nacions dins el mateix Estat».

Havent assentat, d'una banda, que les nacions gaudeixen, «en determinades circumstàncies i condicions» del dret de sobirania política i, de l'altra, que aquesta és – també ella– un concepte analògic, nosaltres considerem que les nacions de l'Estat espanyol –Catalunya i Euskadi entre elles– que continuen replantejant pels camins del diàleg i de la negociació la seva relació amb l'Estat, tenen el dret de fer-ho, a la claror de la Doctrina social de l'Església i atenent sempre el bé comú. Com hem vist i com concretarem ulteriorment en el que segueix, les plasmacions d'aquests replantejaments abracen des del model autonòmic passant pel federal, fins el confederal i el sobirà, tenint present, alhora, les circumstàncies, les condicions i les exigències objectives del bé comú, dinàmicament considerat; i sense oblidar la dimensió analògica dels conceptes que entren en joc.

3) Peroració, a la claror dels principis esmentats

a) *Consideracions globals*

El dret d'autodeterminació, punt clau en aquesta part del document, i sobre el qual recolza el judici moral pel que fa a certes opcions nacionalistes, no obliga, com hem vist i com afirma el paràgraf núm. 28, a establir una *sobirania política* (entesa com a estatal) com a únic mitjà de dur-lo a terme. De forma anàloga, el dret a escollir estat de vida no obliga per si mateix a casar-se. En cap dels dos casos, però, no exclou l'una o l'altra hipòtesi; cosa que sí fa el text episcopal quant a l'autodeterminació en cas de secessió. La citació núm. 28 a peu de pàgina –vegeu-ne el comentari a la pp. 35 i 36– no tanca la porta a aquesta opció, sinó que expressa la necessitat de fer un judici moral per a cada cas concret, a causa de la complexitat del fenomen. Aquesta no invalida el principi, sinó que obliga a primfilar el mode de dur-lo a terme. Les nacions poden exercir llur intrínseca sobirania espiritual de diverses maneres, sempre, però, dins un clima de llibertat, garantida per l'exercici del dret a l'autodeterminació, tal com afirma el sant Pare en el discurs, ja comentat, a l'ONU del 5-10-1995: «Aquest dret fonamental a l'existència no exigeix necessàriament una sobirania estatal, ja que són possibles diverses formes d'agregació jurídica entre diferents nacions, com ara en els Estats federals, en les Confederacions o en els Estats caracteritzats per àmplies autonomies regionals. Poden existir circumstàncies històriques en les quals agregacions altres que una única sobirania estatal poden resultar fins i tot aconsellables, però a condició que hi hagi un clima d'autèntica llibertat, garantida per l'exercici de l'autodeterminació dels pobles.» Adonem-nos que aquest text afirma d'una

manera totalment clara que el dret d'autodeterminació *garanteix* la llibertat, que és condició del dret de les nacions a l'existència.

El text de la Conferència Episcopal Espanyola recolza en la primera part de l'afirmació pontifícia, per a negar-ne tot seguit, la segona part. El sant Pare adreça aquest discurs a l'Organització de les Nacions Unides i, doncs, ho fa amb un abast universal: no redueix la seva doctrina a unes determinades nacions, sinó que allò que enuncia val per a totes. Afirmar, com fa el document episcopal, que, en funció dels vincles històrics, familiars, religiosos, culturals i polítics existents entre les diverses nacions dins d'un Estat, «no es pot dir que les esmentades nacions gaudeixen necessàriament d'un dret a la sobirania política» no s'adiu prou amb la doctrina de l'esmentat discurs pontifici. Allò que no reflecteix la doctrina pontifícia és el *principi de les nacionalitats* de Mancini, segons el qual tota nació que vulgui assolir la plenitud de la seva personalitat, ha d'esdevenir Estat. No nega, però, que si una nació considera que aquest és el camí adient per a garantir i portar a plenitud la seva fisonomia nacional no pugui fressar-lo. Del fet de *no ser necessària*, ara i aquí, una determinada configuració no es dedueix la negació del dret.

Cal, a més, diferenciar la sobirania *política* –que pot articular-se de diverses maneres– de la sobirania *estatal*, que n'és una de les possibles cristallitzacions. El discurs del sant Pare davant l'ONU fa referència a la sobirania *estatal*, no a la sobirania *política*.

Si els subjectes de les dites *vinculacions* són nacions, i les nacions –totes– posseeixen el dret d'autodeterminar-se, com a dret fonamental i no com a mer dret concedit per l'Estat o altres estructures superiors, aleshores, limitar el dret real i originari d'autodeterminació política als casos de colonització o d'invasió injusta comporta una seriosa reducció de la Doctrina social de l'Església en aquest àmbit: calen moltes matisacions. És evident que aquest dret –com tot dret– s'ha d'exercir tenint en compte el bé comú, i no només l'intraestatal, sinó també l'interestatal i l'internacional; però el bé comú no nega mai *a priori* cap de les possibilitats concretes d'autodeterminar-se, i menys encara un dret fonamental de les nacions. A la claror dels textos que hem adduït, insistim que es tracta d'un dret *bàsic, fonamental i universal*.

b) *El número 29 de la Instrucció Pastoral*

Passem ara a reflexionar sobre el núm. 29 del document episcopal, que fa així:

29. Las naciones, aisladamente consideradas, **no gozan de un derecho absoluto a decidir sobre su propio destino**. Esta concepción significaría, en el caso de las personas, un individualismo insolidario. De modo análogo, **resulta moralmente inaceptable que las naciones pretendan unilateralmente una configuración política de la propia realidad y, en concreto, la reclamación de la independencia en virtud de su sola voluntad**. La “virtud” política de la solidaridad, o, si se quiere, la caridad social, exige a los pueblos la atención al bien común de la comunidad cultural y política de la que forman parte. **La Doctrina Social de la Iglesia reconoce un derecho real y originario de autodeterminación política en el caso de una colonización o de una invasión injusta, pero no en el de una secesión.**

La *Instrucció* posa en relleu la no absoluta dels drets. Ara bé, pensem que parlar de drets *absoluts* pot portar a equívocs. Tampoc les persones no tenen un dret *absolut* –segons com s’entengui i en el sentit que li dóna el text–, a la pròpia vida, ni a casar-se, ni a disposar del seu propi destí. Cal exercir tots els drets, inclosos els fonamentals, tenint en compte el bé comú, la qual cosa fa que hom estigui disposat, posem per cas, a donar la vida pels qui estima o per la pàtria. Si la vida fos un dret *absolut* –mal entès–, hom no podria defensar els seus fins a la mort, cosa que contradiu el sentit comú i l’amor més elemental. Si *absolut*, però, equival a fonamental i, doncs, inviolable i inalienable, aleshores, persones i pobles tenen dret a autodeterminar-se, les primeres escollint estat de vida i, els segons, endegant unes estructures polítiques adients en el marc del bé comú universal. Cal afegir que, en el sentit del text, ni les nacions, ni els Estats, ni, per extensió, les estructures macroestatals, no tenen cap dret *absolut*, ni a impedir la secessió d’alguns dels seus membres, ni a mantenir l’estructura que posseeixen. Fer recaure el pes de la condemna en un sol dels membres en qüestió és una veritat a mitges que no facilita un judici moral equilibrat.

Tampoc no és just pressuposar que el fet de la secessió implica de per si un egoisme; exemples com els de l’ex-Iugoslàvia són prou lluminosos, com hem vist, per a mostrar-ho.

Reiterem que el text episcopal, en aquesta cinquena part, fa també afirmacions que pretenen vincular les consciències; en efecte, duu el tema en qüestió al terreny d’allò que considera «moralment inacceptable». Tanmateix, les afirmacions haurien de fer-se, a més, dins l’àmbit de la virtut de la prudència. Hom pot contribuir al bé comú i a la solidaritat de moltes maneres que no forçosament resten vinculades a una concreta estructura política. La història d’Europa és un bon exemple del que estem dient, puix que, en el decurs dels darrers cent anys, s’ha multiplicat considerablement el nombre dels seus Estats, i això no els eximeix, ans al contrari, de seguir contribuint a la

solidaritat mútua i al bé comú europeu. Més encara, la història els mostra en ple intent de construir jurídic-políticament la Unió Europea, amb real cessió de dimensions i de capacitats decisòries que fins ara pertanyien a una determinada concepció de la sobirania. Pretendre que només hi ha una forma concreta de contribuir al bé comú d'un país plurinacional és prendre partit per una determinada estructura política i negar altres possibilitats que les nacions que pertanyen al dit Estat tenen el dret de defensar. Pel que fa a la negació del dret d'autodeterminació en cas de secessió, crida l'atenció que una afirmació d'aquest abast i de tanta importància només compti amb la referència de la nota 28 del paràgraf precedent. Vegeu les reflexions que hem fet en les pàgines 67 ss.

Hom podria argumentar que no nega l'esmentat dret, en general, sinó que simplement afirma que no és «real i originari». Després de la munió de textos pontificis adduïts per a avaluar les dimensions del dret d'autodeterminació, resta obvi que es tracta d'un dret *real*. Quant a la qualificació d'*originari*, recordem que el Papa en el discurs de 11-10-1995, que sintetitza el de pocs dies abans a l'ONU, afirma que «es tracta de reconèixer i de promoure, per a totes les Nacions del món, més enllà de les diverses configuracions que poden assumir en el pla jurídic-estatal, alguns drets *originaris* i *inalienables*: el dret d'existir, de tenir una llengua i cultura pròpia, de l'educació de les generacions més joves segons les pròpies tradicions, però sempre amb respecte dels drets de tothom, particularment de les minories» (els subratllats són nostres). Són precisament aquests drets *originaris* i *inalienables* els que fonamenten el dret d'autodeterminació i, remarcuem-ho, «més enllà de les diverses configuracions que poden assumir en el pla jurídic-estatal». Dit altrament, d'aquestes dades originàries culturals i jurídic-polítiques flueix espontàniament el dret *originari* a l'autodeterminació. Comprenem que el Papa en l'entrevista al periodista Jas Gawronski (cf. p. 60), parlant de la situació dels Balcans i davant el fet d'endegar un referèndum sobre la independència, reblés: «en tenien tot el dret». I que, en el discurs davant l'ONU, en fer referència al dret a l'existència, comentant que agregacions altres que la sobirania estatal podien resultar fins i tot aconsellables en determinades circumstàncies històriques, reclamés la condició d'un clima d'autèntica llibertat, «garantida per l'exercici d'autodeterminació dels pobles». No palesen, aquestes afirmacions, la convicció d'un dret que aquests pobles posseïen radicalment en virtut de si mateixos?

En segon lloc, hem de recordar també que aquest mot, com la resta, conté una forta càrrega d'analogia que, com a tal, requereix un atent discerniment que tingui en compte tant el contingut com les seves circumstàncies. El mateix cal dir, reiterem-ho, del terme *absolut*. Descurar l'analogia porta sia a la univocitat, sia a l'equivocitat.

En aquest nivell de la nostra reflexió, i generalitzant, pensem que el lector haurà copsat suficientment la càrrega analògica –hi insistim volgutament- dels conceptes de cultura, nació, sobirania, autodeterminació i independència, no solament en si mateixos sinó també a la claror del procés històric. No és una fugida d'estudi sinó una dada objectiva afirmar, com hem vist, que una cultura és sobirana primer de tot a nivell espiritual, fonamental i, secundàriament, a nivell de plasmació jurídica: aquesta és en funció d'aquella, i no viceversa. Coherentment, 1. quan, com a nació, advoca pel seu dret d'autodeterminar-se, pot fer-ho en clau d'independència, de confederació, de federació, d'autonomia, segons que se situa en la seva línia d'ésser en tant que conscient de co-ésser amb altres nacions; 2. i quan reclama sobirania, aquesta no necessàriament ha de ser exclusiva, sinó que pot ser –i amb quina plenitud!– volgutament compartida. En efecte, si hom té clar el concepte de «família de les nacions» en funció de la unitat de l'espècie humana, hom percep que les sobiranies assoliran el màxim de maduresa i, doncs, de plenitud –cadascuna en el seu nivell– precisament quan esdevinguin harmònicament interdependents, cooperants i solidàries, en funció del bé comú universal. L'a priori: *sobirania = independència = solipsisme = lluita per la vida = imposició del(s) mes fort(s)*, constitutivament antihumà, no correspon a la Doctrina social de l'Església.

A la claror del que acabem de dir compareu, si us plau, aquestes dues redaccions. La columna de l'esquerra correspon al text del document episcopal. A la dreta oferim una alternativa redaccional que considerem que s'adiu més a la doctrina pontifícia.

Text de la <i>Instrucció Pastoral</i>	Text proposat
<p>29. Las naciones, aisladamente consideradas, no gozan de un derecho absoluto a decidir sobre su propio destino. Esta concepción significaría, en el caso de las personas, un individualismo insolidario. De modo análogo, resulta moralmente inaceptable que las naciones pretendan unilateralmente una configuración política de la propia realidad y, en concreto, la reclamación de la independencia en virtud de su sola voluntad. La "virtud" política de la solidaridad, o, si se quiere, la caridad social, exige a los pueblos la atención al bien común de la comunidad cultural y política de la que forman parte. La Doctrina Social de la Iglesia reconoce un</p>	<p>29. Las naciones, aisladamente consideradas, no gozan de un derecho absoluto a decidir sobre su propio destino. Esta concepción significaría, en el caso de las personas, un individualismo insolidario. De modo análogo, resulta moralmente inaceptable que las naciones –tanto las constituidas en Estado como las que forman parte de un Estado plurinacional– pretendan unilateralmente una configuración política de la propia realidad –y, en concreto, la inmutabilidad de la estructura estatal en el primer caso o la reclamación de la independencia, en el segundo– en virtud de su sola voluntad y al margen de todo diálogo. La "virtud" política de la solidaridad o, si se quiere,</p>

<p>derecho real y originario de autodeterminación política en el caso de una colonización o de una invasión injusta, pero no en el de una secesión.</p>	<p>la caridad social, exige a los pueblos –tanto a los uniestatalmente configurados como a los que conviven dentro de una misma estructura estatal– la atención al bien común de la comunidad cultural y política que configuran (en el primer caso) o de la que forman parte (en el segundo). La Doctrina social de la Iglesia reconoce un derecho real y originario de autodeterminación política a las naciones, el cual, como todo derecho auténticamente humano, debe ejercerse en función del bien común y, por consiguiente, habida cuenta de las circunstancias y condiciones a que hubiere justamente lugar, circunstancias y condiciones que abarcan, entre otros, no sólo los casos de colonización o de invasión injusta, sino también de división, de secesión y de agregación.</p>
---	--

c) *El número 30 de la Instrucción Pastoral*

Finalment, passem a glossar el núm. 30 de la *Instrucció*, que afirma:

30. En consecuencia, **no es moral cualquier modo de propugnar la independencia de cualquier grupo y la creación de un nuevo Estado, y en esto la Iglesia siente la obligación de pronunciarse ante los fieles cristianos y los hombres de buena voluntad.** Cuando la voluntad de independencia se convierte en principio absoluto de la acción política y es impuesta a toda costa y por cualquier medio, es equiparable a una *idolatría* de la propia nación que pervierte gravemente el orden moral y la vida social. Tal forma immoderada de “culto” a la nación es un riesgo especialmente grave cuando se pierde el sentido cristiano de la vida y se alimenta una concepción nihilista de la sociedad y de su articulación política. Dicha forma de “culto” está en relación directa con el nacionalismo totalitario y se encuentra en el transcurso del terrorismo de ETA.

Una altra vegada ens trobem davant una afirmació unilateral de condemna moral. És veritat que hi ha maneres de propugnar la independència que són immorals; però, amb la mateixa força, cal sostenir alhora que hi ha formes de negar la independència

de les nacions que són també immorals. I l'Església té també l'obligació de pronunciar-se respecte a aquesta segona hipòtesi.

Pel que fa a l'ús del mot *absolut*, ens remetem als anteriors comentaris. Pensem que, per a equilibrar el text, no donar lloc a equívocs i defensar la llibertat dels fidels en matèries opinables, s'hauria d'afirmar, alhora, la licitud moral de tots aquells plantejaments polítics que, sense fer de la voluntat d'independència un principi *absolut*, en el sentit del document, en fan objectiu *fonamental* i *principal* de llurs programes. Aquest és el cas de certs nacionalismes polítics democràtics.

Quant a la condemna de la *naciolatria*, hi estem totalment d'acord, car és, amb tota evidència, un mal gravíssim per a les persones i els pobles.

Oferim, tot seguit, una alternativa redaccional (vegeu la columna dreta de la taula comparativa) que creiem que també respon a la Doctrina social de l'Església en aquesta matèria. Compareu-la, si us plau, amb la de la Instrucció pastoral, transcrita en la columna esquerra:

Text de la Instrucció Pastoral	Text proposat
<p>30. En consecuencia, no es moral cualquier modo de propugnar la independencia de cualquier grupo y la creación de un nuevo Estado, y en esto la Iglesia siente la obligación de pronunciarse ante los fieles cristianos y los hombres de buena voluntad.²⁹ Cuando la voluntad de independencia se convierte en principio absoluto de la acción política y es impuesta a toda costa y por cualquier medio, es equiparable a una <i>idolatría</i> de la propia nación que pervierte gravemente el orden moral y la vida social.³⁰ Tal forma inmoderada de "culto" a la nación es un riesgo especialmente grave cuando se pierde el sentido cristiano de la vida y se alimenta una concepción nihilista de la sociedad y de su articulación política. Dicha forma de "culto" está en relación directa con el nacionalismo totalitario y se encuentra en el trasfondo del terrorismo de ETA.</p>	<p>30. En consecuencia, no son morales, ni cualquier modo de propugnar la independencia de cualquier grupo y la creación de un nuevo Estado, ni cualquier modo de impedir la obtención de la independencia por parte de todo grupo que posea razones objetivas y emplee medios honestos para obtenerla, con la consiguiente creación de un nuevo Estado; y en esto la Iglesia siente la obligación de pronunciarse ante los fieles cristianos y los hombres de buena voluntad, cuando lo requieren los derechos fundamentales de la persona y el bien común. Cuando, tanto la voluntad de independencia como la voluntad de impedirla se convierten en principios absolutos de la acción política y son impuestas a toda costa y por cualquier medio, son equiparables a una <i>idolatría</i> de la propia nación respectiva que pervierte gravemente el orden moral y la vida social. Tales formas inmoderadas de "culto" a la nación son un</p>

	<p>riesgo especialmente grave cuando se pierde el sentido cristiano de la vida y se alimenta una concepción, sea nihilista, sea inmutable, de la propia sociedad y de su articulación política. Dicha forma de "culto" está en relación directa con el nacionalismo, sea totalitario, sea "excluyente", y se encuentra en el trasfondo tanto del terrorismo de ETA como de la posición de aquellos que apelan a una inexorable intervención militar en aras de una afirmación absoluta de la indivisibilidad del Estado nacional.</p>
--	---

En acabar les reflexions d'aquesta secció remarcuem l'admissió de la realitat plurinacional espanyola que fa la *Instrucció pastoral*. Ho fa implícitament, com hem indicat, en la segona part del núm. 28, en parlar de determinades nacions o realitats nacionals legítimamente vinculades per llaços històrics, familiars, religiosos, culturals i polítics a altres nacions dins el mateix Estat i en inserir-hi la nota 27, que parla de l'originària «sobirania» espiritual i dels drets de tota nació a modelar la seva pròpia vida i a construir el seu propi futur. Aquest discurs implícit prossegueix en els núsms. 29 i 30 i en la nota 29, a propòsit de la qual és de justícia recordar que el cas de Padània no és ni tan sols remotament comparable amb les nacionalitats euskalduna i catalana. També és present en el núm. 33 on es parla de la justa ordenació de les nacions i dels Estats. I és especialment notable el que assevera el núm. 34, que recorda que, en ser la nació, primerament, un fet cultural, el Magisteri la distingeix curosament de l'Estat, i que, aquest, pot coincidir amb una sola nació o bé albergar en el seu si distintes nacions o entitats nacionals.

Anàlogament, posem en relleu tant les afirmacions del núm. 31 sobre el nacionalisme (hi retornarem tot seguit) com l'admissió del nacionalisme ajustat a la norma moral i a les exigències del bé comú subjacent, per via de contrast, en els núsms. 32-33.

D) NACIONALISME

Fidels al ordre d'exposició de la *Instrucció Pastoral*, ens correspon ara tractar el tema del nacionalisme. Ho farem, en primer lloc, en clau positiva, a tenor del seu número 31;

i, en segon lloc, des del vessant negatiu, segons allò que expressen els números 32 i 33.

1) El nacionalisme com a opció positiva

31. Por *nacionalismo* se entiende una determinada opción política que hace de la defensa y del desarrollo de la identidad de una nación el eje de sus actividades. La Iglesia, madre y maestra de todos los pueblos, **acepta las opciones políticas de tipo nacionalista que se ajusten a la norma moral y a las exigencias del bien común**. Se trata de una opción que, en ocasiones, puede mostrarse especialmente conveniente. El amor a la propia nación o a la patria, que es necesario cultivar, puede manifestarse como una opción política nacionalista.

La opción nacionalista, sin embargo, como cualquier opción política, **no puede ser absoluta**. Para ser legítima debe mantenerse en los límites de la moral y de la justicia, y **debe evitar un doble peligro**: el primero, considerarse a sí misma como la única forma coherente de proponer el amor a la nación; el segundo, defender los propios valores nacionales excluyendo y menospreciando los de otras realidades nacionales o estatales.

Los nacionalismos, al igual que las demás opciones políticas, deben estar ordenados al bien común de todos los ciudadanos, apoyándose en argumentos verdaderos y teniendo en cuenta los derechos de los demás y los valores nacidos de la convivencia.

Agraïm la presència d'aquest punt, que equilibra algunes afirmacions precedents i que, d'una manera clarivent, proposa com a lícita l'opció nacionalista. Tanmateix, en haver negat que el dret d'autodeterminació en el cas de secessió sigui real i originari (núm. 29), tota opció nacionalista que pretengui cercar la independència de la pròpia nació –no com a principi *absolut*, però sí com a part principal del seu programa polític–, malgrat que ho faci democràticament, sense violències i atenent les exigències del bé comú per camins que no formen part d'una determinada estructura estatal, pot ser considerada –i, de fet, així ha estat interpretada per molts– a la claror de la *Instrucció pastoral*, com no ajustada a la norma moral. Ara bé, un cop mostrada la licitud, en principi, del dret de tota nació a una eventual secessió, tenint sempre en compte el bé comú (nacional, intranacional, internacional, segons els casos), aquests altres *nacionalismes* esdevenen també opcions lícites dels ciutadans, que l'Església ha de respectar i garantir. Pel que fa a les opcions antinacionalistes corresponents (és a dir, aquelles que s'oposen concretament a les opcions nacionalistes en qüestió, i que no per això deixen de constituir sovint una nova mena de nacionalismes), valen anàlogament les mateixes reflexions. Les opcions antinacionalistes no han d'autoconsiderar-se com l'única forma coherent de proposar l'amor a la nació, i han de

defensar els valors nacionals que elles sostenen sense caure en cap mena d'exclusió o de menyspreu de les altres realitats nacionals o de les altres propostes entorn de l'estructura estatal. Tant els nacionalismes com els corresponents antinacionalismes s'han d'ordenar sempre al bé comú.

2) La degeneració ideològica del nacionalisme

Els paràgrafs 32 i 33 ens conviden a reflexionar sobre la degeneració ideològica del nacionalisme. Secundem la invitació, atents sempre a les exigències de l'obligat discerniment. Vegem, doncs, en primer lloc, el paràgraf número 32.

32. Cuando las condiciones señaladas no se respetan, **el nacionalismo degenera en una ideología y un proyecto político excluyente**, incapaz de reconocer y proteger los derechos de los ciudadanos, tentado de las aspiraciones totalitarias que afectan a cualquier opción política que **absolutiza** sus propios objetivos. De la naturaleza perniciosa de este nacionalismo ha advertido el Magisterio de la Iglesia en numerosas ocasiones.

El nacionalismo en que se fundamenta la asociación terrorista ETA no cumple las condiciones requeridas para su legitimidad moral, puesto que necesita absolutizar sus objetivos para justificar sus acciones terroristas; pretende imponer por la fuerza sus propias convicciones políticas atropellando la libertad de los ciudadanos; y llega a eliminar a los que tienen otras legítimas opciones políticas. Por todo ello, el nacionalismo de ETA es un nacionalismo totalitario e idolátrico.

El nacionalismo totalitario de ETA considera un valor absoluto el valor “pueblo independiente, socialista y lingüísticamente *euskaldún*”, todo ello además interpretado ideológicamente en clave marxista, ideología a la cual ETA somete todos los demás valores humanos, individuales y colectivos, menospreciando la voluntad reiteradamente manifestada por la inmensa mayoría de la población.

Quan les condicions esmentades en el núm. 31 (ajustament a la norma moral i a les exigències del bé comú) no es respecten sorgeix, efectivament, aquell tipus de nacionalisme que ha condemnat sempre l'Església. Tota opció política, nacionalista, no nacionalista o antinacionalista, que no respecti aquestes condicions i *absolutitzi* –en el sentit que hem explicat– els seus propis objectius esdevé *subjecte* del nacionalisme condemnable. Aquesta afirmació duu a considerar la freqüent equivocitat amb què s'usa el terme *nacionalisme*, alhora que dóna llum per entendre els agents del nacionalisme condemnat pel magisteri eclesial: totes aquelles opcions polítiques, sia estatals, sia nacionalistes, sia antinacionalistes –políticament parlant–, que es

presenten com a única forma coherent d'estimar el país, i neguen, exclouen o menyspreen altres vivències dels valors nacionals.

Insistim en la idea de l'equivocitat. Un dels grans obstacles que afrontem rau en el fet que el mot *nacionalisme* s'empra en tres àmbits —polític, ètic i magisterial— que, a més d'interpenetrar-se, posseeixen significats distints, tot i que parteixen d'una comuna arrel: la nació. En l'àmbit *polític* representa les actituds i moviments socials d'aquells que defensen realitats o aspiracions nacionals. En l'àmbit *ètic*, es qualifica com a virtuós o viciós segons la bondat o malícia de les realitats o aspiracions en qüestió. En l'àmbit *magisterial* s'empra, sia —excepcionalment— en sentit positiu, sia —gairebé sempre— en sentit negatiu de dues maneres: o bé amb qualificatius que concreten el tipus de negativitat, o bé, *simpliciter*, com a amor intrínsecament desordenat a la pròpia nació. Identificar amb el mateix nom realitats distintes comporta el perill de discussions, errades i judicis sense fonament; en fi, de confusió i injustícies. Saber mantenir-se en cada un dels àmbits esmentats, amb el sentit precís que els correspon, requereix una coherència que no tots són capaços de portar a la pràctica. Solució: precisar la pròpia posició, canviar els noms, unificar conceptes o afegir *sempre* adjectius.

Els mots no són el que més importa, sinó allò que signifiquen. Sigui quina sigui l'opció terminològica emprada, caldrà aplicar correctament la corresponent *traducció simultània* per tal de poder capir el que es pretén d'expressar: les relacions de cada persona amb la nació que ha contribuït a la forja de la seva personalitat. Tanmateix, preferim el sentit positiu del terme *nacionalisme* —com dóna a entendre el primer paràgraf del núm. 31., en el qual hom parla d'un *nacionalisme* [polític] que, en ocasions, pot fins i tot mostrar-se especialment convenient, afirmant conseqüentment la seva bondat moral— per raó d'evitar la contradicció *nominal* que ofereix el seu contrari quan es refereix al judici actitudinal dels membres de nacionalismes (polítics) que estimen rectament llur nació. Els qui advoquen per la negativitat del terme *nacionalisme* plantegen la següent paradoxa: tal *nacionalisme* (polític: el seu) no és un *nacionalisme* (tal com l'han definit: un vici), sinó *patriotisme* (en el més genuí dels sentits). I, si seguint la mateixa lògica, els nacionalismes blasmatats com a tals passen a anomenar-se i presentar-se com a simplement nacionals, immediatament són etiquetats de separatistes (en sentit pregonament negatiu) i amb altres adjectius desqualificadors en nom de l'*únic* amor legítim a la nació dels *nacionals no nacionalistes*. Les paradoxes, les contradiccions i les equivocitats s'amunteguen sense fi. Hi ha, doncs, a la llum d'aquest paràgraf, opcions polítiques *no-nacionalistes* o antinacionalistes que cal qualificar de nacionalistes moralment inacceptables, i hi ha, alhora, opcions polítiques *nacionalistes* que no expressen cap mena de *nacionalisme*

en el sentit blasmat pel magisteri. Cal meditar tot això per a assolir una justa i assossegada claredat i evitar mals usos que duen a pertorbadores injustícies.

Passem ara a considerar el paràgraf número 33.

33. La organización terrorista ETA enarbola la causa de la libertad y de los derechos del País Vasco, al que presenta como una nación sojuzgada y anexionada a la fuerza por poderes extranjeros de los que sería preciso liberarla. Ésta es la causa que considera como supuestamente justificadora del terror que practica. Sin embargo, el nacionalismo de ETA y de sus colaboradores ignora que todo proyecto político, para merecer un juicio moral positivo, ha de ponerse al servicio de las personas y no a la inversa. Es decir, que la justa ordenación de las naciones y de los Estados nunca puede constreñir ni vulnerar los derechos humanos fundamentales, sino que los tutela y los promueve. **De modo que no es moralmente aceptable ninguna concepción para la cual la nación, el Estado o las relaciones entre ambos se pongan por encima del ejercicio integral de los derechos básicos de las personas.**

La pretensión de que a toda nación, por el hecho de serlo, le corresponda el derecho de constituirse en Estado, ignorando las múltiples relaciones históricamente establecidas entre los pueblos y sometiendo los derechos de las personas a proyectos nacionales o estatales impuestos de una u otra manera por la fuerza, da lugar a un nacionalismo totalitario, que es incompatible con la doctrina católica.

Si hom té consciència, com diu el sant Pare, que els drets de les nacions, «no són altra cosa que els drets humans considerats en aquest específic nivell de la vida comunitària»; que sovint «la reflexió sobre aquests drets certament no és fàcil, tenint en compte la dificultat de definir el concepte de nació, que no s'identifica *a priori* i necessàriament amb l'Estat», però que «és, tanmateix, una reflexió inajornable, si hom vol evitar els errors del passat i proveir a un just ordre mundial» (Discurs a l'ONU, 1995, 5-10-1995, núm. 8); i, alhora, que, com s'ha mostrat, tota nació posseeix el dret a l'autodeterminació, oberta al bé comú, com a dret fonamental i bàsic; aleshores, qualsevol negació *a priori*, per part d'una opció política, de la realització de l'esmentat dret s'adreça, en darrer terme, contra les persones i esdevé injusta i germen de conflictes.

El nacionalisme totalitari de què parla el text s'enfronta, òbviament, amb la doctrina catòlica, però no necessàriament el dret d'una nació a constituir-se en Estat. Paraules com les que el sant Pare pronuncià el dia de la beatificació de Martin Slomšek ajuden a discernir adientment les situacions i la realitat d'unes aspiracions nacionals

independentistes obertes al bé comú, objecte de lloança per part del Papa (les cursives són nostres):

«2. L'evangeli d'avui, que parla del cep i de les sarments, ens recorda que només servant la unió amb Crist hom pot donar fruit. Jesús ens indica d'aquesta manera el secret de la santedat de Mons. Anton Martin Slomšek, que avui tinc la joia de proclamar beat. Ell ha estat una sarment que ha donat fruits abundants de *santedat cristiana*, de *singular riquesa cultural i d'elevat amor patri*. Per això avui està davant nostre com un esplèndid exemple de concreta actuació de l'Evangeli.

»4. El nou beat fou animat també per *profunds sentiments d'amor patri*. *Ell tingué cura de la llengua eslovena*, sol·licità oportunes reformes socials, *promogué l'elevació cultural de la nació*, *s'escarrassà de totes les maneres perquè el seu poble pogués ocupar un lloc honorable en el concert de les altres nacions europees*. I això ho feu sense cedir mai a sentiments d'un nacionalisme miop o d'una contraposició egoista en relació amb les aspiracions dels pobles veïns.

»El nou beat se us proposa com a *model d'autèntic patriotisme*. Les seves iniciatives han marcat de manera determinant l'esdevenidor del vostre poble i *han contribuït de manera important a l'assoliment de la vostra independència*. Adreçant l'esguard a l'estimada regió dels Balcans, marcada dissortadament aquests anys per lluites i violències, per nacionalismes extrems, per ferotges neteges ètniques i per guerres entre pobles i cultures, voldria subratllar a tothom el testimoni del nou beat. Ell mostra que és possible *d'ésser sincers patriotes* i, amb igual sinceritat, *de conviure i de col·laborar amb persones d'altres nacionalitats, d'una altra cultura i d'una altra religió*. Que el seu exemple i, sobretot, la seva intercessió puguin obtenir solidaritat i pau autèntica per a tots els pobles d'aquesta vasta zona d'Europa.

»5. Caríssims germans i germanes de l'estimada Eslovènia! Seguiu les petjades d'aquest vostre connacional íntegre i generós, que desitjava conèixer la voluntat de Déu i complir-la al preu que fos. La seva fermesa interior i el seu optimisme evangèlic arrelaven en una ferma fe en la victòria de Crist sobre el pecat i sobre el mal.» (Homilia en la Beatificació del Servent de Déu Anton Martin Slomšek, Ciutat del Vaticà, 19-9-1999).

No és d'estranyar que Joan Pau II proposi el nou beat com a model de veritable patriotisme (remarquem que el beat visqué en uns temps en què Eslovènia no era independent); més encara, que subratlli que les iniciatives del nou beat senyalaren de manera determinant el futur d'Eslovènia i feren una important contribució a «l'assoliment de la seva independència». El beat és un model a imitar: «Seguiu les petjades del vostre connacional». I diem això amb la mateixa energia amb què afirmem que, tenint sempre en compte el bé comú nacional i internacional, és moralment lícita l'opció política que defensa, amb mitjans sempre honestos, la

conservació de la unitat d'un Estat del qual eventuais opcions contraposades intenten, amb una activitat també honrada, secessionar-se. Una vegada més: cal dialogar i negociar!

Pel que fa al segon paràgraf del núm. 33, val també, a la claror de la Doctrina social de l'Església, aquesta altra afirmació: la pretensió que a tot Estat, pel fet de ser-ho, li correspongui el dret d'imposar una determinada *naciovisió* i *naciovivència*, ignorant les trajectòries històriques de determinats pobles i sotmetent els drets de les persones i dels pobles a projectes nacionals o estatals imposats d'una o altra manera mitjançant la força, dóna lloc a un estatisme totalitari que és incompatible amb la doctrina catòlica. En punts tan delicats com aquest, cal equilibrar molt finament la balança per a clarificar adientment la doctrina del Magisteri.

E) NACIÓ I ESTAT

Seguint sempre l'ordre de la *Instrucció*, considerarem ara, per acabar la primera part de la nostra reflexió, el tema sempre ric i suggerent de la *nacio-Estat*. Ho farem, en un primer moment, des del doble angle de llur recíproca distinció i relació; i passarem, acte seguit, a meditar sobre la qüestió de la negació unilateral de la sobirania d'Espanya.

1) La distinció Nació–Estat; l'Estat nacional i plurinacional

34. Por ser la nación un hecho, en primer lugar, cultural, el Magisterio de la Iglesia **lo ha distinguido cuidadosamente del Estado**. A diferencia de la nación, el Estado es una realidad primariamente política; pero puede coincidir con una sola nación **o bien albergar en su seno varias naciones o entidades nacionales**. La configuración propia de cada Estado es normalmente el fruto de largos y complejos procesos históricos. Estos procesos no pueden ser ignorados ni, menos aún, distorsionados o falsificados al servicio de intereses particulares.

Estem d'acord amb les dues primeres afirmacions d'aquest paràgraf, que considerem molt importants, tant des del punt de vista d'aquell qui ho diu (la Conferència episcopal espanyola) com des del punt de vista d'allò que diu, aplicat a l'Estat espanyol. Sobretot volem remarcar les dues afirmacions bàsiques relatives a la distinció entre *nació i Estat* i al fet que l'Estat pot albergar en el seu si distintes nacions o entitats nacionals. Quant a la penúltima afirmació, potser seria millor substituir l'adverbi *normalmente* per l'expressió *con relativa frecuencia*. I, pel que fa a la darrera

formulació, nosaltres la completariem escrivint: «Estos procesos, en clave positiva, deben ser conocidos y profundizados en bien del Estado y de las naciones que alberga en su seno y a cuyo servicio se halla; y, en clave negativa, no pueden ser ignorados ni, menos aún, distorsionados o falsificados al servicio de intereses particulares que absoluticen uno u otro polo en detrimento de la justicia y del bien común.»

2) La qüestió de la negació unilateral de la sobirania d'Espanya

35. España es el fruto de uno de estos complejos procesos históricos. **Poner en peligro la convivencia de los españoles, negando unilateralmente la soberanía de España, sin valorar las graves consecuencias que esta negación podría acarrear no sería prudente ni moralmente aceptable.**

La Constitución es hoy el marco jurídico ineludible de referencia para la convivencia. Recientemente, los obispos españoles afirmábamos: “La Constitución de 1978 no es perfecta, como toda obra humana, pero la vemos como el fruto maduro de una voluntad sincera de entendimiento y como instrumento y primicia de un futuro de convivencia armónica entre todos”. Se trata, por tanto, de una norma modificable, pero todo proceso de cambio debe hacerse según lo previsto en el ordenamiento jurídico.

Pretender unilateralmente alterar este ordenamiento jurídico en función de una determinada voluntad de poder, local o de cualquier otro tipo, es inadmissible. Es necesario respetar y tutelar el bien común de una sociedad pluricentenaria.

Considerem que aquest nou paràgraf requereix també matisacions. Heu-les ací: 1. no és el mateix dir que cada *Estat* és normalment fruit de llargs i complexos processos històrics que dir que *Espanya* és el fruit d'un d'aquests complexos processos històrics. Heus ací el problema! Identificar Estat espanyol i Espanya és un judici tan políticament legítim com el seu contrari: distingir-los. I, des del vessant magisterial, cal tenir-ho molt present. 2. Creiem que el text que oferim a la dreta del següent quadre paral·lel dóna a entendre un altre enfocament de la qüestió que, també ell, des del punt de vista del Magisteri, és legítim. Fa així:

Text de la <i>Instrucció Pastoral</i>	Text alternatiu
35. España es el fruto de uno de estos complejos procesos históricos. Poner en	35. El Estado español es fruto de uno de estos complejos procesos históricos. Intentar un

<p>peligro la convivencia de los españoles, negando unilateralmente la soberanía de España, sin valorar las graves consecuencias que esta negación podría acarrear no sería prudente ni moralmente aceptable.</p> <p>La Constitución es hoy el marco jurídico ineludible de referencia para la convivencia. Recientemente, los obispos españoles afirmábamos: “La Constitución de 1978 no es perfecta, como toda obra humana, pero la vemos como el fruto maduro de una voluntad sincera de entendimiento y como instrumento y primicia de un futuro de convivencia armónica entre todos”. Se trata, por tanto, de una norma modificable, pero todo proceso de cambio debe hacerse según lo previsto en el ordenamiento jurídico.</p> <p>Pretender unilateralmente alterar este ordenamiento jurídico en función de una determinada voluntad de poder, local o de cualquier otro tipo, es inadmisibile. Es necesario respetar y tutelar el bien común de una sociedad pluricentenario.</p>	<p>nuevo modelo de convivencia de sus ciudadanos, planteando, mediante un diálogo entre las partes, una revisión de su actual estatuto de soberanía, y proponiendo y valorando, a su vez, las consecuencias positivas que esta revisión comportaría, es una de las variantes de la prudencia política y no se puede censurar como moralmente inaceptable. La Constitución es hoy el marco jurídico-político básico de la convivencia ciudadana y constituye de hecho un ineludible punto de referencia para la misma. Recientemente, los obispos españoles afirmábamos: “La Constitución de 1978 no es perfecta, como toda obra humana, pero la vemos como el fruto maduro de una voluntad sincera de entendimiento y como instrumento y primicia de un futuro de convivencia armónica entre todos”. Se trata, por tanto, de una norma modificable, cuyo eventual proceso de cambio, previsto en el propio ordenamiento jurídico, debería plantearse y realizarse siempre en función de las exigencias de la verdad, la justicia, la solidaridad y la libertad.</p> <p>Pretender unilateralmente, ya sea alterar este ordenamiento jurídico, ya sea perpetuarlo como si fuera intocable, en función de una mera voluntad de poder, local, estatal o de cualquier otro tipo, es inadmisibile. Hay que respetar y tutelar en cualquier hipótesis el bien común, el cual es, por naturaleza, dinámico y respetuoso para con la unidad y la diversidad.</p>
--	---

Si les coses fossin com afirma el núm. 35, caldria treure'n la següent conclusió, que considerem incorrecta: tot partit que, a Espanya, defensi aspiracions nacionals independentistes és, també, objecte de blasme, i tot catòlic que s'adhereixi a aquestes aspiracions ofèn Déu i el proïsme. A més cal adonar-se que una afirmació com aquesta té abast general i transcendeix el que es diu o es pugui dir sobre el nacionalisme totalitari d'ETA. Tant és així que molts lectors han entès que el text feia referència a altres tipus de nacionalisme.

Ara bé, si tota nació, com hem sostingut amb la documentació adduïda, posseeix el dret d'autodeterminar-se, i si una nació, valorant a fons el bé comú –alhora que avaluant positivament els processos històrics que la vinculen a altres realitats nacionals veïnes–, plantegés de contribuir-hi des d'una altra estructura política distinta de l'actual, fins i tot esdevenint un Estat, perquè considera que l'estructura política en la qual s'insereix no la serveix justament ni adientment, aleshores no cometria cap injustícia i, per tant, la seva aspiració fóra moralment acceptable i políticament defensable. No considerem que en aquest cas es pugui parlar amb justícia d'una decisió unilateral moralment blasmable.

Afirmar, tanmateix, que hom posa en perill la convivència dels espanyols quan nega unilateralment la sobirania d'Espanya comporta un altre *a priori* que no té per què ser així. En la documentació presentada, hem mostrat la realitat d'Estats, algunes nacions dels quals s'han dividit de comú acord o s'han secessionat de forma unilateral (i han rebut, fins i tot, posteriorment, el vist-i-plau de la Santa Seu). Recordem també que el Papa, en el discurs al Cos diplomàtic reunit a Kinshasa, junyeix el dret dels pobles a disposar de si mateixos amb la vivència d'allò que ha emergit de les vicissituds de la història (cf. p. 78). D'altra banda, les actuals modificacions del concepte de sobirania a Europa (i, doncs, a Espanya) i a altres indrets del planeta conviden a copsar i aprofundir el seu ric contingut analògic.

Les nacions poden, valorant prudentment el bé comú, aspirar a altres estructures polítiques que s'adiguin millor amb el seu tarannà, fins i tot de forma unilateral, si no hi ha diàleg per part de les instàncies estatals, després d'haver-ho persistentment raonat i intentat. No obstant això, hom no pot defallar mai en la recerca de l'esmentat diàleg i de solucions negociades.

Caldria, doncs, reflexionar i madurar molt més sobre el dret d'autodeterminació i la manera d'exercir-lo abans de fer judicis morals que vinculen les consciències dels ciutadans, perquè aquests judicis, a més de no ser adients, poden dur a cometre injustícies en àmbits opinables i de llibertat que Déu ha deixat en mans dels homes.

La referència a la Constitució com a marc jurídic ineludible per a la convivència no deixa de suscitar problemes; suara els hem matisat. I no oblidem que ella mateixa, en tant que llei fonamental, contempla la possibilitat de la seva pròpia modificació. Tenint-la, doncs, en l'adient compte i atenent altres elements –entre ells el dret d'autodeterminació dels pobles–, considerem que també és moralment lícita la posició dels qui en defensen la modificació, avui i ara, per a garantir el veritable bé comú que, tinguem-ho sempre present, no s'esgota en l'estructura estatal.

Pel que fa a la necessitat de respectar i tutelar una societat pluricentenària, no solament no hi tenim cap valoració moral en contra, sinó que hi estem totalment a favor. Ara bé, afirmar, com dóna a entendre el text, que només es respecta o tutela la dita societat en la mesura que s'accepta l'estructura política de l'Estat és fals. Això pressuposa un altre *a priori* que condiciona el judici moral. Tanmateix, les maneres de contribuir al bé d'aquesta societat centenària són múltiples i diverses. Les nacions que en formen part poden concórrer al seu bé comú d'altres maneres, com per exemple les que l'enginy i la història han mostrat de fet en altres parts d'Europa, o bé les que es dibuixen en clau de dret dins el context hispànic i europeu sense la necessitat *ineludible* de formar part d'una concreta estructura estatal vigent. Dient això, no ens fem portaveus de cap secessionisme preconcebut, sinó que pretenem defensar àmbits de llibertat dels ciutadans –cristians i no cristians–, sense exigir-los obligacions en consciència que Déu no els imposa. Què és millor? La resposta a aquesta pregunta l'han de fer els interessats –ciutadans, partits, nacions, Estat– a partir d'unes opcions ètico-polítiques que han de ponderar greument amb voluntat, no cal dir-ho, d'entesa i de convivència.

Finalment, abans d'acabar aquest apartat i secció, donem testimoni que lamentem el silenci de la *Instrucció Pastoral* sobre dos importants documents episcopals: *Arrels cristianes de Catalunya* (Bisbes de Catalunya: 27-12-1985) i, sobretot, *Preparar la Paz* (Bisbes de Sant Sebastià, Bilbao i Vitòria: 29-5-2000), que tracten els temes cultural i nacional amb amor i competència i que, a partir dels principis i criteris cristians, ofereixen directrius d'acció segons prudència, justícia i caritat pastorals. I no podem preterir que el segon, atent al seu context, conté i exposa una contundent presa de posició contra el terrorisme d'ETA.

II. REFLEXIÓ PREDOMINANTMENT OPERATIVA

A) VESSANT MORAL

Seguint el pla prefixat passem ara fer una reflexió centrada en *la perspectiva predominantment operativa*, tant pel que fa al vessant *moral* com al *dialògic*.

Quant al primer, després de detenir-nos en una consideració sobre la *llibertat cristiana*, ens interrogarem sobre dos eixos operatius de primer ordre, els referents a la

veritat moral i al *discerniment moral*, i acabarem abordant el de la *valoració moral relacionada amb la conversió*, també decisiu.

1) Consideració sobre la llibertat cristiana

36. *Hemos de obedecer a Dios antes que a los hombres* (Hch 4,19). Con esta libertad hablaban los primeros cristianos ante los jueces que les imponían silencio. Actuaban como personas realmente liberadas por Cristo del pecado, y por eso no se sentían atemorizados por nadie ni por nada: ni por los poderosos, ni siquiera por la muerte. **Hemos querido escribir esta Instrucción con esa misma libertad. Deseamos animar así a todos los cristianos a ejercer la libertad para la que Cristo nos ha liberado** (cf . Ga 5, 1).

Amb la llibertat a què ens animen els bisbes oferim aquest comentari, fruit de molt d'estudi, consulta i reflexió, amb sentit de caritat, amb ferma voluntat de diàleg i fent nostre el tarannà que demana el document de la Congregació de la Doctrina de la fe sobre la vocació eclesial del teòleg.

Com exposa la dita Congregació, el mateix Magisteri contempla la possibilitat d'intervencions que generin tensions o discrepàncies. Cal, aleshores, el diàleg en la veritat i en la caritat. Davant les intervencions magisterials que generen simplement tensions es reconeix als teòlegs el dret a exposar llurs opinions o hipòtesis contràries, però no com a conclusions indiscutibles, ni de manera inoportuna. Quan la tensió arriba a nivell de discrepància, aquesta és admissible si es viu des d'una disposició fonamental de sincera acceptació del Magisteri i es malda per entendre la dita doctrina, meditant-la i reconsiderant-la. Tal discrepància, que cal donar a conèixer a les autoritats del Magisteri amb esperit de servei per al bé de l'Església, pot contribuir al progrés de la doctrina. Si la discrepància continua, cal perseverar en una investigació més profunda i oferir el sofriment que ella comporta en silenci i oració, amb l'esperança que la veritat eixirà victoriosa. No és admissible aquella discrepància que es fonamenta només en la suposada hipòtesi que la doctrina no és clara, o que la sentència contrària és més probable, o en l'apel·lació al propi judici de consciència com a instància autònoma exclusiva que jutja sobre la veritat de la doctrina. Bo i fent un ulterior salt qualitatiu, mai no és lícit el recurs al dissentiment, entès com aquella posició que s'oposa públicament i sistemàtica al Magisteri, fins al punt d'organitzar-se en grups.

Amb afany de servir sincerament, de contribuir a il·luminar les consciències sobre qüestions discutides i discutibles, i d'evitar que hom limiti la llibertat dels fidels en

l'àmbit que els pertoca en la construcció del món –limitació que si es fes en nom de Déu fóra una tirania–, proposem la lectura de tota la documentació adduïda i les reflexions que presentem.

2) Una veritat moral indefugible?

37. *En el mundo tendréis tribulaciones. Pero, ¡ánimo!, yo he vencido al mundo* (Jn 16,33). Las dificultades para acabar con el terrorismo y construir la paz son grandes. Los poderes que se hallan implicados en este grave problema, así como los sentimientos de rencor y confrontación que siguen provocando hacen de la solución del mismo un asunto tan arduo como urgente. **Ante los signos persistentes de tensión social y de dificultad de convivencia, la Iglesia propone una verdad moral insoslayable. No será fácilmente comprendida por algunos. Pero sin la verdad no será posible la paz.** Además, es necesario que todos nos comprometamos en la construcción de la paz. Construir la paz es tarea de todos y de cada uno. Hacemos un llamamiento especial a los educadores (padres, catequistas, profesores y maestros) para que pongan todo su empeño en la noble tarea de formar a las generaciones más jóvenes, advirtiéndoles de la maldad del terrorismo y animándoles a construir una sociedad donde se vivan los principios morales que garanticen el respeto sagrado a la persona.

Pel que fa a la «veritat moral indefugible» de què parla el paràgraf 37, ¿es refereix la *Instrucció* també als principis i criteris morals que enuncia en la cinquena part? Tal com expressa el text episcopal, sense la veritat la pau no esdevindrà possible; cal, doncs, aclarir bé aquests aspectes doctrinals i pastorals per a garantir efectivament la pau. Si una lectura atenta dels documents pontificis possibilités –així ho jutgem– d'una banda, tenir uns conceptes més clars i ajustats sobre les cultures i les nacions, i sobre els seus drets i deures (entre els quals es compta el dret real i fonamental a l'autodeterminació i el deure de contribuir al bé comú) i, de l'altra, ampliar l'espai dels judicis i directrius que concerneixen les relacions entre nació i Estat i que afecten la sobirania i la Constitució d'Espanya, l'amor a la veritat, a la justícia, a la llibertat dels ciutadans i a la pau requerrà esmenar les declaracions esbiaixades, ambigües, equívokes o equivocades. No fer-ho fóra una injustícia i una coacció sobre les consciències en imposar una doctrina que o bé pertany a l'àmbit d'allò que és opinable, o bé caldria matisar ulteriorment a la llum de l'íntegra Doctrina social de l'Església. D'altra banda agraïm de cor que alguns bisbes hagin clarificat algunes afirmacions del text alhora que algunes interpretacions provinents de l'opinió pública.

Com manifesta el text de la Conferència Episcopal Espanyola, aclarir aquestes qüestions és tasca molt urgent. El sant Pare, sabent l'influx que exerceix tot el que fa

referència als drets de les nacions en la construcció de la pau, en demanà, l'any 1995, una reflexió, conscient de la dificultat del tema i, alhora, de la seva urgència: «és, tanmateix —afirma Joan Pau II—, una reflexió indefugible, si hom vol evitar els errors del passat i proveir a un just ordre mundial» (Discurs a l'ONU, 5-10-1995). Hem adduït aquest text més amunt.

3) Un discerniment moral encertat?

38. La primera responsabilidad de la Iglesia es anunciar que sólo en Jesucristo encuentra el hombre la salvación plena. **Educación para la paz que nace del encuentro con el Señor y con la Iglesia es una tarea urgente**, especialmente entre los más jóvenes. Así como donde anida la semilla de la ideología terrorista se esteriliza la vida cristiana, donde, en cambio, crece y madura la pertenencia a la Iglesia de Jesucristo prevalece el amor a los demás, el deseo sincero de paz y de reconciliación. **La pertenencia a la Iglesia y la educación en la fe no son maduras mientras no se expresen en un discernimiento moral acertado de situaciones tan graves como la del terrorismo. Este discernimiento es una muestra del vigor y coherencia de la fe profesada.**

Quin cristià catòlic coherent no farà totalment seva la primera afirmació d'aquest paràgraf? Quin educador cristià catòlic convençut no s'adherirà plenament a la reiteració de la necessitat de l'educació per a la pau que fa la segona, lligant amb la darrera proposició del paràgraf anterior? Quin cristià catòlic no farà també seva, en principi, la tercera afirmació? I diem *en principi* perquè, de fet, l'encertada afirmació condicional de la quarta proposició («mientras no») fa que sorgeixi espontàniament la següent interrogació: ¿i si «la pertinença a l'Església i l'educació en la fe» no s'expressen en un discerniment moral encertat? Heus ací el problema! Pensem que la nostra reflexió, des d'un diàleg obert a tota autoesmena, convida, pel cap baix, com hem dit i repetim, a fer una revisió adient del discerniment moral que la *Instrucció Pastoral* fa en la seva cinquena part, l'única a la qual ens cenyim. «Aquest discerniment» —així acaba el paràgraf— «és una mostra del vigor i coherència de la fe professada». És tan clar que *aquest* discerniment és del tot aplicable a la present *Instrucció*?

4) Valoració moral i conversió

39. Ante el terrorismo de ETA la Iglesia proclama de nuevo **la necesidad de la conversión de los corazones como el único camino para la verdadera paz**³⁶. La valoración moral que hemos propuesto se ha de comprender dentro de esta **llamada explícita a la conversión, que es sólo posible una vez reconocida la maldad intrínseca del terrorismo y una vez gestada la voluntad expresa de reparar los perniciosos efectos que causa su actividad.**

Ens permetem de remarcar que la conversió dels cors, que enclou el refús total del terrorisme d'ETA –refús que fem ben nostre– no s'hi limita i que la crida explícita a la conversió comporta, a més d'aquest reconeixement i d'aquesta voluntat –i sobretot!– una positiva acció individual i social, algunes dimensions de la qual, no suficientment considerades per la *Instrucció, anuncien*, a més de *denunciar* i, paradoxalment, tot *anunciant* reblen el vigor de la *denúncia*, com és propi de la Doctrina social de l'Església. És el que procurem exposar en el darrer punt d'aquesta reflexió, predominantment operativa, seguint, discernint i ampliant, com fins ara, les afirmacions del document episcopal.

B) VESSANT DIALÒGIC

Pel que fa al vessant dialògic, un cop realitzada *l'aproximació sintètica* adient a tenor de la posició del document, oferirem algunes directrius concretes sobre el *diàleg, la negociació y el perdó*.

1) Aproximació inicial de caire sintètic

La *Instrucció Pastoral* és absolutament coherent en el seu plantejament i en el seu *missatge antiterrorista*. Una atenta lectura dels números 36-42 de la Conclusió confirma doblement aquesta coherència. La podem sintetitzar amb un *no* al terrorisme i un *no* al diàleg amb ETA.

a) *No al terrorisme*

Com elabora el seu *primer no* el document? Procedeix de la següent manera (núms. 36-40): un cop establerta com a punt de partença la llibertat cristiana (núm. 36), afirma

que davant els signes persistents de tensió social i de dificultat de convivència, l'Església proposa una veritat moral indefugible (la que el text exposa sobre el *terrorisme*), malgrat que algunes persones no la comprenen fàcilment (núm. 37); posa en relleu que l'Església i l'educació de la fe no són madures mentre no s'expressin en un discerniment moral adient de situacions tan greus com la del *terrorisme* (núm. 38); rebla que cal comprendre la valoració moral proposada dins l'àmbit de la crida explícita a la conversió, la qual només és possible un cop hagi estat reconeguda la maldat intrínseca del *terrorisme* i rere la voluntat expressa de reparar-ne els efectes perniciosos (núm. 39); testimonieja que correspon a l'Església guarir les malalties morals que provoca el *fenomen terrorista*, cosa que fa sobretot entorn de l'Eucaristia, on les comunitats cristianes s'han d'oferir com a centres de comunió, en les quals es refusi inequívocament el *fenomen del terrorisme* i hi hagi apropament, ajut i solidaritat especial en bé de les víctimes del *terrorisme* (núm. 41); en efecte, s'enclou entre les primeres obligacions dels cristians i de llurs comunitats acompanyar i atendre les dites víctimes; elles han rebut la urpada del *terrorisme*, i els bisbes senten com a pròpia la preocupació dels qui viuen en un estat constant d'amenaça o de pressió violenta, conscients que ignorar la realitat de les ofenses rebudes és pretendre un procés il·lusori, incapaç de construir una convivència en pau (núm. 42). Els subratllats, òbviament, són nostres.

b) *No al diàleg amb ETA*

40. Ante cualquier problema entre personas o grupos humanos, la Iglesia subraya el valor del **diálogo respetuoso**, leal y libre como la forma más digna y recomendable, para superar las dificultades surgidas en la convivencia. **Al hablar del diálogo no nos referimos a ETA, que no puede ser considerada como interlocutor político de un Estado legítimo, ni representa políticamente a nadie**, sino al necesario diálogo y colaboración entre las diferentes instituciones sociales y políticas para eliminar la presencia del terrorismo, garantizar firmemente los legítimos derechos de los ciudadanos y perfeccionar, en lo que sea necesario, las formas de organizar la convivencia en libertad y justicia.

El *segon no* és més breu. Els bisbes comencen afirmant que l'Església subratlla el valor del diàleg per a superar les dificultats sorgides de la convivència; però deixen clara constància que, *en parlar del diàleg, no es refereixen a ETA*, la qual no pot ser considerada com a interlocutor polític d'un Estat legítim, ni representa políticament ningú. Es tracta, doncs, només del diàleg entre les institucions socials i polítiques per eliminar la presència del terrorisme, garantir els drets dels ciutadans i perfeccionar les formes organitzatives de la convivència en llibertat i justícia (núm. 40).

Si comparem ambdues posicions negatives, veiem que en el *primer no*, d'una banda, si bé la valoració moral del terrorisme s'ha de comprendre dins la crida explícita a la conversió, d'aquesta hom remarca el reconeixement de la seva maldat i la voluntat de reparar-ne els efectes; de l'altra, si bé l'Església guareix les malalties morals que provoca, sobretot entorn de l'Eucaristia, hom remarca el seu refús inequívoc i la solidaritat amb llurs víctimes de part de les comunitats que s'hi congreguen. I veiem que, en el *segon no*, la doble raó que el fonamenta és absolutament precisa: ETA no és interlocutor d'un Estat legítim polític ni té cap representativitat política.

És només a partir del núm. 43 que s'obre una nova perspectiva, la del perdó i de l'oració. L'Església, en efecte, acut a Déu, font de misericòrdia i de perdó i convida contínuament a oferir i rebre el perdó. D'aquest, la *Instrucció* en subratlla primerament l'exigència de justícia (i, doncs, de reparació de l'ordre violat) i, en segon lloc, la necessitat. El perdó, essent com és un do de Déu, cal demanar-lo en l'oració, que obre el cor humà a la irrupció del poder renovador de Déu; d'ací que una acció pastoral de pau requereixi moments forts d'oració (núm. 43).

Acte seguit, el tema de l'oració omple encertadament el núm. 44; ho fa apel·lant a la virtut teològica de l'esperança (i aquí el text cita Joan Pau II que concreta la dita esperança en una transformació real del món, amb la gràcia de Déu: un món on la pau prevalgui); i convocant a la pregària per assolir cinc objectius: 1. la pau; 2. les víctimes del terrorisme i llurs familiars; 3. *els mateixos terroristes*; 4. els governants; 5. i la conversió dels cors. És ara, i finalment, que, per primera vegada, surt el tercer objectiu: els mateixos terroristes! Una nova i oportuna citació de Joan Pau II remarca el punt segon (les víctimes i llurs familiars), hi afegeix el tema dels pobles ofesos i inquietats pel terrorisme i la guerra, i explicita de nou el tercer punt de manera àmplia: «que no restin fora de la nostra oració aquells mateixos que ofenen greument Déu o l'home amb aquests actes sense pietat; que els sia concedit de recapacitar sobre els seus actes i d'adonar-se del mal que ocasionen, talment que se sentin impulsats a abandonar tot propòsit de violència i cercar perdó.»

Compartint i vivint la invitació dels bisbes espanyols a la llibertat (núm. 36), nosaltres volem acabar la nostra reflexió exposant amb ulterior amplitud el tema del diàleg i el perdó.

2) Directrius sobre el diàleg, la negociació i el perdó

Pensem que l'afirmació que hem emfasitzat té moltes repercussions quant al futur de la pau. Afirmar que ETA no representa políticament ningú no esborra automàticament

de la pissarra tota aquella població del País Basc que dóna suport, sia a ETA de forma directa, sia a les distintes expressions polítiques i cíviques que hi col·laboren. ¿Cal excloure, *a priori* i *a posteriori*, tot intent no ja d'establir, sinó, com a mínim, de crear unes condicions de possibilitat del dit diàleg? Vegem-ho a la claror d'algunes directrius del Papa: el diàleg –juntament amb la negociació i la voluntat de perdó–, cal que sigui: a) universal; b) audaç; c) únic; d) gratuït; e) metòdic; f) esperançat; g) amorós.

a) *Universalitat*

Cal que el diàleg s'ofereixi a tots, fins i tot als qui el refusen. El Papa exhorta: «que m'escoltin els qui estan ficats en el camí inhumà del terrorisme.» Ells poden refusar-lo, però el Papa no es cansa ni es cansarà de pregar per ells (vegeu el fragment citat en el paràgraf anterior) ni d'oferir-lo. També a ells. Considerem el següent text, ja esmentat en la pàgina 74, des d'una perspectiva, però, més àmplia:

«10. Sorgeixen problemes delicats quan un grup minoritari presenta reivindicacions que tenen particulars implicacions polítiques. A vegades el grup cerca la independència o, almenys, una major autonomia política.

»Desitjo repetir que, en aquestes delicades circumstàncies, el diàleg i les negociacions són el camí obligat per a assolir la pau. La disponibilitat de les parts a acceptar-se i a dialogar és un requisit indispensable per arribar a una solució equitativa de problemes complexos que poden atemptar seriosament contra la pau. Al contrari, el refús del diàleg pot obrir la porta a la violència.

»En algunes situacions de conflicte, grups terroristes s'arroguen indegudament el dret exclusiu de parlar en nom de les comunitats minoritàries, i així les priven de la possibilitat d'escollir lliurement i obertament els propis representants i de cercar, sense intimidacions, solucions adequades. A més, els membres d'aquestes comunitats massa sovint sofreixen pels actes de violència comesos abusivament en llur nom.

»Que m'escoltin els qui estan ficats en el camí inhumà del terrorisme: colpir cegament, matar innocents o fer represàlies sagnants no afavoreix una avaluació equànime de les reivindicacions avançades per les minories, per a les quals aquests pretenen actuar (cf. SRS 24).» (Missatge de la Jornada mundial de la pau, Ciutat del Vaticà, 8-12-1988: IGPII, XI/4 [1988] 1788-1797).

No creiem que sigui correcte un refús tan dràstic del diàleg amb ETA com fa la *Instrucció Pastoral*, per les següents raons: 1. perquè cal distingir entre l'error i l'errant i entre la ideologia i el moviment històric, com ensenyà *Pacem in terris* –de la qual commemorem el quarantè aniversari– i aprofundí magistralment *Octogesima adveniens*; 2. perquè les persones i grups que cometen accions malvades poden

penedir-se i convertir-se, amb l'ajut de la gràcia de Déu, que és infinitament més forta que la voluntat humana, per pervertida que hagi esdevingut; 3. perquè l'Estat (i el govern autonòmic) tenen molts recursos a disposició per a obrir bretxes en aquest atzucac, ni que sigui a llarg termini, i són cridats a actuar intel·ligentment i ferma, sense autotancar-se *a priori* totes les portes; 4. perquè els intents ja fets en aquest sentit, malgrat llur fracàs, conviden a fer-ne d'altres, amb més imaginació creadora, moguda per la voluntat de veritat, justícia, amor i llibertat; 5. perquè les experiències d'altres països i temps refermen, de dret i de fet, la bondat d'aquesta posició (Solidarnosc, Irlanda, Balcans, etc.); 6. perquè l'eventual diàleg no solament Estat-ETA, sinó també Govern basc-ETA i Estat-Govern basc a propòsit d'ETA pot obrir horitzons de possibilitat o, si voleu, de pre-possibilitat, fins ara inèdits que siguin bons èticament i viables constitucionalment; horitzons que, un cop oberts i fressats, poden contribuir a un canvi profund del marc de referència actualment vigent; 7. perquè institucions internacionals de tota mena –especialment europees– (eclesials, polítiques, culturals, nogovernamentals, etc.) poden contribuir a preparar unes pre-condicions de diàleg l'eficàcia de les quals ningú no pot negar *a priori* de manera assenyada i convincent; 8. perquè molts membres d'ETA han estat i són batejats en Crist i, doncs, són membres de l'Església; i aquesta, sobretot en el seus caps visibles, que són els bisbes, ha de recórrer a tots els mitjans possibles per a l'anunci i la denúncia; i més a aquell que a aquesta; i mai només a aquesta. I quan diem anunci volem dir tots els mitjans –de ment que pensa i imagina, i de cor que estima, prega i no es cansa mai d'estendre les mans– que són a la seva disposició per a esperar (com el Pare del fill pròdig), cercar (com el Bon Pastor) i assuavir (com els dons de l'Esperit Sant). Hem de tenir contínuament present que ETA i GAL, guerra civil i guerres del segle passat han estat conflictes no només entre ciutadans, sinó també (i, sobretot, contemplem-ho en aquests moments de reflexió) entre batejats, membres del Cos de Crist, que és l'Església.

b) Audàcia

El diàleg i la negociació han d'incloure «l'audàcia de perdonar i acollir». És decisiu copsar, en el fragment que segueix, que una voluntat constant de diàleg –eclesial i polític– «no significa renunciar als instruments de justícia de l'Estat de dret, al qual correspon el deure de perseguir els criminals». Ho reiterem *expressis verbis*. No ho significa, al contrari: i ho diem ben clar! Però sí que significa –i enclou i exigeix–: 1. mirar cap endavant; 2. «tenir l'audàcia de perdonar i acollir» (nova reiteració, totalment conscient i volguda); 3. alliberar el cor de sentiments de venjança (i n'hi ha tants, per diverses raons, i de tots cantons!); 4. maldar per la construcció d'una civilització no de l'odi –evidentment!– ni de la sola justícia sinó de l'amor; 5. autoeducar-se en i per a ser

en tot i per tot persona de bona voluntat, que contribueix a crear la dita civilització. Digué Joan Pau II l'any 1994:

«4. Estimats ciutadans de Zàgreb, estimadíssims croats, mireu cap endavant!. *Tingueu l'audàcia de perdonar i acollir.* Òbviament, perdonar no significa renunciar als instruments de justícia de l'Estat de dret, al qual correspon el deure de perseguir els criminals. Perdonar significa alliberar el cor de sentiments de venjança, que no serien compatibles amb la *civilització de l'amor*, a la qual tota persona de bona voluntat ha de contribuir.» (Discurs de comiat, Zàgreb [Croàcia], 11-9-1994: IGPII, XVII/2 [1994] 293-294).

c) *Unicitat*

La negociació i el diàleg han de mantenir indestructible la convicció que constitueixen «l'únic camí possible per a superar els obstacles». El fragment del discurs al Cos diplomàtic del dia 9 de gener de 1995 és summament expressiu de la força de la dita convicció com a operativa arreu del planeta. Glossarem la seva representativa enumeració, en primer lloc, seleccionant-ne alguns paràgrafs i titulant-los adientment; i, en segon lloc, posant en cursiva les afirmacions que desitgem que es llegeixin, s'entenguin i es meditin des de la voluntat de remarcar-ne la càrrega cristiano-ètico-polític-jurídica que contenen en la seva brevetat. Estem convençuts que constitueixen un punt de referència lluminós per a la qüestió que tractem.

– CAUCAS, FEDERACIÓ RUSSA, TXETXÈNIA

«4. [...] Els conflictes que esquincen el Caucas i més recentment encara la Federació Russa, a Txetxènia, plantegen greus interrogants a la Comunitat internacional entorn dels *mitjans que cal adoptar per a una autèntica convivència entre pobles diversos*. Una vegada més cal recordar que *la negociació –si cal amb l'ajut d'instàncies internacionals– és l'únic camí possible per superar els obstacles que s'oposen a la concòrdia en aquests mosaics ètnics, religiosos i lingüístics del nostre món, en el qual ha de ser respectada l'originalitat de tots els components*.

– ORIENT MITJÀ

»8. [...] Desitjo aprofitar aquesta ocasió, particularment, per encoratjar tots els que s'han compromès en el procés de pau en l'Orient Mitjà. Aquest procés és la demostració que, *amb el diàleg, el curs de la història pot canviar*. Sabem, sens dubte, que sobre aquesta Terra Santa, on Jesús nasqué fa gairebé dos mil anys, els enfrontaments i les exclusions persisteixen. El poble palestí espera encara veure plenament realitzades les seves aspiracions. El Líban no ha recuperat encara la seva plena sobirania. Però *no hem de considerar aquestes realitats com a fatalitats*.

»*Homes coratjosos que acceptin d'esguardar-se i d'escoltar-se no mancaran mai. Ells esdevindran capaços de trobar els instruments adients per construir societats en les quals tota persona és indispensable a les altres, en les quals la diversitat és reconeguda, primer de tot, com una riquesa. La pau no s'escriu amb lletres de sang, sinó que s'escriu amb la intel·ligència i amb el cor!*

– SUD-ÀFRICA

»Sud-àfrica ens ho demostra. Aquest gran país ha sabut acceptar amb maduresa el repte d'eleccions multirracials; dóna exemple a moltes altres nacions africanes i no africanes, *fent prevaler l'esperit de reconciliació i de compromís per damunt de les sotragades inherents als inevitables xocs de la transició.*

– IRLANDA DEL NORD

»L'alto el foc imposat a Irlanda del Nord, seguit de *negociacions entre els representants de les dues parts que s'oposen des de fa decennis*, representa un feliç desenvolupament. Desitjo encoratjar les parts en causa a fi que es lliurin sincerament a la *recerca de la solució política, que no pot fundar-se si no és en el perdó i en el respecte recíproc.*

»Sí, senyores, senyors, estic convençut que, si la guerra i la violència són dissortadament contagioses, la pau ho és igualment. Donem-li tota mena d'oportunitats! *Davant la disgregació de societats del passat que es mantenien unides tant si es volia com no, davant els nacionalismes predadors, davant els tempteigs de domini confessats o dissimulats*, els membres de la comunitat internacional han de restar units a fi que finalment *triomfin les forces de la moderació i de la fraternitat que obren el camí del diàleg i de la concertació.*

»9. D'aquí a pocs mesos celebrarem el 50è aniversari de la formació de l'Organització de les Nacions Unides; com no desitjar que ella esdevingui cada vegada més l'instrument privilegiat de la promoció i de la tutela de la pau?» (Discurs al Cos diplomàtic, Ciutat del Vaticà, 9-1-1995: IGPII, XVIII/1 [1995] 59-66).

d) *Gratuïtat*

Tornant a la dimensió del perdó, aquest, a més de ser audaç (núm. 2), és un acte d'amor gratuït que, com a tal, exigeix el respecte de la veritat i pressuposa la justícia. L'una i l'altra requereixen el reconeixement i la reparació del mal comès i obren les portes vers la reconciliació. Cal recordar clarament que, pel que fa a ETA, hi hagué, de part de l'Estat espanyol, el fet lloable de l'amnistia i que, aquesta, dissortadament, no comportà, a mitjà i llarg termini, un cessament de l'activitat i, menys encara, de l'existència de l'esmentat grup.

«5. El perdó, en la seva forma més veritable i elevada, és un acte d'amor gratuït. Ara bé, precisament com a acte d'amor, té també les seves pròpies exigències: la primera és el respecte de la veritat. Només Déu és la veritat absoluta. Nogensmenys, Ell ha obert el cor humà al desig de la veritat, que després ha revelat plenament en el seu Fill encarnat. Tots, doncs, són cridats a viure la veritat. On se sembla la mentida i la falsedat, floreixen la sospita i les divisions. També la corrupció i la manipulació política o ideològica són essencialment contràries a la veritat, ataquen els fonaments mateixos de la convivència civil i soscaven la possibilitat de relacions socials pacífiques.

»El perdó, lluny d'excloure la recerca de la veritat, l'exigeix. El mal fet ha de ser reconegut i, en la mesura dels possibles, reparat. Precisament aquesta exigència ha dut a establir en distintes parts del món, davant les prevaricacions entre grups ètnics o nacions, procediments oportuns de certificació de la veritat, com a primer pas vers la reconciliació. No cal subratllar la gran cautela amb què tots han de procedir, en aquest procés certament necessari, a fi de no augmentar els antagonismes, fent encara més difícil la reconciliació. No és pas rar, a més a més, el cas de països els governants dels quals, amb vista al bé primordial de la pacificació, han acordat de concedir una amnistia a aquells que han reconegut públicament els delictes comesos durant un període de turbulències. Aquesta iniciativa pot considerar-se positiva, com a esforç adreçat a promoure l'aviament de bones relacions entre grups anteriorment contraposats.

»Un altre pressupòsit essencial del perdó i de la reconciliació és la justícia, que té el seu criteri últim en la llei de Déu i en el seu disseny d'amor i de misericòrdia sobre la humanitat (DiM 14). Així entesa, la justícia no es limita a establir allò que és recte entre les parts en conflicte, sinó que, per damunt de tot, tendeix a restablir les relacions autèntiques amb Déu, amb un mateix i amb els altres. Per tant, no hi ha cap contradicció entre perdó i justícia. En efecte, el perdó no elimina ni fa minvar l'exigència de la reparació, que és pròpia de la justícia, sinó que visa de reintegrar tant les persones i els grups en la societat, com els Estats en la comunitat de les Nacions. Cap càstig no ha d'ofendre la dignitat inalienable d'aquell que ha obrat el mal. La porta vers el penediment i la rehabilitació ha de romandre sempre oberta.» (Missatge de la Jornada mundial de la pau, Ciutat del Vaticà, 8-12-1996: IGPII XIX/2 [1996] 933-934).

e) *Metodicitat*

El diàleg ha d'esdevenir metòdic («el mètode del diàleg»), amb totes les exigències que la reflexibilitat del mètode comporta. En parlar de reflexibilitat, volem fer presents dos sentits del verb reflectir. El primer és emmirallar; en efecte, cal que els subjectes en conflicte s'avinguin a reproduir recíprocament i fidel la imatge de l'altre, sense cap mena de tergiversació («l'estany reflectia el cel estelat»). El segon és que ho facin fins al punt que un es deixi veure en l'altre (com «l'ànima es reflecteix a la cara» o «el temperament es reflecteix en les obres»). Vegeu *Diccionari de la llengua catalana*, veu

reflexibilitat). Un cop esdevingut metòdic, el diàleg s'inspira –afirma el Papa– en l'escolta de l'altre i en el mutu respecte; requereix «lleialtat, coratge, paciència, perseverança»; i qualla en una equitativa paritat de drets, legalment garantida.

«2. He pogut afirmar –i ho repeteixo ara i avui– que Sarajevo, ciutat cruïlla de cultures, religions i pobles diversos, pot ser considerada com la ciutat símbol del nostre segle. Precisament aquí s'inicià, en 1914, la primera guerra mundial; aquí es desencadenà amb intensitat la violència de la segona guerra mundial; aquí, finalment, en la fase terminal del segle, la població ha experimentat, entre destruccions i mort, anys interminables de por i d'angoixa.

»3. El mètode que cal seguir rigorosament, en la solució dels problemes que sorgeixen en el difícil camí, és el mètode del diàleg, inspirat en l'escolta de l'altre i en el mutu respecte. El mètode del diàleg que, malgrat les resistències, es va refermant, requereix, en efecte, en els que hi prenen part, lleialtat, coratge, paciència, perseverança. La fatiga de la confrontació serà molt ben pagada. Es podran guarir lentament les ferides causades per la terrible guerra passada, i es farà espai a la concreta esperança d'un futur més digne per a totes les poblacions que viuen conjuntament en aquest territori.

»El diàleg haurà de desenvolupar-se en el respecte de la paritat dels drets, garantida a cadascun dels ciutadans mitjançant instruments legals adequats, sense preferències o discriminacions.» (Discurs als líders polítics de Bòsnia i Hercegovina, Sarajevo, 13-4-1997: IGPII, XX/1 [1997] 672-674).

f) *Esperança*

La negociació i l'acord han d'esperar contra tota esperança. Certament que el problema de la violència d'ETA és terrible; però ho és més que el del conflicte àrab-palestí? D'ací que ens permetem d'elevat el fet a categoria i parlar «d'esperança contra tota esperança». La Santa Seu, en l'acord de base amb Palestina, subscriu, com hem vist més amunt, el següent, dins els *Considerants* del preàmbul:

«Demantant una solució pacífica del conflicte palestino-israelià, que hauria de realitzar els drets nacionals legítims i inalienables i les aspiracions del poble palestí, la qual cosa s'ha d'assolir mitjançant negociació i acord, per garantir la pau i la seguretat a tots els pobles de la regió sobre la base del dret internacional, conforme a les resolucions de les Nacions Unides i del seu Consell de seguretat, la justícia i l'equitat; [...]» (Acord de base entre La Santa Seu i l'Organització per l'alliberament de Palestina, Ciutat del Vaticà, 15-2-2000, Documents d'Església, núm. 741, p. 267).

g) *Amor*

Finalment, el qui dialoga i negocia ha d'esdevenir capaç d'estimar aquell que l'ha ofès. Ens permetem, filialment i fraterna, d'adreçar-nos d'una manera especial, a través d'aquest fragment del missatge de Joan Pau II en ocasió de la Quaresma de l'any 2001, als responsables eclesials i polítics, demanant-los de progressar encara més en la consciència que «l'Església, anunciant el perdó i l'amor als enemics és conscient d'introduir en el patrimoni espiritual de tota la humanitat una nova forma de relacionar-se amb els altres, una forma certament fatigosa, però rica en esperança».

Més concretament, considerem que el següent breviari de pensaments, extret de la citació i filtrat a través de la membrana de la glossa i de l'aplicació, serà molt eficaç, amb la gràcia de Déu, per a il·luminar i confortar les consciències en la recerca de la pau que ens ocupa.

- a. L'únic camí de la pau és el perdó.
- b. Acceptar i oferir el perdó fa possible una nova qualitat de relacions entre els homes, interromp l'espiral de l'odi i de la venjança i romp les cadenes del mal que tenallen el cor dels contrincants.
- c. Les nacions en cerca de reconciliació i que auspicien una coexistència pacífica entre els individus i els pobles no tenen altre camí que el perdó rebut i ofert.
- d. El Senyor ens mana: «Estimeu els enemics»; «Pregueu pels qui us persegueixen»; «Sigueu fills del vostre Pare celestial que fa eixir el sol sobre mals i bons».
- e. Estimar aquell que ens ha ofès desarma l'adversari i pot transformar un camp de batalla en un lloc de solidària cooperació.
- f. Aquest és un repte que concerneix cada un dels individus (=dels ciutadans de l'Estat), les comunitats i pobles de l'Estat i tota la humanitat, especialment les famílies.
- g. No és fàcil convertir-se al perdó i a la reconciliació.
- h. Reconciliar-se pot semblar problemàtic quan en l'origen es troba una culpa pròpia; si la culpa és d'altri, reconciliar-se pot ser vist fins i tot com una humiliació irraonable.
- i. Per reconciliar-se quan la culpa és de l'altre cal un camí interior de conversió i el coratge d'obeir humilment el manament de Jesús.

- j. No solament aquell que provoca l'enemistat, sinó també aquell que la pateix han de cercar la reconciliació; els cristians devem fer la pau fins i tot quan ens sentim víctimes d'aquell que ens ha colpit injustament.
- k. El Senyor, que actuà d'aquesta manera, espera que també ho fem nosaltres; obrant així, cooperem a la redempció dels germans.
- l. Avui, el perdó es palesa principalment com a dimensió necessària per a una autèntica renovació social i per a la consolidació de la pau en el món.
- m. L'Església, anunciant el perdó i l'amor als enemics, és conscient d'introduir en les societats una nova forma de relacionar-se amb els altres. Aquesta nova forma de relacionar-se és certament fatigosa, però rica en esperança.
- n. L'Església sap, en aquest punt, que pot comptar amb l'ajut del Senyor que no abandona mai aquell qui hi recorre enfront de les dificultats.

Heus ací el fragment que acabem de glossar:

«3. Els nombrosos i tràgics conflictes que laceren la humanitat, sorgits tal vegada també de qüestions religioses mal enteses, han excavat solcs d'odi i de violència entre pobles i pobles. A voltes això també s'esdevé entre grups i faccions dins una mateixa nació. En efecte, assistim tal vegada, amb un dolorós sentit d'impotència, a un nou aflorament de conflictes que creïem definitivament aplacats i hom té la impressió que alguns pobles viuen atrapats en una espiral de violència incapaç d'aturar-se que continuarà segant víctimes i víctimes sense cap perspectiva concreta de solució. I els auguris de pau que s'aixequen de tot arreu del món esdevenen ineficaços: el compromís necessari per encaminar vers la concòrdia desitjada no assoleix d'afermar-se.

»4. L'únic camí de la pau és el perdó. Acceptar i donar el perdó fa possible una nova qualitat de relacions entre els homes, interromp l'espiral de l'odi i de la venjança i romp les cadenes del mal que captiven el cor dels contrincants. Les nacions en cerca de reconciliació i tots els qui auspicien una coexistència pacífica entre els individus i els pobles no tenen altre camí que el perdó rebut i ofert. Quina ressonància de rics ensenyaments salvífics tenen les paraules del Senyor: "Estimeu els vostres enemics i pregueu pels qui us persegueixen, perquè sigueu fills del vostre Pare celestial que fa eixir el seu sol sobre mals i bons i fa ploure sobre justos i injustos!" (Mt 5, 44-45). Estimar aquell que ens ha ofès desarma l'adversari i pot fins i tot transformar un camp de batalla en un lloc de solidària cooperació.

»Aquest és un repte que concerneix cada un dels individus, però també les comunitats, els pobles i tota la humanitat. Afecta especialment les famílies. No és fàcil convertir-se al perdó i a la reconciliació. Reconciliar-se pot ja semblar problemàtic quan

en l'origen es troba una culpa pròpia. Si, a més, la culpa és d'altri, reconciliar-se pot ser vist fins i tot com una humiliació irraonable. Per fer aquest pas, cal un camí de conversió interior; cal el coratge de la humil obediència al manament de Jesús. La seva paraula no deixa lloc a cap dubte: no solament aquell que provoca l'enemistat, sinó també aquell que la pateix han de cercar la reconciliació (cf. Mt 5,23-24). El cristià ha de fer la pau àdhuc quan se sent víctima d'aquell que l'ha ofès i colpit injustament. El mateix Senyor ha actuat d'aquesta manera. Ell espera que el deixeble el segueixi, cooperant així a la redempció del germà.

»En el nostre temps, el perdó es palesa cada vegada més com a dimensió necessària per a una autèntica renovació social i per a la consolidació de la pau en el món. L'Església, anunciant el perdó i l'amor als enemics, és conscient d'introduir en el patrimoni espiritual de tota la humanitat una nova forma de relacionar-se amb els altres, una forma certament fatigosa, però rica en esperança. En aquest punt, ella sap que pot comptar amb l'ajut del Senyor, que mai no abandona aquell que hi recorre en de les dificultats.» (Missatge de Quaresma, Ciutat del Vaticà, 7-1-2001).

Hem volgut avalar extensament la necessitat de perdó i de diàleg entre totes les parts en conflicte per a no defallir mai en la recerca d'una pau duradora.

CLOENDA

Esperem que aquest estudi serveixi per a aprofundir les exigències morals que comporten els drets i els deures de les nacions; tasca, com hem reiterat amb el Papa, indefugible i urgent en el món actual. La pau, afirmà el Concili Vaticà II en la constitució *Gaudium et spes*, és obra de la justícia, de la caritat i de Crist que n'és el príncep. Que Déu, doncs, faci més que nosaltres i atorgui al món i a tots els pobles la pau que necessiten!

Ens hem cenyit al diàleg sobre el capítol cinquè sense entrar en els rics continguts que cada un dels temes té en la Doctrina social de l'Església. Si algú desitja introduir-s'hi amb ulteriors precisions pot llegir el llibre *Nació i Nacionalismes* de Joan Costa, citat a l'inici d'aquestes pàgines. A la claror del seu plantejament i elaboració globals, podrà, en primer lloc, endinsar-se tant en els diversos conceptes de pàtria, nació i Estat i de la seva mútua interacció o interpenetració, com dels nacionalismes; i compulsar una documentació sòcio-política bàsica en l'àmbit internacional; en segon lloc, obtenir una visió de conjunt de la Doctrina social de l'Església –des de Pius XI fins al Papa actual– sobre el tema; i, en tercer lloc i finalment, reflexionar sobre la circumstància europea i espanyola, a la claror d'un aprofundiment del bé polític (comú i

propi) amb concrecions adequades ètico-polítiques entorn al dret d'autodeterminació i als drets i deures de les minories i amb unes orientacions pastorals relatives al món de l'emigració. Des d'aquesta síntesi global adquireixen una lluminositat ulterior qüestions com són ara les referents a la identitat i obertura, a l'auto i heterodeterminació, a la unipluralitat des de la fidelitat i la llibertat, a la tutela dels drets de les minories i de les majories, a la pluralitat intra i interterritorial, a la sobirania i a les seves concretes plasmacions, etc.; i, des de la tesi central de l'analogia, obtenen el seu lloc just i la seva harmònica integracionalitat conceptes i realitats que, vistos unívocament i viscuts exasperadament, aboquen sia a l'aïllament estèril, sia al conflicte inhumà.

APÈNDIX I. UNA EXPERIÈNCIA INTERNACIONAL EXEMPLAR EN MATÈRIA DE SECESSIÓ

Cloem aquest treball sobre *fet nacional i magisteri social de l'Església* fent una referència a l'*Informe de la Cort Suprema del Canadà del 20 d'agost del 1998 sobre la secessió del Quebec*.

Es tracta d'un document molt valuós tant pel seu contingut intrínsec com per la repercussió que va obtenint en els àmbits especialitzats internacionals.

Des de les instàncies governamentals canadenques hom plantejà oficialment a la dita Cort suprema aquesta triple qüestió:

- «1. L'Assemblea Nacional, la legislatura o el Govern del Quebec poden, en virtut de la Constitució del Canadà, procedir unilateralment a la secessió del Quebec del Canadà?
- »2. L'Assemblea Nacional, la legislatura o el Govern del Quebec posseeix, en virtut del dret internacional, el dret de procedir unilateralment a la secessió del Quebec del Canadà? Respecte d'això, en virtut del dret internacional, existeix un dret a l'autodeterminació que proporcionaria a l'Assemblea Nacional, a la legislatura o al Govern del Quebec el dret de procedir unilateralment a la secessió del Quebec del Canadà?
- »3. Quin dels dos drets, l'intern o l'internacional, tindria presència al Canadà en l'eventualitat d'un conflicte entre ambdós pel que fa al dret de l'Assemblea Nacional, de la legislatura o del Govern del Quebec de procedir unilateralment a la secessió del Quebec del Canadà?»

La Cort, conscient que havia estat interrogada sobre «qüestions de gran importància, que tenen a veure amb al propi nucli del nostre sistema de govern constitucional», procedí a respondre de la següent manera (resumim extremament):

A. Primera qüestió

Un cop fixades la seva competència d'instància i la seva capacitat d'exercir funcions consultives, la Cort respongué a la primera qüestió apel·lant a quatre principis bàsics, subjacents a la Constitució: el federalisme, la democràcia, el constitucionalisme i la primacia del dret, i el respecte a les minories. I els aplicà tot seguit en un context de secessió, cosa que féu així:

En primer lloc afirmà que «l'intent legítim, per a un participant de la Confederació, de modificar la Constitució té com a corol·lari l'obligació que tenen totes les parts d'acudir a la taula de negociacions. El rebuig clarament expressat del poble del Quebec de l'ordre constitucional existent conferiria clarament legitimitat a les reivindicacions secessionistes, i imposaria a les altres províncies i al govern federal l'obligació de tenir en consideració i de respectar aquesta expressió de la voluntat democràtica en iniciar negociacions i en seguir-les en conformitat amb els principis constitucionals subjacents esmentats abans.»

En segon lloc, refusà dos extrems: l'un, el d'afirmar que la resta de províncies i el govern federal tindrien l'obligació legal de consentir a la secessió d'una província, a reserva només de negociar-ne els detalls logístics; i l'altre, el de sostenir que una expressió clara de la voluntat d'autodeterminació d'una província no imposa cap obligació a les altres províncies o al govern federal.

I, en tercer lloc, reblà que «hom pot conciliar el rebuig d'aquestes dues proposicions extremes, si es comprèn bé que cap dels drets o principis que aquí es qüestionen no és absolut i que cap d'ells no pot excloure els altres. Aquesta remarca significa que altres parts no poden exercir els seus drets d'una manera que negui absolutament els drets del Quebec i que, de la mateixa manera, mentre el Quebec exerceixi els seus drets tot respectant els drets de l'altre, pot proposar la secessió i mirar de dur-la a terme per la via de la negociació. El procés de negociació que derivaria d'una decisió d'una majoria clara de la població del Quebec a favor de la secessió, com a resposta a una pregunta clara, exigiria la conciliació de diversos drets i obligacions pels representants de dues majories legítimes, és a dir, una clara majoria de la població del Quebec i una clara majoria del conjunt del Canadà, sigui quina sigui. No es pot admetre que una o altra d'aquestes majories guanyi sobre l'altra. Una majoria política que no actua d'acord amb els principis subjacents de la Constitució que hem descrit posa en perill la legitimitat de l'exercici dels seus drets.»

En resum:

1) Hom no pot procedir unilateralment a la secessió; no gensmenys, les reivindicacions secessionistes fetes de manera clara obligarien a iniciar i prosseguir negociacions en conformitat amb els quatre principis constitucionals esmentats.

2) Cal evitar els dos extrems de consentir i d'inhibir-se (en les circumstàncies precises).

3) Cal assolir la conciliació dels diversos drets i obligacions.

B. Segona qüestió

Pel que fa a la segona qüestió, la resposta, matisada, es pot resumir amb les següents afirmacions:

1. Tesi de base

«En la seva *Declaració del cinquè aniversari de les Nacions Unides*, Res. A G 50/6, 9 de novembre del 1995, l'Assemblea General de les Nacions Unides subratlla una vegada més el dret a l'autodeterminació tot indicant que els seus Estats membres han de:

»“1 [...] Continuar reafirmant el *dret de tots el pobles a disposar d'ells mateixos* tenint en compte la situació especial dels pobles sotmesos a la dominació colonial o a altres formes de dominació o d'ocupació estrangeres, i reconèixer el dret dels pobles a prendre mesures legítimes conformement a la Carta de les Nacions Unides per complir el seu dret inalienable a l'autodeterminació. Això *no ha de ser interpretat com una autorització* o un estímul a qualsevol mesura dirigida a desmembrar o comprometre, totalment o parcial, la *integritat territorial o la unitat política d'Estats sobirans i independents* respectuosos del principi de la igualtat dels drets i de l'autodeterminació dels pobles i, per tant, dotats d'un govern que representa la totalitat de la població pertanyent al territori, sense cap mena de distinció." [El subratllat és nostre]»

2. Afirmació global

«a) Tal com veurem, en dret internacional, el dret a l'autodeterminació es considera que és exercit per pobles dins d'Estats sobirans existents, i conformement al principi del manteniment de la integritat territorial d'aquests Estats.

»b) Quan això no és possible, un dret de secessió pot néixer en les circumstàncies excepcionals examinades seguidament.»

3. Precisions pel que fa a l'apartat a)

«Les fonts reconegudes del dret internacional estableixen que el dret d'un poble a disposar d'ell mateix és habitualment realitzat per via de l'autodeterminació *interna*, és a

dir, la recerca per part d'aquest poble del seu desenvolupament polític, econòmic, social i cultural en el marc d'un Estat existent.

»Un Estat amb un govern que representa, en la igualtat i sense discriminacions, el conjunt del poble o dels pobles que resideixen en el seu territori i que respecta els principis de l'autodeterminació en els seus arranjaments interns té dret, en virtut del dret internacional, a la protecció de la seva integritat territorial.»

4. Precisions pel que fa a l'apartat b)

«El dret a l'autodeterminació *externa* (que en aquest cas no podria prendre la forma de la reivindicació d'un dret de secessió unilateral) només neix en casos extrems amb unes circumstàncies que estan, d'altra banda, acuradament definides. L'autodeterminació externa es pot descriure per l'extracte següent de la *Declaració referent a les relacions amistoses*:

»«La creació d'un Estat sobirà i independent, la lliure associació o la integració en un Estat independent o l'adquisició de qualsevol altre estatut polític lliurement decidit per un *poble* constitueixen per a aquest *poble* uns mitjans d'exercir el seu dret a disposar d'ell mateix.» [el subratllat és nostre].»

«Comptat i debatut, el dret a l'autodeterminació en dret internacional dóna, com a màxim, cobertura al dret a l'autodeterminació externa en el cas de les antigues colònies; en el cas dels pobles oprimits, com els pobles sotmesos a una ocupació militar estrangera; o també en el cas en què un grup definit es veu refusar un accés real al govern per assegurar el seu desenvolupament polític, econòmic, social i cultural. En aquestes tres circumstàncies, el poble en qüestió gaudeix del dret a l'autodeterminació externa perquè hom li refusa la facultat d'exercir, a l'interior, el seu dret a l'autodeterminació.»

«A més, diversos comentaristes han afirmat que el dret a l'autodeterminació pot, en un tercer cas, fonamentar un dret de secessió unilateral. Encara que aquest tercer cas hagi estat descrit de diverses maneres, es basa en la idea que, quan un poble és impedit d'exercir útilment el seu dret a l'autodeterminació a l'interior, aleshores té dret, com a últim recurs, d'exercir-lo per la secessió. El fet que la *Declaració de Viena* exigeix que els governs representin "el conjunt de la població que pertany al territori, sense cap mena de distinció" dóna fe a l'afirmació segons la qual una observació tan completa podria originar el dret a la secessió.»

C. Tercera qüestió

Pel que fa a la tercera qüestió, no existeix, en el Canadà, cap conflicte entre ambdós drets (intern i internacional).¹

¹ Vegeu per a tot aquest tema: SALVADOR MORERA I JOSEP SORT, *Canadà Divisible. L'autodeterminació del Quebec*, Cabrera de Mar: Galerada 2002.

APÈNDIX II. DOCUMENTS DELS EPISCOPATS ESPANYOL, CATALÀ I BASC

Afegim, finalment, i en primer lloc, el text complet del capítol cinquè i la conclusió del document *Valoració moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències* (Madrid, novembre 2002) de la Conferència Episcopal Espanyola; i, a continuació, els documents *Arrels cristianes de Catalunya* (Barcelona, desembre 1986) dels bisbes de Catalunya i la Carta Pastoral dels bisbes de Bilbao, Sant Sebastià i Vitòria intitulada *Preparar la pau* (maig 2002).

Desitgem que el lector pugui disposar-ne directament en aquesta mateixa obra, adonar-se dels respectius tarannàs dels episcopats i copsar les sengles enculturacions de la fe que tots tres reflecteixen.

A) CONFERÈNCIA EPISCOPAL ESPANYOLA, *Valoració moral del terrorisme a Espanya, de les seves causes i de les seves conseqüències*, Madrid, novembre 2002.

Capítol V. El nacionalisme totalitari, matriu del terrorisme d'ETA.

26. La present Instrucció Pastoral no pretén oferir un judici de valor sobre el nacionalisme en general. Ens referim només al judici moral del nacionalisme totalitari, en la mesura que constitueix el rerefons del terrorisme d'ETA. No és possible desemmascarar, en efecte, la malícia d'ETA sense oferir un aclariment moral sobre el rerefons politicocultural del terrorisme etarra i la seva incidència en la convivència entre els pobles d'Espanya.

27. «La nació –diu Joan Pau II– és la gran comunitat dels homes que estan units per diversos vincles, però sobretot, precisament, per la cultura.»¹ Ara bé, les cultures no són mai per elles mateixes compartiments estancs, i han de ser capaces d'obrir-se les unes a les altres. Estan constituïdes ja per endavant a base del ric intercanvi del diàleg històric entre elles. Totes necessiten deixar-se amarar per l'Evangelí.²

28. Les nacions, en tant que àmbits culturals del desenvolupament de les persones, estan dotades d'una «sobirania» espiritual pròpia i, per tant, no se'ls pot impedir l'exercici i conreu dels valors que conformen la seva identitat.³ Aquesta «sobirania» espiritual de les nacions pot expressar-se també en la sobirania política, però aquesta no és una implicació necessària. Quan determinades nacions o realitats nacionals es troben legítimament vinculades per llaços històrics, familiars, religiosos, culturals i polítics a d'altres nacions dins d'un mateix Estat no pot dir-se que les esmentades nacions frueixin necessàriament d'un dret a la sobirania política.⁴

¹ JOAN PAU II, *Discurs a la Seu de la UNESCO* (2-VI-1980), 14.

² Cf. JOAN PAU II, Carta Encíclica *Redemptoris missio*, 37

³ Cf. JOAN PAU II, *Discurs a l'Assemblea General de les Nacions Unides* (5-X-1995), 8: «El dret a la pròpia llengua i cultura, mitjançant les quals un poble expressa i promou aquella que jo anomenaria la seva originària *sobirania* espiritual. [...] Cada nació té consegüentment també el dret a modelar la pròpia vida segons les pròpies tradicions, excloent, naturalment, tota violació dels drets humans fonamentals i, particularment, l'opressió de les minories. Cada nació té també dret a construir el propi futur fornint a les generacions més joves una educació apropiada.»

⁴ Cf. JOAN PAU II, *Discurs al Cos Diplomàtic* (14-I-1984), 3-4: «Contràriament, països sobirans, independents des de fa molt o poc temps, es veuen a vegades amenaçats en llur integritat per la contestació interna d'una fracció que

29 Les nacions, aïlladament considerades, no gaudeixen d'un dret absolut a decidir sobre el seu propi destí. Aquesta concepció significaria, en el cas de les persones, un individualisme insolidari. De manera anàloga, resulta moralment inacceptable que les nacions pretenguin unilateralment una configuració política de la pròpia realitat i, en concret, la reclamació de la independència en virtut de la seva sola voluntat. La «virtut» política de la solidaritat, o, si es vol, la caritat social, exigeix als pobles l'atenció al bé comú de la comunitat cultural i política de la qual formen part. La Doctrina Social de l'Església reconeix un dret real i originari d'autodeterminació política en el cas d'una colonització o d'una invasió injusta, però no en el d'una secessió⁵.

30. En conseqüència, no és moral qualsevol manera de propugnar la independència de qualsevol grup i la creació d'un nou Estat, i en això l'Església sent l'obligació de pronunciar-se davant dels fidels cristians i els homes de bona voluntat.⁶ Quan la voluntat d'independència esdevé principi absolut de l'acció política i és imposada a tota costa i per qualsevol mitjà, és equiparable a una *idolatria* de la pròpia nació que perverteix greument l'ordre moral i la vida social.⁷ Tal forma immoderada de «culte» a la nació és un risc especialment greu quan es perd el sentit cristià de la vida i s'alimenta una concepció nihilista de la societat i de la seva articulació política. L'esmentada forma de «culte» està en relació directa amb el nacionalisme totalitari i es troba en el rerefons del terrorisme d'ETA.

31. Per *nacionalisme* s'entén una determinada opció política que fa de la defensa i del desenvolupament de la identitat d'una nació l'eix de les seves activitats. L'Església,

arriba fins i tot a projectar o reclamar una *secessió*. Els casos són complexos i molt diversos i exigiria cadascun d'ells un judici diferent, segons una ètica que tingui en compte, alhora els *drets de les nacions* fundats sobre la cultura homogènia dels pobles, i el *dret dels Estats a llur integritat i sobirania*. Jo desitjo que, més enllà de les passions –i, en tota hipòtesi, evitant la violència– s'arribi a formes polítiques ben articulades, equilibrades, que sàpiguen respectar els particularismes culturals, ètnics, religiosos i, en general, els drets de les minories.» Cf. també *Catecisme de l'Església Catòlica*, 2239.

⁵ Cf. Joan Pau II, *Ibidem*.

⁶ Només cal recordar, en aquest sentit, la intervenció de Joan Pau II i de la Conferència Episcopal Italiana expressant la seva estima per la unitat de l'Estat Italià i criticant actituds que disgreguen la unitat social; cf. *Lettera ai vescovi italiani circa le responsabilità dei cattolici di fronte alle sfide dell'attuale momento storico* (6-I-1994). Cf. *Comunicato della Presidenza della CEI, 30-VI-1992. Notiziario CEI 5/1992, pp. 183-186*; cf. JOAN PAU II, *Discurs davant el Parlament d'Itàlia* (14-XI-2002).

⁷ Pius XI, Carta Encíclica *Mit brennender Sorge*, 12: «Aquell que deslliga la raça o el poble o l'Estat o la forma d'Estat, els representants del poder o altres valors fonamentals de la configuració humana de la societat –que mantenen dins l'ordre natural un lloc essencial i que exigeix respecte– d'aquesta escala de valors terrenals; els converteix en norma suprema, fins i tot amb referència als valors religiosos; i els divinitza amb culte idòlatric: aquell perverteix i falsifica l'ordre creat i imposat per Déu. Aquest home es troba lluny de la veritable fe i s'allunya d'una concepció de la vida que s'hi conformi.»

mare i mestra de tots els pobles,⁸ accepta les opcions polítiques de tipus nacionalista que s'ajusten a la norma moral i a les exigències del bé comú. Es tracta d'una opció que, en ocasions, pot mostrar-se especialment convenient. L'amor a la pròpia nació o a la pàtria, que cal conrear, pot manifestar-se com una opció política nacionalista.

L'opció nacionalista, no obstant això, com qualsevol opció política, no pot ser absoluta. Per ser legítima ha de mantenir-se en els límits de la moral i de la justícia, i ha d'evitar un doble perill: el primer, considerar-se a si mateixa com l'única forma coherent de proposar l'amor a la nació; el segon, defensar els propis valors nacionals excloent i menyspreant els d'altres realitats nacionals o estatals.

Els nacionalismes, igual que les altres opcions polítiques, han d'estar ordenats al bé comú de tots els ciutadans, recolzant en arguments veritables i tenint en compte els drets dels altres i els valors nascuts de la convivència.

32. Quan les condicions assenyalades no es respecten, el nacionalisme degenera en una ideologia i en un projecte polític excloent, incapaç de reconèixer i protegir els drets dels ciutadans, temptat de les aspiracions totalitàries que afecten qualsevol opció política que absolutitza els seus objectius. De la naturalesa perniciosa d'aquest nacionalisme, ha advertit el Magisteri de l'Església en nombroses ocasions.⁹

El nacionalisme en què es fonamenta l'associació terrorista ETA no compleix les condicions requerides per a la seva legitimitat moral, ja que necessita absolutitzar els seus objectius per justificar les seves accions terroristes; pretén imposar per la força les seves pròpies conviccions polítiques tot trepitjant la llibertat dels ciutadans; i arriba a eliminar els que tenen altres opcions polítiques legítimes. Per tot això, el nacionalisme d'ETA és un nacionalisme totalitari i idolàtric.

El nacionalisme totalitari d'ETA considera un valor absolut el valor «poble independent, socialista i lingüísticament *euskaldun*», tot això, a més, interpretat ideològicament en clau marxista, ideologia a la qual ETA sotmet tots els altres valors humans, individuals i col·lectius, menyspreant la voluntat reiteradament manifestada per la immensa majoria de la població.

33 L'organització terrorista ETA enarbora la causa de la llibertat i dels drets del País Basc, al qual presenta com una nació subjugada i annexada a la força per poders estrangers dels quals caldria alliberar-la. Aquesta és la causa que considera com a

⁸ Cf. JOAN XXIII, Carta Encíclica *Mater et Magistra*, 262.

⁹ Començant per Pius XI en l'ambient prebèlic: cf. Pius XI, Carta Encíclica *Ubi arcano* (23-12-1922), 12; *Discurs a la Cúria Romana* (24-XII-1930); *Als alumnes de Propaganda fide* (21-8-1938).

suposadament justificadora del terror que practica. No obstant això, el nacionalisme d'ETA i dels seus col·laboradors ignora que tot projecte polític, per merèixer un judici moral positiu, ha de posar-se al servei de les persones i no a la inversa. És a dir, que la justa ordenació de les nacions i dels Estats no pot mai constrènyer ni vulnerar els drets humans fonamentals, sinó que els tutela i els promou. De manera que no és moralment acceptable cap concepció per a la qual la nació, l'Estat o les relacions entre tots dos es posin per damunt de l'exercici integral dels drets bàsics de les persones.

La pretensió que a tota nació, pel fet de ser-ne, li correspongui el dret de constituir-se en Estat, ignorant les múltiples relacions històricament establertes entre els pobles i sotmetent els drets de les persones a projectes nacionals o estatals imposats d'una manera o altra per la força, dóna lloc a un nacionalisme totalitari, que és incompatible amb la doctrina catòlica.

34. Ja que la nació és un fet, en primer lloc, cultural, el Magisteri de l'Església l'ha distingit acuradament de l'Estat.¹⁰ A diferència de la nació, l'Estat és una realitat primàriament política; però pot coincidir amb una sola nació o bé contenir en el seu si diverses nacions o entitats nacionals. La configuració pròpia de cada Estat és normalment el fruit de llargs i complexos processos històrics. Aquests processos no poden ser ignorats ni, encara menys, distorsionats o falsificats al servei d'interessos particulars.

35. Espanya és el fruit d'un d'aquests complexos processos històrics. Posar en perill la convivència dels espanyols, negant unilateralment la sobirania d'Espanya, sense valorar les greus conseqüències que aquesta negació podria portar no seria prudent ni moralment acceptable.

La Constitució és avui el marc jurídic ineludible de referència per a la convivència. Recentment, els bisbes espanyols afirmàvem: «La Constitució del 1978 no és perfecta, com tota obra humana, però la veiem com el fruit madur d'una voluntat sincera d'entesa i com a instrument i primícia d'un futur de convivència harmònica entre tots.»¹¹ Es tracta, per tant, d'una norma modificable, però tot procés de canvi ha de fer-se segons el previst en l'ordenament jurídic.

¹⁰ Cf. Pius XII, *Radiomissatge al Poble helvètic* (21-IX-1946): «En la nostra època, en la qual el concepte de nacionalitat de l'Estat, exagerat sovint fins a la confusió, fins a la identificació de dues nocions, tendeix a imposar-se com un dogma»; cf. també: JOAN PAU II, *Discurs a la Seu de la UNESCO* (2-VI-1980), n. 14; IDEM, *Discurs a l'Assemblea General de las Naciones Unidas* (5-X-1995), 8: «Tenint en compte la dificultat de definir el concepte de nació que no s'identifica a priori i necessàriament amb el d'Estat.»

¹¹ LXXIII Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola, *La fidelidad de Dios dura siempre. Mirada de fe al siglo XX* (26-XI-1999), 7. Comunicat de la XXXIV Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola

Pretendre unilateralment alterar aquest ordenament jurídic en funció d'una determinada voluntat de poder, local o de qualsevol altra mena, és inadmissible. Cal respectar i tutelar el bé comú d'una societat pluricentenària.

Conclusió. L'esperança no enganya (Rm 5,5)

36. «Hem d'obeir Déu abans que els homes» (Ac 4,19). Amb aquesta llibertat parlaven els primers cristians davant dels jutges que els imposaven silenci. Actuaven com a persones realment alliberades per Crist del pecat, i per això no se sentien atemorits per ningú ni per res: ni pels poderosos, ni tan sols per la mort. Hem volgut escriure aquesta Instrucció amb aquesta mateixa llibertat. Desitgem encoratjar així tots els cristians a exercir la llibertat per a la qual Crist ens ha alliberat (cf. Ga 5,1).

37. «En el món passareu tribulacions, però tingueu confiança: jo he vençut el món» (Jn 16,33). Les dificultats per posar fi al terrorisme i construir la pau són grans. Els poders que es troben implicats en aquest greu problema, així com els sentiments de rancúnia i confrontació que continuen provocant, en fan, de la solució, un assumpte tan ardu com urgent. Davant dels signes persistents de tensió social i de dificultat de convivència, l'Església proposa una veritat moral indefugible. No serà fàcilment compresa per alguns. Però sense la veritat no serà possible la pau. A més, cal que tots ens comprometem en la construcció de la pau. Construir la pau és tasca de tots i cadascun.¹² Fem una crida especial als educadors (pares, catequistes, professors i mestres) perquè posin tot el seu esforç en la noble tasca de formar les generacions més joves, advertint-les de la maldat del terrorisme i animant-les a construir una societat on es visquin els principis morals que garanteixin el respecte sagrat a la persona.

38. La primera responsabilitat de l'Església és anunciar que només en Jesucrist troba l'home la salvació plena. Educar per a la pau que neix de l'encontre amb el Senyor i amb l'Església és una tasca urgent, especialment entre els més joves. Així com allà on nia la llavor de la ideologia terrorista s'esterilitza la vida cristiana, allà on, en canvi, creix i madura la pertinença a l'Església de Jesucrist, preval l'amor als altres, el desig sincer de pau i de reconciliació. La pertinença a l'Església i l'educació en la fe no són madures mentre no s'expressin en un discerniment moral encertat de

(28-II-1981), *Amenaza a la normalidad constitucional. Llamada a la esperanza*, 2: «Cal de totes totes recuperar la consciència ciutadana i la confiança en les institucions, tot això respectant les lleres i els principis que el poble ha sancionat en la Constitució.»

¹² Cf. JOAN PAU II, Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau de 1998, 7.

situacions tan greus com la del terrorisme. Aquest discerniment és una mostra del vigor i coherència de la fe professada.

39. Davant del terrorisme d'ETA, l'Església proclama de nou la necessitat de la conversió dels cors com l'únic camí per a la pau veritable.¹³ La valoració moral que hem proposat s'ha de comprendre dins d'aquesta crida explícita a la conversió, que és només possible un cop reconeguda la maldat intrínseca del terrorisme i un cop gestada la voluntat expressa de reparar els efectes perniciosos que causa la seva activitat.

40. Davant de qualsevol problema entre persones o grups humans, l'Església subratlla el valor del diàleg respectuós, lleial i lliure com la forma més digna i recomanable per superar les dificultats sorgides en la convivència. En parlar del diàleg no ens referim a ETA, que no pot ser considerada com a interlocutora política d'un Estat legítim, ni representa políticament ningú, sinó al diàleg i a la col·laboració necessaris entre les diferents institucions socials i polítiques per eliminar la presència del terrorisme, garantir fermament els drets legítims dels ciutadans i perfeccionar, en tot el que calgui, les formes d'organitzar la convivència en llibertat i justícia.

41. L'Església a Espanya, reconeixent i agraint l'esforç de tots els que treballen per una convivència millor, ofereix la seva contribució a aquesta tasca, duent a terme les accions específiques de la seva missió pastoral. Com a dipositària i administradora dels béns de la salvació, que ha rebut del seu Senyor, correspon a l'Església guarir les malalties morals que provoca el fenomen terrorista. En el sagrament de l'Eucaristia, de manera especial, els cristians es troben amb Crist, el qual els introdueix en la seva comunió, escola de caritat sense fronteres, de pau indestructible i de reconciliació dels homes entre ells i amb Déu. Les comunitats cristianes, tot trobant la seva força en l'Eucaristia, han d'oferir-se com a centres de comunió de les persones, on es rebutgi sense equívocs el terrorisme, i on es comparteixi la fe capaç d'obrir els qui la professen a la fraternitat entre els homes i entre els pobles, amb una proximitat, ajuda i solidaritat especial amb les víctimes del terrorisme.

42. Entre les primeres obligacions dels cristians i de les seves comunitats hi ha aquest *acompanyament i atenció pastoral de les víctimes del terrorisme*. És una exigència de justícia i de caritat estar al seu costat i atendre les necessitats i reclamacions justes de les persones i de les famílies que han sofert l'arpada del terrorisme. Sentim com a pròpia la preocupació dels que viuen en un estat constant

¹³ Cf. JOAN PAU II, Carta Encíclica *Sollicitudo Rei Socialis*, 38.

d'amenaça o de pressió violenta, conscients que ignorar la realitat de les ofenses patides és pretendre un procés il·lusori, incapaç de construir una convivència en pau.

43. L'Església, a més, guiada per l'Esperit de Jesucrist, se sap necessitada sempre de la gràcia, i acudeix constantment a la font de la misericòrdia i del perdó, que és Déu. Al mateix temps, convida contínuament a oferir i rebre *el perdó*, conscient que «no hi ha pau sense justícia, no hi ha justícia sense perdó».¹⁴ El perdó no es contraposa a la justícia, perquè no consisteix a inhibir-se davant de les legítimes exigències de reparació de l'ordre violat. Per contra, el perdó condueix a la plenitud d'una justícia que pretén el guariment de les ferides obertes.¹⁵ El perdó que pot assolir la pau veritable és un do de Déu, per això s'ha de demanar en *la pregària*: «La pregària per la pau no és un element que "ve després" del compromís per la pau. Al contrari, es troba en el cor mateix de l'esforç per a l'edificació d'una pau en l'ordre, en la justícia i en la llibertat. Preguar per la pau significa obrir el cor humà a la irrupció del poder renovador de Déu.»¹⁶

No hi pot haver una pastoral de la pau sense moments forts de pregària, personals i comunitaris.

44. «L'esperança no enganya» (Rm 5,5). Aquesta és la convicció que mou l'Església. La nostra esperança reposa en la misericòrdia de Déu, l'únic capaç de tocar el cor dels homes, infonent-los sentiments de pau. «L'esperança que sosté l'Església és que el món, on el poder del mal sembla que predomina, es transformi realment, amb la gràcia de Déu, en un món en què es puguin satisfer les aspiracions més nobles del cor humà; un món en què prevalgui la pau veritable.»¹⁷

Convoquem, una vegada més, els qui han rebut el do de la fe a la pregària pública i privada per la pau; a la pregària per les víctimes del terrorisme i pels seus familiars, i pels mateixos terroristes; a la pregària perquè Déu atorgui saviesa i fortalesa als governants en les seves decisions i accions; a la pregària per la conversió dels cors.

«Que s'elevi des del cor de cada creient, de manera més intensa, la pregària per totes les víctimes del terrorisme, per les seves famílies afectades tràgicament i per tots els pobles que el terrorisme i la guerra continuen ofenent i inquietant. Que no quedin fora de la nostra oració aquells mateixos que ofenen greument Déu i l'home amb

¹⁴ Cf. JOAN PAU II, Missatge per a la Jornada Mundial de la Pau de 2002.

¹⁵ Cf. JOAN PAU II, *Ibid.*, 3.

¹⁶ Cf. JOAN PAU II, *Ibid.*, 14.

¹⁷ JOAN PAU II, *Ibid.*, 1.

aquests actes sense pietat: que se'ls concedeixi repensar els seus actes i adonar-se del mal que causen, de manera que se sentin impulsats a abandonar tot propòsit de violència i cercar el perdó. Que la humanitat, en aquests temps atzarosos, pugui trobar pau veritable i duradora, aquella pau que només pot néixer de l'encontre de la justícia amb la misericòrdia.»¹⁸

En aquest «Any del Rosari», posem la nostra oració, amb filial devoció, a les mans de la Verge Maria, Mare de Jesús i Mare nostra, invocant-la com a Reina de la pau, perquè Ella ens concedeixi abundantament els dons de la seva materna bondat i ens ajudi a ser una sola família, en la solidaritat i en la pau.

Traducció catalana de Catalunya Cristiana,
revisada i corregida pels autors.

¹⁸ JOAN PAU II, *Ibid.*, 15; cf. també les invitacions del Papa en els Missatges anuals en l'avinentsa de la Jornada mundial de la Pau.

B) CONFERÈNCIA EPISCOPAL TARRACONENSE, *Arrels cristianes de Catalunya*, Barcelona, desembre 1985

Ja fa un miler d'anys que Catalunya, nascuda políticament de la soca europea carolíngia i projectada a partir de la *marca hispànica*, es desprenia de tota submissió ultrapirinenca i iniciava el seu propi camí a través de la història.

Mil anys després, avui, el nostre poble viu també una situació nova. La restauració de la seva autonomia política, duta a terme a partir de la Constitució espanyola de 1978 i feta realitat amb l'Estatut de 1979, configura una nova situació que els anys van afiançant. El reconeixement d'una cultura específica catalana expressada, especialment, en la llengua, s'uneix al reconeixement de la pròpia nacionalitat i al del dret a l'autogovern. Tot això té unes conseqüències en la vida dels ciutadans, des dels continguts de l'ensenyament en els seus diversos graus fins als múltiples aspectes de la vida administrativa i política. Podem dir que l'autonomia dóna fesomia a tota la vida democràtica del nostre país.

La majoria dels cristians de les nostres diòcesis comparteixen, indubtablement, amb els altres ciutadans, el goig d'aquest progrés de la llibertat. Molts n'han estat, fins i tot, artífexs esforçats i valerosos al llarg d'anys difícils.

Tanmateix, la diversitat en el nivell d'informació que es dóna entre els diversos grups socials i les diferents comarques, la relativa rapidesa amb què s'ha produït el canvi de la situació, la presència important en les nostres comunitats de germans en la fe provinents d'altres nacionalitats i regions, així com el record d'alguns aspectes de la nostra història immediata i de la imatge que el catolicisme hi prengué, expliquen que alguns experimentin certa perplexitat.

És per això que a la llista de temes importants sobre els quals la Conferència Episcopal Tarraconense ha anat oferint al nostre poble fidel matèria de reflexió, volem afegir ara unes senzilles consideracions sobre la realitat de Catalunya. Les oferim bonament als cristians de les nostres diòcesis en primer lloc, com a punts d'orientació, i a tot al nostre poble com a contribució, des del nostre ministeri episcopal, al bé comú del país.

És evident, d'altra banda, que Catalunya entra plenament en la visió que de l'aportació del cristianisme a la cultura europea donava Joan Pau II en la seva al·locució a la UNESCO, pronunciada el 2 de juny de 1980: «No serà certament exagerat d'afirmar en particular que, a través d'una multitud de fets, l'Europa entera –

de l'Atlàntic a l'Ural– testimonia, en la història de cada nació així com en la de tota la comunitat el lligam entre la cultura i el cristianisme».

Amor i servei a Catalunya

Hi ha mots que determinades circumstàncies desprestigien. Un d'ells és el patriotisme, que avui s'utilitza ben poc. Fins i tot tractant-se del país, paraules com ara *amor* o *estimació* són força estalviades en alguns medis contemporanis, tan crítics i tan racionalistes. Ja Pius XII clamava, contra «aquest temor que tenen a vegades els ciutadans del nostre temps de mostrar-se generosament lligats a la pàtria».¹

Això ve de l'ambivalència que prenen, sovint, aquests mots, o de la utilització interessada i hipòcrita que algú n'hagi fet, o de les exageracions i els extremismes que se n'hagin emparat.

Tractant-se de l'amor a Catalunya, trobem, encara, altres factors negatius: la deficient educació històrica i política que s'ha donat ja des de l'escola amb el confusionisme que se n'ha seguit; el desconeixement de la identitat catalana; l'adscripció que en fan alguns a la idea de divisió, d'extremisme o, fins i tot, de cosa suspecta des del punt de vista religiós.

Ara bé, amb el nom que sigui, resulta fonamental per a nosaltres començar fent referència a l'amor a Catalunya, com a part i forma de l'amor al proïsme. Es tracta de la solidaritat bàsica amb les persones del nostre entorn, no només en la seva dimensió individual, sinó també, en la seva realitat social: la família, el país, l'estament, etc.

A vegades, no és pas per egoisme, en sentit estricte, que no arribem a una tal estimació. És més aviat, perquè una manca de la informació adequada i una formació moral de caràcter individualista ens priven de veure la persona en l'ampli context de les seves relacions. Ens cal corregir aquestes deficiències per tal d'evitar aquell escàndol que algun cop ha produït el creient que, tot invocant la caritat pel que fa a les necessitats individuals i a l'atenció dels casos anecdòtics, ha restat insolidari de les grans aspiracions col·lectives i del treball de promoció dels conjunts socials a què pertany.

Pel que fa a la nostra reflexió d'ara voldríem ajudar a descobrir que Catalunya constitueix per a tots els seus ciutadans la comunitat i la unitat cultural bàsiques, el seu

¹ Al·locució a la Colònia de les Marques, a Roma, el 23 de març de 1958.

punt, per tant, d'inserció en la cultura universal. «Entre la família i la comunitat universal –deia el cardenal Feltin, la pàtria forma part de l'ordre volgut per Déu.»²

Perquè fóra un error pensar que la referència a realitats o, sovint, a simples conceptes, més generals, pot substituir la solidaritat immediata o bé que aquesta és poca cosa. Hi ha un fals universalisme de caràcter vagarós, que és poc operatiu i que fins i tot serveix de coartada a interessos no gens universals. És ben cert que el nostre amor no té fronteres i que no acaba, de cap manera, en el propi país. Però és igualment cert que hi passa, necessàriament, i s'hi forja.

I aquest amor, evidentment, comporta un compromís efectiu de civisme que ha de manifestar-se en el compliment dels deures socials. En efecte tot ciutadà –i cal que ens ho exigim més els cristians– ha d'acceptar les lleis justes i no eximir-se'n arbitràriament a la recerca de situacions més avantatjoses per a ell. Com ensenya el Vaticà II, «El deure de justícia i de caritat es compleix més i més pel fet que cadascú, contribuint al bé comú segons les pròpies capacitats i les necessitats dels altres, promou també, i afavoreix les institucions públiques o privades, que serveixen per a transformar i millorar les condicions de vida dels homes». I afegeix, encara: «N'hi ha que, tot i professar opinions obertes i generoses, en realitat viuen sempre com si no es preocupessin gens de les necessitats de la societat. Més encara molts, a diversos llocs, no fan cap cas de les lleis i les prescripcions socials. A no pocs, amb diversos fraus i enganys, no els fa res d'eludir les contribucions justes o altres drets que deuen a la societat».³ I quan la moral social s'escantona per un lloc o per un altre, algú en rep sempre les conseqüències.

La responsabilitat i el deure de promoure el bé comú toquen més de prop els qui, per vocació i per capacitats, intervenen en el govern o en la política a través d'un càrrec públic. Cal que sàpiguen mantenir sempre el sentit de servei al bé comú per damunt d'interessos personals i de grup. Convé recordar sovint que tots els mitjans – partits, programes, eleccions, governs, parlaments, municipis, etc.– són per al servei del país, i no a l'inrevés.

Aquest compromís té per al cristià una altra dimensió. És vehicle a través del qual es fa present al seu món i li fa do del llevat de l'Evangeli. Avui que tots ens adonem d'un cert decandiment dels valors cristians en el nostre poble, més que no pas abandonar-nos a la lamentació i al retret, hauríem de revisar si som prou generosos i creatius per a assolir una presència activa i comunicativa de la nostra fe, en tot el teixit

² *La conciencia cristiana y los nacionalismos*, Setmana dels intel·lectuals catòlics francesos, Barcelona 1966, p. 14.

³ *Gaudium et spes*, n. 30.

social, cultural i institucional de la societat catalana. En aquesta mateixa línia, cal observar que és pecat d'omissió negar-se a prestar al país el servei que hom és en condicions de fer. L'al·lèrgia a l'activitat política comporta deixar els interessos de la comunitat a d'altres, en exclusiva.

I pel que fa a l'actuació política dels cristians, ni cal dir que ha de ser sempre exemplar. S'hi ha de fer ben visible aquell esperit de servei a què hem fet ja referència. I, fruit d'un tal esperit, una gran voluntat de convivència i de col·laboració amb tothom, també amb els no creients quan es tracta de posicions que estan d'acord amb l'ètica i el bé comú, i un esforç preferencial a favor dels desvalguts.

El fet de la nacionalitat catalana

En el Comunicat de premsa de la nostra reunió del 20 de juliol de 1979, dèiem: «En el moment polític actual, els bisbes manifestem –com ho férem en ocasions anteriors– el nostre desig que, en la legislació civil que s'està gestant, i que fa referència a Catalunya, quedin reconeguts plenament els drets del nostre poble a la seva identitat nacional, manifestada en la seva realitat cultural i històrica».

Creiem que és també deure nostre pastoral ajudar a clarificar el tema de la identitat nacional catalana, que tanta polèmica i tant d'apassionament suscita en alguns ambients, sovint a causa sobretot de la terminologia. En efecte, no sempre es té prou en compte la relativitat dels mots i la seva funcionalitat respecte dels continguts que volem expressar.

A diferència del que s'ha esdevingut en altres llocs, la cultura catalana en la historiografia, en la literatura, en el pensament, en la política i en amplis sectors populars ha mantingut viva la distinció entre Nació i Estat. Prat de la Riba, que feia la nació sinònima de pàtria, ho expressava així: «L'Estat és una entitat Política, artificial, voluntària; la Pàtria és una comunitat històrica, natural, necessària. El primer és obra dels homes; la segona és fruit de les lleis a què Déu ha subjectat la vida de les generacions humanes».⁴

El venerable Torras i Bages explica que va escriure la seva obra *La tradició catalana* per tal d'aclarir aquest interrogant: «Té el nostre poble un vertader ser personal capaç de vida pròpia? Si al poble català pot aplicar-se-li el concepte de persona, això és, si és, com deien els antics escolàstics *indivisum a se et divisum ab*

⁴ *Doctrina catalanista*, México 1953, p. 29.

aliis (indivís quant a si mateix i distint dels altres) si és un individu racional amb voluntat i intel·ligència pròpies, ningú pot negar-li el dret a viure».⁵ Enmig d'una terminologia prou estranya per a les oïdes del nostre temps, aquest text torrasia contribueix a fer-nos entendre de què es tracta, en realitat: no de la defensa del nom nació com si fos un títol, sinó del reconeixement d'una realitat de fet.

Com a bisbes de l'Església a Catalunya, encarnada en aquest poble, donem fe de la realitat nacional de Catalunya, afaïçonada al llarg de mil anys d'història i també reclamem per a ella l'aplicació de la doctrina del magisteri eclesial: els drets i els valors culturals de les minories ètniques dins d'un Estat, dels pobles i de les nacions o nacionalitats han de ser respectats i, fins i tot, promoguts pels Estats, els quals de cap manera no poden, segons dret i justícia perseguir-los, destruir-los o assimilar-los a una altra cultura majoritària.

L'existència de la nació catalana exigeix una adequada estructura jurídic-política que faci viable l'exercici dels drets esmentats. La forma concreta més apta per al reconeixement de la nacionalitat, amb els seus valors i prerrogatives, pertoca directament a l'ordenament civil.

El confusionisme amplament difós entre els conceptes de Nació i d'Estat produeix reaccions de recel i malfiança: molts interpreten l'afirmació de la nacionalitat com a vindicació d'un Estat a part, cosa que, en realitat, no n'és una conseqüència necessària. Pot un Estat, amb una adequada organització, assolir la convivència i el progrés en el seu interior de diverses nacions, sense que cap d'elles s'hagi de sentir constrenyida a l'assimilació per una altra.

Els pobles que, com és el cas de Catalunya, tenen consciència de la seva història anterior a la formació de l'Estat, i mantenen, juntament amb aquesta consciència, una cultura i una llengua pròpies que no són les majoritàries de l'Estat, guarden viva la convicció que no provenen de la divisió administrativa d'un Estat-Nació, sinó que són un component amb personalitat pròpia d'un Estat plurinacional. Aquesta consciència de ser una realitat nacional prèvia, que conflueix amb d'altres per a la formació d'un Estat, és el que dóna sentit nacional al nostre país i fa que l'autonomia i les institucions pròpies que amb ella han retornat siguin viscudes no com una moda política, sinó com a resposta a unes aspiracions històriques, profundes i irrenunciables.

Voldríem que fossin, principalment, els nostres germans catòlics dels altres pobles d'Espanya els primers, a comprendre i acollir aquestes aspiracions. També, en contrapartida, hauríem de ser els catòlics catalans els primers a obrir-nos als seus

⁵ *La Tradició Catalana*, en Obres completes, Barcelona 1948, p. 5-6.

problemes. Carles Cardó feia notar, el 1930, la importància que podria tenir per a la pau civil d'Espanya que els catòlics emprenguessin la tasca nobilíssima de fer comprendre als seus respectius conciutadans el problema dels altres. S'avançava a fer una autocrítica des de Catalunya i demanava als altres espanyols que perdessin «la idea funesta que confon la unitat orgànica, única viva, amb la unitat mecànica, sempre morta o moridora». Però, subratllava l'il·lustre pensador, es dona sovint la dolorosa paradoxa que «els orbats de llum de fe mostren aquestes comprensions cristianes i es preparen la glòria, el prestigi i el profit de llur aplicació. Molts catòlics, per contra, s'aferren a la incomprensió més hermètica».⁶ Aquesta és una crida a la responsabilitat dels catòlics que no ha perdut actualitat.

Val a dir que, en recordar la necessària clarificació entre els conceptes de Nació i d'Estat per a una correcta interpretació de la realitat, no preteníem pas reduir els llaços de germanor i solidaritat entre els pobles d'Espanya a unes relacions purament administratives. La història comuna, amb tot allò que té de bo i en el que hi ha estat negatiu, la interrelació, augmentada en el nostre temps pels fenòmens migratoris, les grans afinitats de fons entre les quals té un lloc importantíssim la fe que compartim, han teixit una base sòlida per a la comprensió, l'afecte i la col·laboració entre tots. Però només serà possible avançar en aquesta direcció si les formes polític-administratives que l'Estat adopti, mai no privin el desenvolupament natural de cada poble, ans l'afavoreixin i el serveixin.

Una cultura

El Papa Joan Pau II, en el seu discurs a la UNESCO, es referí a la pluralitat de les cultures amb aquests termes: «La cultura és una manera específica de l'existir i del ser de l'home. L'home sempre viu segons una cultura que li és pròpia, però que, al seu torn, crea entre els homes un nexa que els és també propi que determina el caràcter interhumà i social de l'existència humana. En la unitat de la cultura com a mode peculiar de l'existència humana, arrela, al mateix temps, la pluralitat de les cultures enmig de les quals viu l'home. En aquesta pluralitat, l'home es desenrotlla sense perdre per aquest sol fet el contacte essencial amb la unitat de la cultura com a dimensió fonamental i essencial de la seva existència i del seu ésser».⁷

⁶ *La nit transparent*, ed. La Paraula Cristiana, Barcelona 1935, p. 181.

⁷ *Al·locució a la UNESCO*, de 2 de juny de 1980.

No rarament la ferma voluntat dels catalans de mantenir, costi el que costi, la seva cultura pròpia, tantes vegades amenaçada, ha estat interpretada com un entossudiment gratuït.

Però el nostre poble ha vist que, si deixava la seva identitat cultural, perdria el *nexe* amb la cultura humana, per dir-ho amb els termes esmentats del Papa. La universalitat no ha estat mai entesa a Catalunya com el procés reduccionista de supeditació a una cultura hegemònica, sinó com l'envigoriment de cada cultura i la seva aportació responsable al servei de l'home. I val a dir que la història ha confirmat aquest convenciment: ha estat en els moments de més plenitud de la cultura catalana quan Catalunya ha fet les més brillants aportacions a la cultura universal.

La cultura catalana té, sobretot, la seva expressió i la principal senya d'identitat –bé que no l'única– en la llengua que li és pròpia i que comparteix amb altres comunitats germanes.

Aquesta llengua ha conegut èpoques d'esplendor i èpoques de decadència, ha estat idioma d'ús oficial a les cancelleries i llengua proscribida. Però el poble sempre l'ha mantinguda viva, l'ha estimada i l'ha defensada.

Avui, després d'una època de bandejament, torna a ser llengua oficial i el seu ús en la nostra societat entra en via de normalització, per tal de recuperar el temps perdut i assolir els nivells d'utilització que escau a la llengua pròpia d'un país. Els bisbes comprovem amb goig aquesta realitat i volem contribuir a l'esforç general de la societat, per tal que la llengua de Ramon Llull i de Jacint Verdaguer assoleixi la plena recuperació. Ressonen en nosaltres, amb forma especial, aquestes paraules de Joan Pau II als joves de Toquio, pronunciades el 24 de febrer de 1981: «La cultura de cada nació s'expressa, entre d'altres coses i més que en cap altra, en la llengua. La llengua és la forma que donem als nostres pensaments, és com un vestit on fem aquests pensaments. La llengua inclou els trets d'identitat particulars d'un poble i d'una nació. I, en un cert sentit, hi és latent el cor d'aquesta nació, perquè en la llengua, en la llengua pròpia, troba expressió allò de què viu l'ànima humana en la comunitat d'una família, de la nació, de la història».

Pel que fa a la contribució de l'Església a la normalització de l'ús de la llengua catalana, ens plau destacar la importància que ha tingut –i el bon acolliment que ha trobat– la versió catalana de tots els llibres litúrgics. La plena introducció del català en la litúrgia catòlica començada tan bon punt la Santa Seu autoritzà l'ús litúrgic de les llengües vernacles, en anys encara difícils per a la nostra llengua– ha estat un esdeveniment històric que, a més de l'avenç pastoral que suposa facilitar una

participació més viva de les comunitats en les celebracions, comporta també un enfortiment de la llengua.

Una època de canvi

La cultura, totes les cultures, evolucionen amb l'home. Catalunya, que conegué, des del segle passat, les transformacions pròpies de la societat industrial, i que ha viscut, després, l'evolució de les seves comarques i l'aparició de les grans concentracions urbanes amb forts contingents migratoris, ara viu –potser més acceleradament que mai– una evolució que és de rel tècnica i filosòfica al mateix temps.

Les nostres formes de vida han estat trasbalsades per un augment sensacional dels mitjans de comunicació i per la multiplicació dels instruments de confort. Darrerament, assistim a un procés d'innovació científica i tecnològica que, a més d'accentuar el canvi social, posa a mans de l'home la possibilitat d'una influència en els fenòmens naturals i, fins i tot, de distorsió i de destrucció de la naturalesa, que impressiona tota persona responsable.

Paral·lelament, es fan perceptibles una avidesa creixent de posseir coses; una minva dels valors humans més espirituals i menys utilitaris; una primacia de la instrucció, en el sentit més estret del mot, en detriment d'una autèntica educació. Pel que fa al sentit cristià de la vida, el vell anticlericalisme, sorgit d'unes circumstàncies històriques determinades, sense desaparèixer del tot, deixa el lloc, més aviat, a una impregnació a-religiosa de la cultura, menys agressiva però més radical, que aspira a donar per superada, ridícula o interessada, tota possible obertura a la transcendència. Així molts joves són introduïts en un univers cultural del qual la hipòtesi de Déu ha estat exclosa.

El creixement dels mitjans que són a l'abast de l'home, unit a un cert enterboliment de la consciència dels seus fins transcendents i del sentit més pregon de l'existència, obre el pas a temptacions d'autodestrucció. El clamor ecologista que s'ha estès tant darrerament és, en realitat, una reacció i una veu d'alerta sobre aquest perill. I Joan Pau II s'ha referit als seus aspectes més greus, denunciant una «cultura de la mort», que «comença amb la supressió del naixement... i arriba fins a l'exclusió dels disminuïts i els vells, i acaba en la solució final de l'eutanàsia. També pertanyen a la cultura de la mort la droga, el terrorisme, l'erotisme i altres formes de vici».⁸

⁸ *Al·locució a l'Assemblea General dels joves reunits a Roma en ocasió del Jubileu, el 14 d'abril de 1984.*

Estem parlant, evidentment, d'uns fenòmens que són generals a tot el nostre món occidental. Sembla, però, que, com s'esdevingué amb els inicis de la industrialització i la concentració urbana, la cultura catalana comporta un ritme de secularització –en el sentit positiu d'autonomia del món, temporal, però també en el negatiu d'irreligió– més accelerat que en altres pobles d'Espanya. Ho testifiquen el to d'aquelles publicacions literàries i artístiques que tenen la consideració de més representatives de l'actual cultura catalana, i la caiguda de la pràctica religiosa dels medis socials que més directament en participen.

Per això invitem els qui, d'una forma o altra, produeixen o transmeten cultura, a considerar la responsabilitat que els dona la forma que tenen a les mans. No confonguem allò que potser denúncia legítima de mancaments eclesials passats o presents, o una actitud de contestació davant determinades formes, o, fins i tot, un ressentiment més o menys justificats, amb el silenci sistemàtic o la interpretació sectària dels valors de fons que el cristianisme ha deixat i continua aportant a la nostra cultura.

Demaneu als estudiosos catalans –científics, literats, artistes– que restin oberts al diàleg constant i honrat entre fe i cultura. Els teòlegs, per la seva banda, són convidats a «recercar contínuament un mode més apte de presentar la doctrina als homes del seu temps, car una cosa és el dipòsit mateix de la fe i –les seves veritats, i una altra la manera d'enunciar-les».⁹ I animem a tots els catòlics a treballar a fi que els canvis culturals no ens menin cap a la irreligiositat i la decadència moral, és a dir, cap a l'home vell que ens descriu Sant Pau, sinó cap a un progrés integral de la persona humana, cap a «l'home nou» en qui es renova «la imatge de la justícia i la santedat de la veritat» (Ef. 4,22-24). La defensa de l'home, «per ell mateix i no per cap altra raó... pertany a la substància mateixa del missatge de Crist i de l'Església, malgrat tot el que els esperits crítics han pogut declarar sobre aquesta matèria», per dir-ho, un cop més, amb paraules de Joan Pau II.¹⁰

L'Església a Catalunya

La presència cristiana a la nostra terra remunta fins als primers segles. Els acta del bisbe Fructuós l'any 2591 en són la primera dada documentada.

⁹ *Gaudium et spes*, n. 62.

¹⁰ *Al·locució a la UNESCO*, de 2 de juny de 1980.

En forjar-se la nacionalitat catalana, molts noms albiradors de l'Església ho són també del país naixent. La figura de l'Abat Oliba, bisbe de Vic, abat de Ripoll i de Cuixà i fundador de Montserrat, encarna l'esperit de tota una època. Mentre la societat catalana comença a estructurar-se, rep dels monestirs i de les catedrals l'impuls de l'esperit cristià que es manifesta en institucions tan noves i decisives com la de «la pau i la treva». És un moment singular en el qual la fundació del país i l'establiment de l'Església van plegats. Un dels primers documents de la llengua catalana són unes homilies, les d'Organyà.

Aquesta presència continuarà sempre, prenent formes diverses segons l'evolució dels temps. L'obra de la Mercè serà exponent d'una hora de plenitud. En canvi, el canonge Pau Clarís exemplificarà, al s. XVII, la figura del defensor de la ciutat en moments difícils: «Mori jo, mori infamement, i respiri i visqui l'afligida Catalunya».

A partir de l'11 de setembre de 1714, nombrosos eclesiàstics sofreixen persecució per haver restat fidels a les institucions del país i a la llengua del poble. Són anys adversos, però no pas mancats d'esforç i de treball. El rector de Sant Martí d'Ollers, Baldiri Reixach publica, el 1749, les *Instruccions per l'ensenyança de minyons*, que coneix set edicions catalanes. El també prevere Josep Pau Ballot publica el 1815 la primera gramàtica catalana moderna, titulada *Gramàtica i apologia de la llengua catalana*. Ja en el llindar de la Renaixença, sant Antoni Maria Claret, ultra recórrer tot Catalunya predicant sempre en llengua catalana i vindicant-ne la necessitat, publica nombrosos fulls i opuscles en català. Del seu llibre *Camí dret i segur per arribar al cel*, publicat el 1843, se'n feren unes dues-centes edicions amb centenars de milers d'exemplars.

I arribem a Jacint Verdaguer, geni de la llengua renaixent, a Morgades, restaurador de Ripoll i defensor del catecisme en català, a Torras i Bages, que aporta a la Renaixença una reflexió cristianes a partir dels pensadors més decisius de la nostra història en tot l'àmbit de la llengua catalana. I a cristians –seglars i clergues– tan actius en el procés de recuperació de la cultura del país com els Llimona i Gaudí, en el camp de l'art; Maragall, Ruyra, López Picó i Carles Riba en la literatura; Cardó, Manyà, d'Esplugues, Clascar i Ubach en el pensament i la teologia; a Vidal i Barraquer, Carreras, Carbonell, el pare Vallet i l'Obra d'Exercicis, Albert Bonet i la Federació de joves cristians, Batlle i l'escoltisme, Bofill i Matas i Carrasco i Formiguera en la política.

Esmentem tots aquests noms, a manera d'exemple, per tal de recordar la important aportació dels cristians a Catalunya, i per tal d'animar els nostres diocesans a mantenir aquesta aportació viva i a l'altura d'una tradició tan gloriosa.

Al marge d'aquest camí d'exemplaritat, no volem pas amagar l'existència de realitats negatives, a vegades fruit de febleses humanes i, altres vegades, del joc d'accions i reaccions que formen la nostra tan treballada història; de la instrumentalització que els poders temporals han pretès fer, sovint amb èxit, de l'Església; de les interferències en l'Església del país d'instàncies eclesials foranes, a cavall de la política.

Però volem dir que és en aquella ininterrompuda tradició de fidelitat a Catalunya que ens reconeixem i ens refermem. Una fidelitat especialment notable en els nivells més populars, i que, a vegades, ha comportat el marginament injust i el sacrifici de persones i d'institucions. El desmantellament dràstic d'organitzacions d'apostolat, de publicacions i de centres de cultura que patí l'Església catalana el 1939 n'és un exemple relativament proper. Una prova que, unida a la cruenta persecució religiosa que la precedí, el 1936, i que també cal considerar, suposà un autèntic viacrucis per als catòlics catalans.

Pluralisme

El naixement, la història i la cultura de Catalunya són intensament amarats de cristianisme. I la nostra fe continua viva en sectors molt amplis de la nostra societat. Probablement, cap altra opció filosòfica, o religiosa o política té, encara avui, tanta capacitat de convocatòria.

Però la societat catalana és plural, també religiosament. Al costat de l'Església catòlica hi ha altres confessions cristianes; hi ha un bon sector d'indiferents, en grau divers i amb més o menys vestigis i lligams catòlics; hi ha els agnòstics; i hi ha els ateu. I cal que tots visquem en la tolerància i el respecte mutus.

L'Església, d'acord amb els principis expressament proclamats pel Vaticà II, de llibertat religiosa, de sana laïcitat, i d'autonomia de les realitats temporals respecta la pluralitat d'opcions i no demana, per a si mateixa, com ha estat repetit a bastament en els últims anys, res més que llibertat per a l'acompliment de la seva missió evangelitzadora.

Tampoc no demana del poder civil privilegis ni pretén la utilització de cap poder polític o la seva subordinació. Com escrivia el venerable Torras i Bages ja el segle passat: «L'Evangeli no conté una forma concreta i, no obstant, pot donar forma a totes les situacions concretes socials, polítiques i econòmiques dels homes... L'Evangeli té una amplitud immensa perquè està destinat a abraçar la universal humanitat, en totes ses formes, situacions i estats... Cada forma o situació social, política o econòmica

voldria tenir l'exclusiva de l'Evangeli. L'Església té tant de treball per a defensar-se dels enemics com dels amics, perquè vol conservar la seva llibertat».¹¹

Aquesta posició no significa indiferència. Ens dol profundament que molts, pretextant modernitat i pluralisme, s'allunyin de Déu, del Redemptor i de l'Església i mutilin així una dimensió essencial de la vida humana. Això per a nosaltres no és un progrés sinó una pèrdua. En realitat, l'ordre de la creació i el de la redempció són fruit tots dos del mateix amor de Déu a la humanitat, que no és cridada a tancar-se en l'horitzó intramundà, sinó a participar del regne de Déu. L'Església, a Catalunya com arreu del món, respectant la llibertat de tothom, promou el bé espiritual i, en el possible, el material de la pàtria. S'afanya a nodrir la fe dels creients amb el pa de la veritat evangèlica i amb els sacraments, i compta amb l'ajut de Déu per a aquesta missió específica.

La llibertat que reclamem és precisament per a evangelitzar i volem utilitzar-la a fons. La veu cristiana ha de fer-se present en tots els àmbits de la societat i no plegar-se a la pressió dels qui voldrien passar de la correcta distinció entre el món temporal i el món espiritual a l'exili de la nostra cultura i de la nostra societat de les opcions transcendents.

Per això demanem especialment de les comunitats cristianes que el respecte al pluralisme no les faci passives ni minvi la seva capacitat d'anunci a tot arreu de la Bona Nova de Jesús.

Recordar les nostres arrels

Catalunya és rica en història i en tradició. Les nostres arrels greco-romanes i cristianes, europees i mediterrànies són la saba que vivifica el nostre esperit col·lectiu. Potser a causa de la nostra accidentada història, som un país on els estudis historiogràfics tenen un interès i un prestigi especials: les seves publicacions sempre troben un públic lector ampli, més enllà dels cercles especialitzats. En l'anàlisi del passat anem a cercar, ben sovint, els fons de la nostra existència com a poble i l'explicació del nostre present.

Però Catalunya és, al mateix temps, una terra freturosa de modernitat, la finestra oberta per on tantes vegades han entrat a Espanya els vents del progrés i la renovació.

¹¹ *L'elevació del poble*, Carta Pastoral de 10 de desembre de 1905, en *Obres completes*, Barcelona 1948, p. 1057.

Avui, al mateix temps que el país, amb la democràcia i l'autonomia, s'aboca a un futur ple de suggestió, s'observa un esforç notable per a la recuperació de festes, costums i tradicions. Observem que, sovint, hi ha com un intent d'eludir la rel cristiana que tenen la majoria d'aquests fenòmens o, fins i tot, de ridiculitzar, jugant amb l'anacronisme d'algunes formes del passat, alguns continguts religiosos. Caldria que sabéssim recuperar, juntament amb aquestes manifestacions populars, les virtuts més destacades que els nostres avant-passats van deixar-nos en herència.

El canonge Carles Cardó, en la seva anàlisi de l'evolució de Catalunya i del conjunt d'Espanya, distingeix la bona tradició, de la mala tradició, no menys real. Tots els pobles les tenen. Heus-ne ací uns exemples.

Ha estat atribuït als catalans, al llarg dels temps, un extraordinari amor a la llibertat, a la independència i a la democràcia. Pau Clarís observava –i cal tenir en compte la mentalitat de l'època– que «els homes van fer els reis, i no pas els reis els homes». Narcís Ramon March escrivia, el 1626: «Atès i considerat que en el present Principat de Catalunya los habitants i poblats en ell són lliures i no poden ésser obligats a haver d'anar a servir a S.M.». I ja el rei Martí havia exclamat: «Qual poble és en lo món que sia així franc de franqueses e llibertats ni que sia així liberal com vosaltres?».

Però, «correlativa a aquesta bona tradició, hi ha la dolenta, anota Cardó, que s'inicia molt d'hora. L'esperit de llibertat, quan no és controlat per una consciència moral exigent, degenera en rebel·lió i discòrdia, les dues tares que presenten invariablement les males èpoques de Catalunya».¹²

Una cosa semblant podríem dir del comportament dels catalans «presidit gairebé sempre pel seny –com observa Vicens i Vives– i, en determinades ocasions, per la rauxa, perquè no és fàcil d'entendre, com podem passar, en hores (temps històric) de la més obscura abscripció al món de les realitats minimitzades al botafoc de l'eixelebrament inconoclasta».¹³

La ironia, que de vegades facilita el realisme, la desmitificació i fins un estil planer, pot esdevenir autodestructiva en erosionar aspectes fonamentals de la vida col·lectiva, i pot limitar l'horitzó espiritual en degenerar en burla d'allò que hom no comprèn. Són aquests, també, trets positius i negatius del nostre tarannà.

¹² *Les dues tradicions*, Barcelona 1977, p. 87.

¹³ *Notícia de Catalunya*, 2a ed., Barcelona 1960, p. 222.

Potser una de les virtuts més tradicionalment reconegudes al català és la seva aptitud per al treball, «com a eix de l'arrencada vital del país».¹⁴ Tal vegada les transformacions socials de les últimes dècades han difuminat alguns aspectes clàssics d'aquest esperit, però substancialment el nostre noble manté la creativitat i el gust per la iniciativa que són el gran estímul de la laboriositat. Es tracta d'una actitud fonamental que ha de ser posada sempre no solament al servei de l'individu sinó de tota la comunitat amb una visió solidària i una voluntat de servei als més febles.

Voldríem, especialment, veure actualitzada i enfortida la tradició catalana de vida familiar sòlida, avui amenaçada des de tantes bandes. Estem convençuts que una aportació de fidelitat conjugal, d'harmonia entre els membres de les diferents generacions que formen una família, d'iniciació dels fills en les virtuts essencials, d'obertura i generositat en l'acolliment de la vida, a més del seu valor intrínsec, significaria una aportació positiva per al futur del nostre país, greument amenaçat per la baixa natalitat.

Ara més que mai ens cal tenir els ulls oberts per tal de saber destriar el blat del jull, la bona de la mala tradició. Ens convé connectar amb allò de millor que ens ha llegat la història i fer-ne una forma que ens projecti cap a un futur de convivència, de cultura i de progrés en tots els ordres.

Justícia social

L'esforç, del nostre poble ha generat riquesa. La seva entrada a l'època industrial ha fet de la nostra una societat moderna, progressiva. Però, dissortadament, també l'han acompanyada i l'acompanyen les lacres de la societat moderna i, entre elles, la distribució injusta de la riquesa, les condicions de vida deplorables d'amplis sectors de població.

Ara que vivim unes hores de crisi i d'inestabilitat econòmica que té la seva expressió més dramàtica en la xifra de treballadors en atur, ja a la ratlla del 22% de la població activa, ens cal més que mai un esforç, de solidaritat.

El catolicisme social, nascut aviat farà cent anys, de la *Rerum Novarum* de Lleó XIII, malgrat les iniciatives, les personalitats, les obres prometedores que hem tingut, no ha arribat a quallar en un moviment prou vigorós que sacsegés la nostra societat. Hem

¹⁴ Vicens i Vives, *Notícia de Catalunya*, p. 52.

oscil·lat entre unes minories avançades, a vegades per això mateix amb poca incidència social, i la mediocritat de la majoria.

Avui, encara, ens cal evitar el perill d'eludir una veritable formació social dels nostres cristians, basada en la doctrina de l'Església que els últims Papes no han deixat d'actualitzar i d'enriquir, per efecte de l'acció combinada dels qui creuen que la fe no ha d'influir en el món dels seus interessos i de les minories que consideren superada la doctrina social catòlica.

Pel que fa al problema de l'atur, la Conferència Episcopal Tarraconense, el 3 de novembre de 1980, publicava el Document «L'atur, escàndol i desafiament del nostre temps», força extens i detallat, en el qual s'estudiava el problema en les seves causes, conseqüències i possibles vies de solució.

També el Papa actual ha parlat sovint d'aquest problema. Ho va fer per a nosaltres particularment el dia 7 de novembre de 1982, a Barcelona, a Montjuïc, en un discurs precís i valuós adreçat als treballadors i als empresaris, amb motiu de la seva visita pastoral al nostre país. Seves són aquestes paraules: «Cal crear amb tots els mitjans possibles una economia que estigui al servei de l'home. Per a superar els contrastos d'interessos privats i col·lectius, per a vèncer els egoismes en la lluita per la subsistència, s'imposa en tots un veritable canvi d'actituds, d'estil de vida, de valors; s'imposa una autèntica conversió dels cors, de les ments i de les voluntats: la conversió de l'home, a la veritat per a l'home».

Certament que el problema de la desocupació no té solució fàcil. Alguna cosa falla en els plans i en els mecanismes estatals, i alguna cosa falla també en el comportament social dels ciutadans. Però cal que tothom s'esforci, des de la seva situació, amb un alt sentit de la responsabilitat: les autoritats orientant tant com sigui possible els recursos públics cap a la creació de llocs de treball, els empresaris prenent en consideració en les seves inversions no solament la rendibilitat més immediata i còmoda sinó també l'interès social, i tots els ciutadans adoptant una actitud ètica més exigent pel que fa al possible acaparament d'ocupacions remunerades i als possibles abusos en la percepció dels subsidis d'atur.

I on no arribi aquest estrictament compliment dels deures cívics cal que hi arribin les iniciatives d'amor solidari, seguint i donant suport a les accions empreses per Càritas i altres entitats eclesials i cíviques.

L'assoliment d'una societat justa, que elimini contrastos odiosos i permeti a tota la població de sentir-se ciutadans lliures d'aquest país, ha de ser un objectiu absolutament prioritari de la Catalunya d'avui. Un objectiu al que caldria que tothom –

persones i institucions– aportessin els seus esforços mancomunats, des de les respectives opcions.

Els qui han vingut de fora

Tot i que el fenomen migratori ha anat minvant progressivament i avui la gran majoria de ciutadans ja porta, si més no, uns quants anys al país i hi han exercit els seus drets democràtics, és perceptible l'empremta que ha deixat un fet tan considerable. Sobretot pel que fa als nivells de coneixement i incorporació de la llengua i la cultura autòctones.

Per això ens cal, encara, incloure entre els nostres deures socials aquest de l'acolliment, cordial i generós, als qui han vingut a compartir la nostra vida des d'altres terres, i, per part d'aquests, el de la solidarització amb la seva nova comunitat.

Val a dir que, com ha estat tan repetit en els últims anys, Catalunya compta amb una llarga i fecunda tradició integradora. Terra de marca o de pas, des del començament ha estat gresol capaç d'incorporar al seu projecte de poble els «homines undecumque venientes», del nord i del sud. «Som fruit de diversos llevats», ha dit Vicens i Vives. Fins i tot en una hora difícil, quan els catalans estaven forçosament a la defensiva, trobem a la famosa «Pedra de toch» (1641), aquesta bella expressió: «Catalunya, mare d'estrangers».

Punt essencial d'aquesta actitud és la idea de fons que la nostra nacionalitat no està fundada en un «fet d'ordre racial, en la unitat de sang», sinó establerta sobre «un fenomen cultural que pot afaïçonar els individus de les races més distintes», com escrivia Carles Cardó el 1934.

L'acció de l'Església en aquest camp, sobretot en els últims vint-i-cinc anys, ha estat més important que l'opinió pública no pensa. L'extraordinari procés de creació de noves parròquies a les noves i conflictives barriades sorgides al voltant de les ciutats – especialment a l'àrea barcelonina– no solament ha estat un fet pastoral molt important, sinó que, d'escreix, ha comportat un gran impuls social. Al voltant de les parròquies, única presència activa, durant anys, de la societat catalana a les zones de més immigració, han sorgit escoles, cooperatives d'habitatges, agrupacions culturals i fins sindicals, i s'ha establert la primera xarxa d'assistents socials de barri que hi ha hagut, gràcies a l'organització de Càritas. No ho esmentem pas per a gloriar-nos-en sinó com a testimoni del nostre reconeixement a tots els laics, sacerdots i religiosos que hi han contribuït, i per a mantenir viva aquesta línia d'obertura.

Demanem a les comunitats parroquials que continuïn essent un exemple de convivència, en el respecte a totes les formes culturals, en la facilitació de l'accés a l'ús normalitzat de la nostra llengua, en una germanor verament cristiana. Els nostres consells pastorals compten avui amb una presència molt notable de cristians no nascuts a Catalunya i és un goig per a nosaltres poder proposar a tot el país, en aquest punt, l'exemple de la comunitat eclesial.

Epíleg

Abans de cloure aquesta reflexió, ens cal dir que no voldríem pas que les consideracions sobre realitats terrenals poguessin fer pensar que oblidem el nostre destí últim. Som ben lluny d'oblidar-nos-en i tenim ben present que la nostra ciutadania en la pàtria d'ací baix és un camí, un pelegrinatge i un tast provisional de la futura ciutadania benaurada i eterna.

Ben mirat, les dues pàtries no s'oposen, sinó que es complementen. El cristià no viu a la terra per salvar-se ell sol, desentenent-se de les realitats humanes dels germans, sinó que espera i desitja que l'exercici correcte de la seva ciutadania ajudi la dels altres i la de tota la comunitat. Així XII ho expressa el Concili Vaticà II: «L'esperança de la nova terra no ha d'afeblir, sinó més aviat excitar la sol·licitud dels cristians. Contribuir a ordenar la societat humana interessa moltíssim al Regne de Déu. Els béns de la dignitat humana, de la llibertat... els tornarem a trobar. El Regne de Déu ja és present en aquesta terra».¹⁵

Si, doncs, el Regne de Déu ja és present ací, hem de viure com a ciutadans dignes d'aquest Regne, il·luminats per l'evangeli i ajudats per l'Església, i fidels sempre, a Déu i a l'home.

Com a punt final, repetim una pregària del bisbe Torras i Bages, patriarca espiritual de Catalunya, en la seva coneguda «Visita espiritual a la Mare de Déu de Montserrat», que desitjaríem que tots els catalans tinguessin als llavis i al cor: «Senyora de Montserrat, que teniu la vostra santa muntanya voltada d'oliveres, signe de pau, aconseguí per als pobles de Catalunya una pau cristiana i perpètua».

¹⁵ *Gaudium et spes*, n. 39.

C) CARTA PASTORAL DELS BISBES DE BILBAO, SANT SEBASTIÀ I VITÒRIA, *Preparar la pau*, maig 2002.

Introducció

La nostra societat desitja la pau i pateix perquè no la té. L'Església comparteix aquest anhel i patiment i els expressa en l'oració contínua per la pau i en la feina diària per preparar-la.

La cruesa i l'obscuritat del moment actual, a més, reclamen de nosaltres una paraula pública i explícita. Nombrosos cristians l'estan demanant. Molts ciutadans l'estan esperant. Conscients de la nostra missió de pastors, volem dir-la, un cop més, amb llibertat evangèlica i amb voluntat conciliadora.

En una seqüència d'enunciats anirem formulant els trets més preocupants de la nostra situació actual. Al voltant de cadascun desgranarem de manera concisa la descripció necessària, la valoració adequada i alguns suggeriments operatius.

1. Marcats pel desacord i la incomunicació

Un any després de les eleccions del 13 de maig els partits polítics mantenen pràcticament intactes els seus greus desacords anteriors. No comparteixen ni l'anàlisi de la situació ni la valoració de la naturalesa dels problemes en joc ni el concepte de pau que desitgen ni les vies per accedir-hi.

Creiem que el desacord polític és en gran mesura origen i fruit d'una greu incomunicació. Una societat força ben avinguda en molts aspectes de la seva convivència diària està, no obstant això, solcada per la incomunicació política. Assistim en les últimes setmanes a un repunt d'iniciatives de concertació entre diverses formacions polítiques. Però encara són senyals parcials i insuficients. La comunicació en els punts candents està, ara per ara, bloquejada. Una gran part de la ciutadania no acaba de comprendre que el vehicle de relació més utilitzat consisteixi en un intercanvi de mútues censures a través dels mitjans de comunicació.

L'Església advoca de manera neta i decidida per la comunicació entre els diversos grups polítics a través d'un diàleg pacient que busqui l'acord. «El diàleg es manifesta sempre com a instrument insubstituïble de tota confrontació constructiva, tant en les

relacions internes dels Estats com en les internacionals» (Joan Pau II). Dialogar no equival a claudicar. Precisament perquè és una relació entre persones (no una pura confrontació d'idees o programes) porta dins seu una dinàmica que, enmig de les tensions inevitables, pot aproximar efectivament les posicions dels interlocutors. El diàleg és l'avinguda que condueix a la plaça major de la pau. Tancar-se al diàleg equival a renunciar a la pau vertadera, que no consisteix en la victòria, sinó en l'acord.

2. La pau és incompatible amb el terrorisme

Són molts els enemics de la pau, que, amb molt realisme, és qualificada com a «àmplia justícia i reduïda violència». La duríssima violència d'ETA no sembla que s'hagi d'aturar pròximament. En comunicats recents anuncien els seu propòsit de mantenir-la. De fet la seva pràctica subsisteix en diverses formes: assassinat, extorsions, amenaces...

Són molts els motius pels quals reiterem un cop més que ETA ha de desaparèixer, amb tota la seva constel·lació de violència. Viola greument el dret a la vida, a la integritat física i a la seguretat personal. En eliminar físicament l'adversari polític mina els fonaments mateixos del sistema democràtic. Contravé frontalment l'exigència ferma de la immensa majoria dels ciutadans. Destrossa nombroses famílies.

Provoca en les seves víctimes potencials la por insofrible i el sobresalt continu. Sembla en la nostra comunitat la desmoralització i la desesperança. Condueix els seus mateixos activistes a un carreró sense sortida. Taca la imatge pública de la nostra societat. Constitueix, en fi, un fortíssim obstacle perquè els desacords polítics existents a la nostra societat es plantegin correctament i s'abordin serenament.

La valoració moral del terrorisme d'ETA ha de ser, doncs, greument negativa. Aquesta valoració afecta en la deguda proporció totes aquelles persones o grups que col·laboren amb les accions terroristes, les encobreixen o les defensen. Totes les persones i grups socials i polítics sense excepció tenim l'obligació moral de definir-nos de manera neta davant d'ETA.

3. Un desafiament a la vida, a la llibertat i al sistema democràtic

Dins del variat espectre de les víctimes potencials d'ETA últimament són els regidors del PP i el PSOE els que estan en el punt de mira dels seus atemptats. Aquest fenomen resulta particularment greu perquè és un atac directe a la democràcia. Aquesta, per la seva pròpia naturalesa, postula que totes les opcions polítiques tinguin

els seus propis representants, lliurement elegits, que participin en la gestió de la comunitat política. Atemptar contra un regidor perquè assumeix i promou l'opció política dels seus votants és, doncs, colpejar durament la mateixa democràcia. Aconseguir per aquesta via que alguns partits no poguessin completar una llista electoral mínima -cosa que posaria en perill la celebració dels mateixos comicis electorals- equivaldria a ferir-la greument. Esperem que el suport de gairebé tota la societat, les mesures de seguretat acordades pels partits i adoptades per les autoritats i el coratge cívic personal dels candidats dissipin en el seu moment aquest greu temor.

Els edils en perill greu són una porció de la nombrosa població amenaçada. Són alguns milers els ciutadans que viuen entre nosaltres l'angoixa contínua per la sort de la seva vida, la seva integritat, la seva llibertat. Tots hem de preguntar-nos si som prou sensibles al drama que ells i les seves famílies pateixen. Des d'aquesta sensibilitat brollarà en nosaltres la necessitat de defensar-los, acompanyar-los i protegir-los. És un acte de justícia i solidaritat. Per als cristians el compliment d'aquest ofici és un vertader «banc de proves» de la qualitat de la nostra fe.

4. No tot val contra el terrorisme

La consciència de la injustícia, de la inutilitat i del perill del terrorisme i el consegüent rebuig social que suscita s'han tornat més intensos al món a partir de l'11 de setembre, que alhora ha comportat la temptació de descompensar el binomi «seguretat-drets humans» accentuant excessivament el primer membre de l'esmentat binomi. El risc de sucumbir a aquesta temptació no és imaginari.

Sempre que la necessària fermesa davant el terrorisme es converteixi en indoguda duresa, lliscarem per aquest pendent. La societat té el dret i el deure de defensar-se davant el flagell terrorista. Ha de fer servir en aquesta defensa tots els mitjans que siguin a la vegada moralment lícits i políticament correctes. En cap cas ha de depassar el líndar dels drets inviolables de les persones.

Ni tan sols els grans malfactors poden ser objecte, per exemple, de maltractaments i, menys encara, de l'aplicació de la tortura. El Concili Vaticà II és rotund en aquest punt (cf. GS 27). Legisladors, governants, jutges i forces de seguretat han de mantenir en aquest punt una cura sempre diligent. Resulta preocupant sentir veus autoritzades de persones i organismes (Amnistia Internacional, Gest per la Pau) que assegurin que no sempre es respecten degudament aquests límits que mai haurien de ser traspassats.

5. Gestionar el conflicte entre identitats nacionals contraposades amb vista a la pau

La pacificació d'aquest país comporta, per descomptat, la desaparició d'ETA i l'esforç net per combatre-la. Però els problemes que és necessari resoldre per assolir la pau no acaben aquí. Per comprendre i evitar les dificultats per a la pau a casa nostra cal enfocar correctament una altra realitat que ve de lluny. Tots els sondejos revelen amb obstinada estabilitat la coexistència d'identitats nacionals totalment o parcialment contraposades i, a vegades, conflictives. Uns se senten «només bascos»; d'altres, «només espanyols»; d'altres, «més bascos que no pas espanyols»; d'altres, «més espanyols que no pas bascos»; i d'altres, finalment, «tant bascos com espanyols».

En aquesta comunitat tots són ciutadans de ple dret i han de ser respectats com a tals. Aquesta pluralitat conflictiva d'identitats necessita trobar una fórmula de convivència en què cadascun dels grups moderi les seves legítimes aspiracions polítiques en nom de la pau social, que és un valor notablement més preciós i necessari que l'impossible compliment de totes les aspiracions de tots els grups. «A la casa comuna hi hem de caber, estrenyent-nos, tots aquells que per la paraula o pels fets no s'autoexclouin d'un projecte compartit» (Vots per la pau, pàg. 5-6). No veiem cap altre camí que respecti les identitats i prepari la pau. L'afecte per la casa comuna no es pot imposar. Neix de la comunicació confiada. S'alimenta del projecte compartit i assumit voluntàriament. Fracassa quan es vol imposar per la força cega o pel pur imperi de la llei.

En la nostra Trobada d'Oració per la Pau, celebrada a Armentia el 13 de gener del 2001, els bisbes vam voler plasmar aquesta vella convicció en el lema Entre tots pau per a tots. Tots hem de ser artífexs i beneficiaris de la pau que necessitem i desitgem. «Lluny d'entestar-se en qualsevol projecte exclouent, aquest país necessita un projecte integrador, La pau veritable i plena ha de tenir l'ambició d'acabar guanyant per a la seva causa fins els més reticents» (Vots per a la pau, pàg. 6).

Coneixem les greus dificultats d'un projecte així. Però la mateixa anàlisi del volum i de la composició de cadascuna de les opcions ens revela que hi ha un nucli molt majoritari de ciutadans que no tenen una sensibilitat exclusiva, sinó inclusiva. En tots els partits ens trobem amb nombrosos votants i afiliats que, sense deixar de ser fidels a les seves opcions, volen fervorosament solucions de concertació.

És necessari gestionar amb delicada saviesa aquesta pluralitat d'identitats contraposades perquè no esdevinguin «guerra d'identitats». Els governs de Madrid i Vitòria, els patits polítics i els mitjans de comunicació amb les seves paraules o

accions poden activar o desactivar el conflicte. Algunes decisions de govern, determinades declaracions de polítics, certes intervencions en els mitjans afavoreixen més la radicalització que no pas la concertació.

6. Valor i relativitat de les diferents fórmules polítiques

Indubtablement, les fórmules polítiques que el poble ha aprovat o assumit majoritàriament tenen un gran valor i han de constituir l'eix vertebrador de la nostra convivència. No poden ser suplantades sense greus raons de bé comú. No obstant això, si el valor superior de la pau postula que tots revisem el propi model per acceptar-ne un altre de constituït entre tots i per a tots (número 5) és evident que cap d'aquests models tenen valor absolut i intangible. Mentre respectin els drets humans i s'implantin i mantinguin dins de les vies pacífiques i democràtiques, l'Església no pot ni sancionar-los com a exigència ètica ni excloure'ls en nom d'aquesta exigència. En conseqüència, ni l'aspiració sobiranista, ni l'adhesió a un major o menor autogovern, ni la preferència per una integració més o menys estreta en l'Estat espanyol són, en principi, per a l'Església «dogmes polítics» que requereixen un assentiment incondicionat. En aquest punt el pensament social cristià afirma com a dret cívic la llibertat de sostenir i promoure per vies pacífiques qualsevol d'aquestes opcions.

7. Diferenciar nacionalisme i terrorisme

Atenint-nos estrictament a la nostra missió de bisbes mantenim una posició semblant respecte al debat sobre el nacionalisme. Ser nacionalista o no ser-ho no és ni moralment obligatori ni moralment censurable. És una qüestió de conviccions, d'història familiar, de tradició cultural i de sensibilitat personal. Cadascuna de les diferents sensibilitats existents en el nostre país ha de respectar la identitat dels altres, tenir en compte els valors que encarnen, afavorir un intercanvi que constitueixi l'enriquiment mutu i cultivar una consciència viva de pertànyer a un únic poble plural. A casa nostra ningú s'ha de sentir més ciutadà que els altres pel fet de tenir determinats trets culturals específics ni ha de desconfiar dels conciutadans d'una altra tradició cultural diferent, considerant-los com a estranys, i menys encara com a enemics. Ningú ha de subestimar els senyals peculiars d'aquest país, com són, entre d'altres, la llengua i la cultura, ni alimentar en el seu esperit la sospita que la connivència amb el terrorisme habita almenys de manera latent dins el cor d'un nacionalista. Són molts els nacionalistes que, rebutjant públicament el terrorisme amb les paraules i els fets, se

senten justament ferits quan, de la boca dels polítics o comentaristes, es confon amb freqüència nacionalisme amb terrorisme.

8. Un assumpte candent i relliscós

El govern espanyol, amb el suport d'altres formacions polítiques, s'ha proposat amb fermesa la reforma de la llei de partits. A través de qualificats representants ha expressat el seu desig de disposar aviat d'un instrument legal que pugui permetre la il·legalització de Batasuna per via judicial. Les raons que públicament addueix per justificar aquesta il·legalització són fonamentalment dues: no és just que un partit vinculat a ETA compti amb la cobertura de la llei; la il·legalització afeblirà el suport que Batasuna ofereix a ETA.

No ens pertoca valorar els aspectes tècnics d'un projecte legal que desperta adhesions i crítiques entre els experts. En aquests moments una valoració moral ponderada d'aquest text –que encara no s'ha fixat del tot– seria precipitada. Tampoc podem preveure tots els efectes de signe contraposat que es podrien derivar de la seva aprovació i eventual aplicació. Però ens preocupen com a pastors algunes conseqüències greus que preveiem com a sòlidament probables i que, siguin quines siguin les relacions existents entre Batasuna i ETA, s'haurien d'evitar. Aquestes conseqüències afecten la nostra convivència i la causa de la pau. Les nostres preocupacions no només són nostres, sinó que les comparteixen un percentatge majoritari de ciutadans de diferents tendències polítiques, encomanats al nostre servei pastoral.

La convivència, ja greument alterada, ¿no patiria potser un deteriorament més seriós en els nostres pobles i ciutats? Probablement la divisió i la confrontació cívica s'aguditzarien.

No veiem com un clima social així pot afectar favorablement la seguretat dels més febles: els amenaçats. Més aviat ens temem que la nostra ja feble seguretat esdevingui, lamentablement, més precària. No som, ni de bon tros, els únics que tenim aquesta cautelosa reserva.

9. Optar per la pau

La pau és l'objectiu prioritari d'aquesta societat. A aquest objectiu s'han de subordinar altres objectius legítims i fins i tot saludables per al nostre país. És, doncs, necessari optar per la pau.

Optar per la pau vol dir no manipular-la posant-la al servei d'altres interessos. Ningú ha de jugar amb la pau oferint-la a canvi d'un determinat model de país. Ningú ha de retardar la pau per aconseguir uns objectius electorals més immediats. A qualsevol partit polític avui se li demana la grandesa d'ànim necessària per estar disposat fins i tot a «minvar» per tal que pugui «créixer» la pau.

Optar per la pau comporta per a cadascuna de les formacions polítiques una disposició a retallar «el meu projecte» de país perquè pugui sorgir en l'intercanvi «el nostre» projecte compartit. Cada partit té dret a mantenir i defensar les seves propostes, però en cada moment les ha de sotmetre al bé superior de la pau. Absolutitzar el propi projecte no és una manera d'acostar-nos a la pau, és una manera d'allunyar-nos-en.

Optar per la pau vol dir donar suport efectiu als moviments socials que, avantposant-la a les diferents sensibilitats polítiques existents en el seu si, intenten obrir camins que un dia més o menys pròxim puguin dissipar el llarg i penós malson que pateix aquest poble.

Optar per la pau suposa oferir signes de distensió i d'acostament. Una política penitenciària que permeti als presos complir la seva condemna més a prop del seu lloc d'origen seria un gest d'humanitat, sobretot per als pares i familiars.

Optar per la pau suposa educar per a la pau especialment les joves generacions suscitant en elles el pensament crític, la consciència ètica, la sensibilitat per tota vida humana, el respecte al diferent, el sentiment de pertinença a un mateix poble plural, el compromís a favor de la reconciliació social.

Optar per la pau suposa per als creients pregar sense parar per ella manifestant al Senyor les nostres dificultats per aconseguir-la i oferint-li les nostres mans per construir-la.

Conscients que la nostra missió pastoral comporta un seriós compromís pacificador, els bisbes d'aquestes diòcesis renovem públicament els nostre ferm propòsit d'encoratjar, des del nostre lloc, aquestes línies de treball. Demanem especialment als cristians que les segueixin amb generositat i les apliquin amb tenacitat.

10. Revifar l'esperança

L'esperança d'un poble és fonamental. No hi ha futur sense esperança ferma i constant davant les dificultats. Quan és viva pot extreure de les mateixes dificultats una energia més gran. Quan està molt afeblida produeix abatiment i passivitat.

L'esperança d'aquest poble està afeblida per la cruesa, la durada i la complexitat dels problemes que l'afecten. L'Església pot i ha de contribuir a sostenir aquesta esperança històrica perquè ha rebut de l'Esperit Sant un sediment inesgotable d'esperança escatològica que és capaç d'encendre les autèntiques esperances històriques.

Que Nostra Senyora de l'Esperança, que és també la Nostra Senyora de la Pau, sostingui la nostra esperança i ens concedeixi el goig de la pau.

Bilbao, San Sebastián y Vitoria, 29 de mayo de 2002

+Juan María, obispo de San Sebastián

+Ricardo, obispo de Bilbao

+Miguel, obispo de Vitoria

+Carmelo, obispo auxiliar de Bilbao